

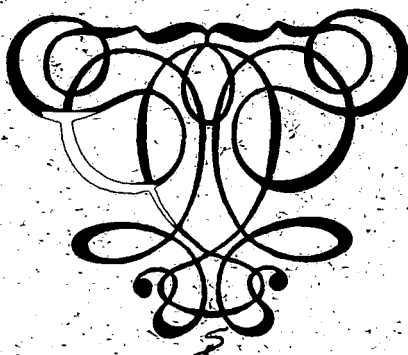
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Helge Stålberg, Sveriges socialdemokratiska vänsterparti. — Gunnar Swensson, Stein och den preussiska stadsförvaltningens omorganisation. — Översikter och meddelanden: Polens nya författning. Av B. Skottsberg. — Statens kris. Av G. Heckscher. — Den engelska parlamentarismens kärnpunkt. Av S. Dahl. — Tidskriftsöversikt. Av B. G. Cederström. — Litteratúrgranskningar: T. Berg, Riksdagens utveckling under den äldre Vasatiden 1521—1592. Anm. av I. Andersson. — N. Edén, Den svenska riksdagen under femhundra år. Anm. av G. Hesselén. — E. Tatařin-Tarnheyden, Werdendes Staatsrecht. Gedanken zu einem organischen und deutschen Verfassungsbau. Anm. av L. Frykholm. — Gemälde till docenten Sigfrid Andgren. Av H. A. Olsson. — Svar. Av S. Andgren.

ÅRG. 39

1936

HÄFT. 2

LUND · · · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · · · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3: 50.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT kommer att under nästkommande år liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, R. MALMGREN, S. WICKSELL, E. SOMMARIN, L. WEIBULL, G. CARLSSON och M. P. NILSSON), närmast av professor MALMGREN som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare; under medverkan av professor SOMMARIN (nationalökonomi), professor WICKSELL (statistik), professor A. BRUSEWITZ, Uppsala (litteraturgranskningar: politik) och docent E. THERMÆNIUS (översikter och meddelanden: politik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund» (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utaf angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1935.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN.

Av Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen har utkommit:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—.
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skåne-marknaden. 1922. Pris kr. 3:50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—.
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. 1925. Pris kr. 5:—.
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1:—.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4:50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1:50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nädefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2:75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—.
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12:—.
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 16:—.
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekreta utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4:50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—.
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—. Slutsåld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—.
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—.
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—.
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—.
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges härader, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 5:—.
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2:25.
- XXII. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2:50.
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15:—.
- XXIV. JOHAN ÅKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 5:—.

SVERIGES SOCIALDEMOKRATISKA VÄNSTER- PARTI

AV FIL. KAND. HELGE STÅLBERG, LUND

(Forts.)

Söndagen den 13 maj 1917 öppnades socialdemokratiska vänsterns konstituerande kongress,¹ i vilken sammanlagt omkring 250 ombud och inbjudna gäster deltog. Flera representanter för utländska socialistiska partier voro även närvarande, bl. a. en del landsflyktiga ryska revolutionärer, som befunno sig i Stockholm på hemresa till Ryssland. Z. Höglund befann sig under kongressen ännu i fängelse. I sitt inledningsanförande uppdrog riksdagsman E. Hage några allmänna riktlinjer för det blivande partiet, såsom arbete på avskaffande av militärväsendet, uppsägande av all slags borgfred med de icke-socialistiska partierna samt i samband därmed framförande av kravet på en mot högern hänsynslösare politik, förstärkt genom utomparlamentariska medel, »massaktion» och fackliga påtryckningsåtgärder. »Detta program», sade talaren, »står i god överensstämmelse med den revolutionära anda, som just nu genomgår världen». Härvid syftade han främst på den i Ryssland genomförda första revolutionen samt på de radikala socialistiska partier, som bildats i flera länder, t. ex. Tyskland.

Man beslöt, att fackföreningarna icke kollektivt finge ansluta sig till partiet utan i stället politiska klubbar bildas inom olika yrken och fackföreningar med anslutning till fristående vänstersocialistiska föreningar, såsom ungdomsklubbar o. dyl.

Till partisekreterare valdes Fredrik Ström. En hälsning sändes till de ryska bolsjevikerna, vilka vid denna tid utvecklade stor aktivitet, men först ett halvår senare fingo hand om den ryska statsapparaten. Det nya partiet anslöt sig till den s. k. Zimmerwaldinter-

¹ Protokoll fört vid Socialdemokratiska Vänsterns konstituerande kongress i Stockholm 13—16 maj 1917.

nationalen.¹ Redan föregående år hade ungdomsförbundet anslutit sig till denna.² Partiets internationalistiska karaktär underströks senare på året genom att tredje internationella socialistiska Zimmerwaldskonferensen avhölls i Stockholm den 5—12 september 1917. Valet av Z. Höglund, T. Nerman och C. N. Carleson till medlemmar av Internationella socialistiska kommissionen i Bern, vilket provisoriskt skett redan i juli, stadfästes härvid genom enhälligt beslut.³

Ett av Lindhagen framlagt förslag till »demokratiska grundlagar» för partiet omarbetades av en kommitté, bestående av förslagsställaren jämte Fredrik Ström och C. N. Carleson.⁴ I dessa⁵ ångives, att ledningen och avgörandet skulle ligga hos partiets djupa leder, ej hos några överledare. Detta skulle i praktiken ske genom omröstning inom partiet, eller, då sådan ej ägde rum, genom en av valda ombud sammansatt kongress, vid vilken även interpellationer kunde framställas. Enligt partistadgarna skulle kongress hållas varje år. Varje lokalorganisation ägde att sända ombud till densamma i förhållande till sitt medlemsantal. Kongressen utsåg för tiden till följande kongress ett arbetsutskott. Dess organisation ångives noggrant i partistadgarna. Det hade till uppgift att handhava partiets löpande göromål samt av kongressen fattade beslut. Ledamöterna utgjordes av 5 i Stockholm eller dess närhet bosatta partimedlemmar samt 3 suppleanter, vilka inkallades vid förfall för ordinarie ledamot i den ordning de erhållit röstetal. Partiets sekreterare och kassör, vilka även valdes av kongressen, hade skyldighet att närvara vid sammanträdena, som skulle äga rum minst en gång i månaden. De hade vid mötena yttrande- och förslagsrätt men ej rösträtt. Ett av kongressen valt programutskott, bestående av 5 medlemmar, hade till uppgift att framlägga och granska förslag till ändring i partiets program och grundlagar samt övervaka, att dessa jämte partistadgarna efterlevdes. Envar kunde anföra klagomål in-

¹ D:o. Sid. 134.

² Stormklockan 27/3 1916: »Centralstyrelsen».

³ Stormklockan 13/10 1917: »Tredje internationella socialistiska Zimmerwaldskonferensen».

⁴ Enligt personlig uppgift av redaktör Fredrik Ström och borgmästare Carl Lindhagen.

⁵ Protokoll fört vid Socialdemokratiska Vänsterns konstituerande kongress i Stockholm 13—16 maj 1917. Sid. 64 ff.

för utskottet, om han ansåg, att dessa på något sätt kränkts av någon partiets förtroendeman. I svårare fall kunde ärendet då tagas upp till behandling i kongressen och personen i fråga eventuellt skiljas från sitt förtroendeuppdrag. Utskottet kunde också tjäna som förlikningsnämnd vid tvister inom partiet. Ett av kongressen valt representantskap för landsorten på 10 ledamöter kunde sammankallas, när arbetsutskottet, programutskottet eller minst hälften av representantskapet självt så önskade. Arbetsutskottets, programutskottets och representantskapets medlemmar samt revisorerna skulle vara skyldiga att närvara vid kongressen, där de ägde yttrande- och förslags- men ej rösträtt. Samma befogenheter ägde också den av riksdagsgruppen utsedda delegation på 3 ledamöter, som skulle närvara vid kongressen. Vid val av personer till något uppdrag inom partiet användes proportionell valmetod. Någon partiordförande ansåg man icke behövas, detta för att slippa auktoritetstro o. dyl.

Samarbete skulle råda mellan det nya partiet och socialdemokratiska ungdomsförbundet, och de båda rörelserna skulle låta sig representeras i varandras styrelser med var sin styrelsemedlem.

Partiets riksdagsledamöter, Riksdagens Socialdemokratiska Vänstergrupp, skulle enligt sina stadgar årligen inom sig tillsätta ett arbetsutskott på 5 personer. Ingen finge tillhöra detta längre tid än två år å rad. Förutvarande medlem, som nästföregående år ej tillhört utskottet, kunde således omväljas. Gruppen skulle bland utskottets medlemmar utse ordförande, vice ordförande, sekreterare, vice sekreterare och kassör att envar under året i utsedd egenskap fungera såväl i gruppen som i utskottet. Medlem, som ett år varit ordförande, kunde ej omväljas till samma befattning förrän efter ytterligare två mellanliggande års förlopp.¹

Av innehållet i de »demokratiska grundlagarna» må anföras, att man i partiet vore bunden av partiprogrammet och partiprinciper, men f. ö. skulle inom partiet full frihet råda, yttrande-, tryck-, församlings-, förenings-, demonstrations- och valfrihet. Endast med skäl och bevis, icke genom något slag av våld, hot (t. ex. ultimatum), list, censur eller annat förtryck finge man verka inom partiet för sin sak.

¹ Riksdagens Socialdemokratiska Vänstergrupp 1917.

I mångt och mycket var socialdemokratiska vänsterpartiets program¹ av samma innehåll som arbetarepartiets, t. o. m. beträffande formuleringen av flera programpunkter.² Sålunda överensstämde de båda partiernas program i stort sett i frågorna om den allmänna rösträtten och vissa andra valbestämmelser, yttrande- och tryckfrihet, skolans skiljande från kyrkan och statskyrkans avskaffande, demokratiska reformer inom rättsväsendet, skatter efter stark progression, åtskilliga bestämmelser angående arbetarskydd och arbetstidens reglering m. m. Jordbruksprogrammet var också i stort sett samma som arbetarepartiets. I vissa avseenden innebar dock vänstersocialisternas program för jordbruket en radikaliserings av de förras. Sålunda upptogs i programmet även »expropriation av mark för nya jordbruk, för frigörande av torpare, bolagsarrendatorers och vederlikars jordbruk, för bostäder och till hus på annan grund (social expropriation)». I grundlagsfrågorna intogs kraven på införande av republik och enkammarssystem en framskjuten plats. Det monarkiska styrelsesättets vara eller icke-vara var vid denna tid mera aktuellt, än vad nu för tiden är fallet. Ännu hade man i friskt minne »borggårdstalet» 1914, vilket av de mera vänstersinnade medborgarna i vårt land ansågs såsom en avvikelse från det demokratiska, parlamentariska statskicket. Census till första kammaren bekämpades som odemokratiskt, och enkammarssystemet ansågs såsom den mest demokratiska styrelseformen inom det borgerliga samhällets ram. Partiet var ej religionsfientligt utan önskade fullständig religions- och samvetsfrihet.³ »Statskyrkans störtande kommer alltså ej blott att gagna proletariatet i klasskampen, utan också att lösgöra och rena den verkliga kristendomen. Av det sagda framgår, att socialdemokratien tar bestämt avstånd från ungsocialismens antireligiösa kamp såsom stridande mot den fullständiga religionsfrihetens princip, vilken direkt sprungit fram ur den grundläggande marxistiska frihetsprincipen.»⁴ I fråga om

¹ Protokoll fört vid Socialdemokratiska Vänsterns konstituerande kongress i Stockholm 1917.

² I »K. J. Ekman: Klasser och partier i Sverige» finnes det väsentliga i båda partiernas program upptaget.

³ Stormklockan 25/8 1917: »Den socialdemokratiska vänstern och religionen». Av Ragnar Almgren.

⁴ Folket i val 1917: »Den fullständiga religionsfrihetens princip». Av H. F. Spak.

undervisningsväsendet förfäktade partiet i enlighet med sina demokratiska principer samhällets skyldighet att tillvarataga begåvning utan hänsyn till förmögenhet eller samhällsställning och understödande av bildningssträvandena. Medborgarnas karaktärsdaning och deras personligheters inre utveckling borde bli en samhällsangelägenhet. Undervisning och skolmateriel skulle vara kostnadsfria och skolbespisning anordnas. Vad handelspolitiken beträffar, hävdade man en långt gående frihandel, och bl. a. fanns en punkt om handelsavtal, baserade på frihandel gentemot protektionistiska maktförbund. I ekonomiskt avseende äro särskilt de punkter anmärkningsvärda, som behandla samhällets reglering av oskälige varupriser, socialisering av förtrustade och kartellerade industrier och företag samt Kooperationens befrämjande i socialistisk riktning. Världsspråkstanken, för vilken särskilt Lindhagen ivrade,¹ och som vid denna tid börjat vinna terräng även bland de bredare lagren, upptogs också på partiprogrammet.

De viktigaste programpunkterna gällde emellertid militärväsendets fullständiga avskaffande, och det var däri, som den svåraste motsättningen mellan vänstersocialisterna och deras forna partivänner låg. Förutom de vagt formulerade kraven om kamp med alla medel mot krigsfara och krig, internationell rättsordning och folkförbrödring funnos även de mera bestämt avfattade fordringarna på avvapning och principiell vägran av alla militäranslag.

Många av dessa programpunkter kunde i riksdagen helt säkert vänta stöd av arbetarepartiets representanter och några även av liberalerna, men i åtskilliga avseenden var det så radikala åtgärder som eftersträvades, att vänstersocialisterna i stort sett blevo ensamma i strävandet att genomföra dem. Socialiseringen spelade en mycket framträdande roll för det nya partiet. Detta kommer till synes ej blott i programmet utan även i riksdagspolitiken och partipressen (t. ex. artikelserien »I socialiseringsfrågan» av N. Andersson i »Stormklockan»).

¹ Enligt personlig uppgift av statsrådet Ivar Vennerström.

² Stormklockan ⁹/₁₂ 1919, ¹⁷/₁ 1920: »I socialiseringsfrågan». Av Nils Andersson. — ¹³/₁₂ 1919: »Socialiseringsfrågan och rådssystemet». Av Nils Andersson. — Nya Norrland ⁸/₁ 1921: »Revolutionär kamp mot arbetarnas nedtrampande». — Nya Norrland ¹⁸/₁ 1921: »Ådalsarbetarna inrikta sin aktion på socialiseringen». — Nya Norrland ²²/₁ 1921: »Skogarnas och träindustriens socia-

Socialdemokratiska ungdomsförbundet anslöt sig till det nya partiet,¹ vilket föranledde bildandet av ett nytt förbund, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund, anslutet till socialdemokratiska arbetarepartiet (okt. 1917).² Vänsterpartiet hade en särskild kvinnorganisation, Vänstersocialistiska kvinnornas samorganisation, som utgav tidningen »Röda Röster». Partiets främsta kvinnliga agitator och folktalare var den något till åren komna, men outtröttligt verksamma fru Kata Dalström.³

Ett par andra organisationer för speciella ändamål voro även anslutna till vänsterpartiet. Kongressen tillsatte en jordkommission, som sammanträdde i Stockholm den 20 oktober 1917.⁴ Därvid fattades en mängd beslut, av vilka det första och viktigaste var »att vidtaga åtgärder för organisation för landsbygdens småfolk». Man samarbetade också med »Åbo- och Odlaresförbundet». Ett jordbruksmöte utlystes till den 2—3 februari 1918 i Stockholm med representanter för olika delar av landet. På denna kongress beslöts enhälligt att konstituera »Sveriges Demokratiska Jordbrukaresförbund». Förutom sitt fackliga och ekonomiska program hade detta förbund även ett radikalt politiskt med det vänstersocialistiska överensstämmande program.⁵

De 16 riksdagsledamöter, som 1917 utträdde ur arbetarepartiets riksdagsgrupp och kommo att utgöra den socialdemokratiska vänstergruppen, voro från Andra kammaren: Z. Höglund, C. Lindhagen och C. Winberg, alla tre från Stockholm, vidare folkskolläraren J. H. Björling, Enskede (Stockholms stads valkrets), skrädderiföreståndaren J. H. Eriksson, Uppsala, sågverksinspektoren R. O. E. Eronn, Leksand, K. Lundberg, Eksjö, T. Widlund, Jönköping, M. Bengtsson, Göteborg, K. W. Skareen, Skövde, Fabian Månsson, Hagaström, C. O. Johansson, Sollefteå, Ivar Vennerström, Sollefteå, C. Ericson, Funäs-

lisering». — Nya Norrland 16/6 1921: »Socialdemokratiska vänsterpartiets arbetsuppgifter».

¹ Berättelse över Socialdemokratiska Vänsterpartiets verksamhet 1917. Sid. 29.

² Socialdemokratiska partistyrelsens berättelse 1917. Sid. 72—74.

³ Fredrik Ström: Kata Dalströms liv, öden och äventyr i kampen mot herremakten. En krönika. Stockholm 1930.

⁴ Berättelse över Socialdemokratiska Vänsterpartiets verksamhet 1917. Sid. 19 ff.

⁵ D:o. Sid. 20—24.

dalen och Ernst Hage, Luleå. I Första kammaren fingo vänstersocialisterna blott en anhängare, nämligen Fredrik Ström, Stockholm.¹

Socialdemokratiska vänstergruppen erhöll sålunda 5 representanter från Stockholms stad, 2 från Jönköpings och 2 från Väster-norrlands län, medan Uppsala län, Göteborgs och Bohus län, Skaraborgs, Kopparbergs, Gävleborgs, Jämtlands och Norrbottens län fingo vardera 1 representant.¹ De skilda landsdelarna voro alltså tämligen jämnt företrädda i riksdagen.

Vänstersocialisterna hade under första året av sin tillvaro som självständigt politiskt parti en riksdagsrepresentation, som var starkare än något av de följande åren i partiets historia.

Socialdemokratiska vänsterpartiets riksdagsledamöter togo en synnerligen livlig del i det parlamentariska arbetet. Den mest verksamme vänstersocialistiske riksdagsrepresentanten var Carl Lindhagen. Hans motioner röra de mest skilda frågor och äro i regel icke partibundna, ehuru i det stora hela överensstämmande med partiets allmänna riktlinjer. Såsom förkämpe för sin egna humanistiska åskådning intog han en särställning inom partiet. Under de första åren av dess tillvaro gjorde sig likväl åsiktsskiljaktigheterna mera gällande i teorin än i den praktiska politiken.² Lindhagen var verksam vid avfattandet av partimotionerna, var medmotionär vid många frågor väckande samt framlade dessutom vid så gott som varje riksdag en oerhörd mängd motioner, där han ensam var förslagsställare.

Flera av partiets krav framfördes vid varje riksdag antingen av enskilda riksdagsmän eller som partimotioner, undertecknade av samtliga vänstersocialistiska riksdagsmän. En del av partimotionerna under de första åren av partiets tillvaro voro skrivna av doktor Erik Hedén, som en tid var engagerad som riksdagsgruppens politiske sekreterare. Han skrev särskilt motioner i kultur- och jordfrågor.³ Hedén stod på samma humanistiska linje som Lindhagen.

De motioner, som 1917 framlades av personer tillhörande »socialdemokratiska riksdagsgruppens minoritet», kunna ställas på samma linje, som de motioner, som framlades av socialdemokra-

¹ Lagtima riksdagen 1917, översikt av T. Hedén.

² Enligt personlig uppgift av redaktör Z. Höglund.

³ Enligt personlig uppgift av statsrådet Ivar Vennerström.

tiska vänsterpartiets representanter. Vanligen hade deras motioner inga utsikter att bli bifallna, och vid något tillfälle erkände Fabian Månsson öppet, att han framlade sin motion (det var ett yrkande om avslag på hela fjärde huvudtiteln) endast såsom en demonstration.¹ Ett av de krav, som Lindhagen ivrat för, och som på hans initiativ uppställts av vänsterpartiet, gällde också en »förening uti det politiska arbetet av dagspolitik (minimiprogram) och idépolitik (maximiprogram)».²

Här nedan följer en kort redogörelse för de viktigaste vänster-socialistiska riksdagsmotionerna.

Socialiseringskravet intog som nämnt en framträdande plats i programmet, och frågor av detta slag lades även fram i riksdagen. År 1917 väcktes sålunda motioner om utredning rörande statens övertagande av vissa naturrikedomar, industrier, kommunikationsmedel och enskilda banker.³ Upprepade gånger framlades motioner åsyftande den privata äganderättens begränsning⁴ och den enskilda företagsamhetens ersättande med statlig, kommunal och kooperativ verksamhet (det sistnämnda även inom jordbruket).⁵

Bland de författningsreformer, som föreslogos av vänstersocialisterna, märkas förslag om Första kammarens avskaffande och införande av enkammarssystem.⁶ Den något revolutionära stämning, som rådde i vårt land under de senare krigsåren och strax därefter, lade sig emellertid småningom, och sistnämnda vittgående reformkrav kunde då knappast tänkas genomfört omedelbart. Trots att detta krav aldrig uppgavs,⁷ arbetade vänstersocialisterna därför också på Första kammarens reformering i demokratisk riktning.

¹ A.K. lagtima 1918 mot. 168.

² Carl Lindhagen: Vad vill det nya partiet? Sid. 13.

³ F.K. lagtima 1917 mot. 13; A.K. lagtima 1917 mot. 48.

⁴ F.K. lagtima 1920 mot. 135—139, 204; A.K. lagtima 1920 mot. 297, 301, 310; F.K. lagtima 1921 mot. 84; A.K. lagtima 1921 mot. 254.

⁵ F.K. lagtima 1917 mot. 27; A.K. lagtima 1917 mot. 100, 102, 257, 259, 274; A.K. lagtima 1918 mot. 297; A.K. lagtima 1919 mot. 88; F.K. lagtima 1920 mot. 205; A.K. lagtima 1920 mot. 205, 295—297, 303; F.K. lagtima 1921 mot. 84, 152; A.K. lagtima 1921 mot. 251; A.K. lagtima 1922 mot. 185.

⁶ A.K. lagtima 1917 mot. 390; A.K. lagtima 1918 mot. 399; A.K. lagtima 1919 mot. 326; A.K. lagtima 1920 mot. 148.

⁷ A.K. lagtima 1921 mot. 268 samt Protokoll fört vid sammanträde med socialdemokratiska vänstergruppen ²⁸/₁ 1921 (Redaktör Z. Höglunds samling).

I enlighet härmed väcktes motioner om rösträttsstreckens och censusbestämmelsernas borttagande¹ samt de tillfälliga utskottens ersättande med utskott gemensamma för båda kamrarna.² Bostadsbandet i fråga om valbarhet till riksdagen föreslogs upphävt.³ Vidare motionerades om införande av konsultativ folkomröstning.⁴ Som ett led i kampen mot det monarkiska styrelseättet väcktes vid tvänne riksdagar motioner om folkomröstning angående införande av republikanskt statsskick.⁵ Ett par gånger motionerades om skrivelse till Kungl. Maj:t, åsyftande utredning angående möjligheten att upphäva de personliga avgifterna till stat, landsting och kommun (mantalspengar, den personliga sjukvårdsavgiften och den personliga folkskoleavgiften).⁶ Slutligen föreslogs statsministerämbetets upphävande⁷ och utseende av högre tjänstemän genom val av folket.⁸ Ett annat av de gängse demokratiska kraven gällde att åt riksdagen bereda ökat inflytande över utrikespolitiken.⁹ Även i andra avseenden sökte man stärka riksdagens makt. Sålunda motionerades vid ett tillfälle om skrivelse till Kungl. Maj:t angående hänskjutande till riksdagens prövning av taxor för statens järnvägar samt telegraf- och telefonväsende.¹⁰

Flera motioner om folkstyrelsens utvidgande i olika avseenden väcktes (av Lindhagen).¹¹ Vidare föreslogs genomförande av vissa grundsatser till reformering av pressen¹² och utgivande av en statstidskrift för politiska frågor.¹³ Frågan om kvinnors tillträde till statstjäns-

¹ A.K. lagtima 1920 mot. 35; F.K. lagtima 1921 mot. 174; A.K. lagtima 1921 mot. 268; A.K. lagtima 1922 mot. 2.

² F.K. lagtima 1921 mot. 173.

³ A.K. lagtima 1919 mot. 327; A.K. lagtima 1921 mot. 269; A.K. lagtima 1920 mot. 36; A.K. lagtima 1922 mot. 95.

⁴ A.K. lagtima 1920 mot. 324; A.K. lagtima 1921 mot. 267.

⁵ A.K. lagtima 1919 mot. 179; A.K. lagtima 1920 mot. 34.

⁶ A.K. lagtima 1920 mot. 291; A.K. lagtima 1922 mot. 177.

⁷ A.K. lagtima 1917 mot. 296.

⁸ A.K. lagtima 1917 mot. 299.

⁹ A.K. lagtima 1917 mot. 294; F.K. lagtima 1919 mot. 224; F.K. lagtima 1921 mot. 92, 166—171.

¹⁰ A.K. lagtima 1918 mot. 299.

¹¹ A.K. lagtima 1917 mot. 290; F.K. lagtima 1919 mot. 142; F.K. lagtima 1920 mot. 220.

¹² A.K. lagtima 1917 mot. 300.

¹³ A.K. lagtima 1917 mot. 292; F.K. lagtima 1920 mot. 221.

ter var också föremål för vänstersocialistiska motioner.¹ Slutligen må nämnas ett par motioner till förmån för lapparna. År 1920 motionerades nämligen om lapplagstiftningskommitténs förstärkande med en effektiv representation av lappar² och om vidtagande av åtgärder i syfte att lappbefolkningen måtte bliva representerad i riksdagen.³

Den starkt antimilitaristiska inställning, som präglade det socialdemokratiska vänsterpartiet, framträdde även i det parlamentariska arbetet. Motioner om avveckling av försvaret och militärövningarnas inställande förekommo vid flera riksdagar.⁴ År 1919 framlades en motion om inställande av allt arbete å militära byggnader och krigsfartyg samt för tillverkning av ammunition och vapen.⁵ Anslag yrkades till skilda fredsorganisationer.⁶

Partiets ställning till det genom Versaillesfreden bildade Nationernas förbund var i stort sett avvisande. Dock rådde icke fullständig enighet inom partiet härvidlag. Vid 1917 års riksdag väcktes en motion om skrivelse till Kungl. Maj:t om utarbetande av förslag till bildandet av en internationell exekutivmakt i syfte att hindra krigsutbrott.⁷ Två år senare föreslog Lindhagen framhållande av vissa önskemål angående Asien och Afrika såsom förutsättning för en varaktig fred och ett bestående staternas förbund.⁸ Med anledning av propositionen vid 1920 års riksdag om Sveriges anslutning till Nationernas förbund väckte vänstersocialisterna motion om avslag,⁹ och följande år, då Sverige var medlem av förbundet, motionerades om skrivelse till Kungl. Maj:t om utredning i fråga om Sveriges snarast möjliga utträde ur detsamma.¹⁰ Lindhagen var emellertid

¹ A.K. lagtima 1919 mot. 129; F.K. lagtima 1920 mot. 303; F.K. lagtima 1922 mot. 161.

² F.K. lagtima 1920 mot. 208.

³ F.K. lagtima 1920 mot. 209.

⁴ F.K. lagtima 1917 mot. 86; A.K. lagtima 1917 mot. 265, 427; A.K. lagtima 1918 mot. 168, 172; F.K. lagtima 1919 mot. 87; A.K. lagtima 1919 mot. 204, 263; F.K. urtima 1919 mot. 7; F.K. lagtima 1920 mot. 190; A.K. lagtima 1920 mot. 217, 251; F.K. lagtima 1922 mot. 89, 90; A.K. lagtima 1922 mot. 121, 160.

⁵ A.K. lagtima 1919 mot. 262.

⁶ A.K. lagtima 1917 mot. 18; F.K. lagtima 1921 mot. 91; F.K. lagtima 1923 mot. 78, 79.

⁷ A.K. lagtima 1917 mot. 325.

⁸ F.K. lagtima 1919 mot. 115.

⁹ F.K. lagtima 1920 mot. 225; A.K. lagtima 1920 mot. 323.

¹⁰ F.K. lagtima 1921 mot. 160; A.K. lagtima 1921 mot. 253.

ingen anhängare av denna politik. Han yrkade bifall till 1920 års proposition om Sveriges anslutning till Nationernas förbund, dock med bifogande av vissa förbehåll,¹ och även senare framträder med önskvärd tydlighet hans mot vänstergruppens majoritet avvikande ståndpunkt i frågor av denna art.² Vad utrikespolitiken beträffar, märkas f. ö. vänstersocialistiska motioner om framförande av vissa svenska krav vid utrikespolitiska förhandlingar³ och vid de internationella uppgörelserna efter kriget⁴ samt om erkännande av den ryska sovjetregeringen.⁵ Vänstersocialisterna ivrade i allmänhet ej för Ålands anslutning till Sverige, emedan besittningen av denna strategiskt väl belägna ö skulle motivera en upprustning och giva försvarsvännerna vind i segeln.⁶ Lindhagen och Hedén voro dock av annan åsikt och önskade Ålands förening med Sverige.⁷

Ett livligt intresse för skolväsendets reformering visades från vänstersocialistiskt håll. De flesta av motionerna i skolfrågorna åsyftade ekonomiska lättnader för fattiga skolbarn.⁸ Vid ett par tillfällen påtalades emellertid även det icke opartiska framställningssätt, som enligt vänstersocialisternas förmenande stundom förekomme i undervisningen i statsunderstödda skolor.⁹ Katekesundervisningen önskade man ersatt med undervisning i sedelära.¹⁰ En motion gällde införande av normalarbetsdag för skolarbetet,¹¹ och slutligen väcktes ett par motioner om en omfattande reorganisation av undervisningsväsendet ur rättvisans synpunkt och för lösning av den sociala frågan.¹² Folkbildningens höjande var också föremål för motioner från det socialdemokratiska vänsterpartiets ledamöter i riksdagen.¹³

¹ F.K. lagtima 1920 mot. 226.

² F.K. lagtima 1921 mot. 88; F.K. lagtima 1923 mot. 79, 145.

³ A.K. lagtima 1922 mot. 175.

⁴ F.K. lagtima 1919 mot. 114; A.K. lagtima 1919 mot. 310.

⁵ F.K. lagtima 1922 mot. 93; A.K. lagtima 1922 mot. 199.

⁶ A.K:s protokoll lagtima 1919 nr 5, 6.

⁷ Enligt personlig uppgift av borgmästare Carl Lindhagen.

⁸ F.K. lagtima 1917 mot. 4, 91; A.K. lagtima 1917 mot. 12, 302, 327; A.K. lagtima 1919 mot. 95, 314.

⁹ A.K. lagtima 1917 mot. 303; A.K. lagtima 1920 mot. 274.

¹⁰ A.K. lagtima 1918 mot. 273; A.K. lagtima 1919 mot. 273.

¹¹ F.K. lagtima 1921 mot. 147.

¹² F.K. lagtima 1919 mot. 119; A.K. lagtima 1919 mot. 314; F.K. lagtima 1921 mot. 148.

¹³ A.K. lagtima 1919 mot. 301; F.K. lagtima 1920 mot. 21, 22; A.K. lagtima 1920 mot. 39, 41, 52, 280; A.K. lagtima 1921 mot. 116.

Förslag om statskyrkans avskaffande framfördes i riksdagen 1918.¹ Året innan motionerades om skrivelse till Kungl. Maj:t angående upphävande av pastors självskrivnenhet såsom ordförande å kyrkostämman.²

Helt naturligt ägnade sig de vänstersocialistiska riksdagsrepresentanterna åt att söka uppnå bättre materiella levnadsvillkor för samhällets lägre klasser i stad och på landsbygd. Sålunda väcktes motioner rörande lättnader i torparens dagsverksskyldighet,³ om en allmän arbetaresemester i Sverige,⁴ om begränsning av arbetstidens längd för skilda yrkesgrupper⁵ och om ändrade bestämmelser i fråga om arrendeavtal.⁶ Förslag framlades i syfte att bereda arrendatorer, torpare och deras vederlikar utsträckt rätt till jakt och fiske för husbehov⁷ och vidare om anslag till anordnande å statens mark av självständiga småbrukshemman med längre tids tryggad besittningsrätt⁸ m. fl. motioner till lantbefolkningens fromma. För arbetslöshetens bekämpande väcktes flera vänstersocialistiska motioner.⁹

Under krigsåren uppstod bostadsbrist på många platser i landet och vänstersocialisterna väckte flera motioner avseende att lindra och avhjälpa denna.¹⁰

Det socialdemokratiska vänsterpartiet var som nämnt utpräglat frihandelsvänligt. Vid 1917 års riksdag väcktes en motion om skrivelse till Kungl. Maj:t angående en överenskommelse mellan de nordiska staterna om gemensam tillämpning av frihandelsprincipen.¹¹ År

¹ A.K. lagtima 1918 mot. 289.

² A.K. lagtima 1917 mot. 24.

³ A.K. lagtima 1917 mot. 460.

⁴ F.K. lagtima 1917 mot. 92; A.K. lagtima 1917 mot. 309.

⁵ A.K. lagtima 1918 mot. 2; F.K. lagtima 1919 mot. 212—216, 225; A.K. lagtima 1919 mot. 428; F.K. urtima 1919 mot. 12—16; F.K. lagtima 1920 mot. 212.

⁶ A.K. lagtima 1917 mot. 73; A.K. lagtima 1918 mot. 204; F.K. lagtima 1921 mot. 85; A.K. lagtima 1921 mot. 208; F.K. lagtima 1922 mot. 107; A.K. lagtima 1922 mot. 145; F.K. lagtima 1923 mot. 112.

⁷ A.K. lagtima 1919 mot. 80; A.K. lagtima 1920 mot. 192; A.K. lagtima 1921 mot. 213.

⁸ A.K. lagtima 1918 mot. 218; A.K. lagtima 1919 mot. 249.

⁹ A.K. lagtima 1920 mot. 312; A.K. lagtima 1921 mot. 154—156, 243.

¹⁰ A.K. lagtima 1917 mot. 105, 434; F.K. lagtima 1918 mot. 129, 156; A.K. lagtima 1918 mot. 49, 50, 277, 377; A.K. lagtima 1919 mot. 48, 305; A.K. lagtima 1920 mot. 233, 311, 422, 423, 432, 449; A.K. lagtima 1922 mot. 300, 312.

¹¹ A.K. lagtima 1917 mot. 321.

1923 motionerades om skrivelse till Kungl. Maj:t om förhinder att vissa av statsfinansiella skäl genomförda tullförhöjningar utnyttjades av inhemska tillverkare.¹ Vid olika tillfällen väcktes motioner om tulltariffernas nedsättning eller fullständiga slopande för skilda varuslag.²

Åtskilliga motioner väcktes för reformering av rättsväsendet. Vänstersocialisterna arbetade för dödsstraffets avskaffande och motioner framlades, berörande detta problem.³ Man önskade också få strafflagen för krigsmakten upphävd.⁴ Motioner väcktes vidare om åtgärder för ett närmare samarbete i lagstiftningsfrågor mellan de nordiska länderna,⁵ om inrättande av en hovrätt för de fyra nordligaste länen⁶ och om större enhetlighet vid domares utbildning.⁷ Lindhagen var mycket verksam, då det gällde reformförslag inom rättsväsendet. I de flesta av ovannämnda förslag var han medmotiönär men väckte dessutom motioner bl. a. om bifogande av ett par tillägg i tryckfrihetsförordningen, nämligen om bestämmelse i denna om allmänna hedersdomstolar⁸ och om rätt till genmäle mot angrepp och oriktig framställning i tidningar, tidskrifter och andra tryckalster,⁹ vidare om lagrådets avskaffande eller förändring,¹⁰ om inrättande av barn- och ungdomsdomstolar¹¹ och skrivelse till Konungen angående meddelande av bestämmelser rörande rätt och plikt för statens funktionärer att anmäla sina iakttagelser av brister i författningarna.¹²

I nykterhetsfrågan förekommo vänstersocialistiska motioner rörande provisoriskt rusdrycksförbud och därmed sammanhängande

¹ A.K. lagtima 1923 mot. 123.

² F.K. lagtima 1917 mot. 78; A.K. lagtima 1917 mot. 163, 220; A.K. lagtima 1918 mot. 188, 189; A.K. lagtima 1919 mot. 168, 223; A.K. urtima 1919 mot. 7; A.K. lagtima 1920 mot. 243; A.K. lagtima 1923 mot. 125.

³ F.K. lagtima 1919 mot. 70, 118; A.K. lagtima 1919 mot. 313; F.K. lagtima 1921 mot. 187.

⁴ F.K. lagtima 1919 mot. 71; F.K. lagtima 1920 mot. 147; A.K. lagtima 1920 mot. 250; A.K. lagtima 1922 mot. 144.

⁵ F.K. lagtima 1920 mot. 142—144.

⁶ A.K. lagtima 1924 mot. 223.

⁷ A.K. lagtima 1922 mot. 186.

⁸ F.K. lagtima 1919 mot. 143.

⁹ F.K. lagtima 1919 mot. 144.

¹⁰ F.K. lagtima 1920 mot. 183.

¹¹ F.K. lagtima 1920 mot. 146.

¹² F.K. lagtima 1923 mot. 142.

frågor.¹ Världsspråkstanken blev upprepade gånger föremål för motioner från socialdemokratiska vänstergruppens ledamöter.² För kommunikationsväsendets förbättring väckte man en mängd motioner.³

I de flesta av de anförda motionerna var Lindhagen medmotionär och en del voro utarbetade och framlagda av honom ensam. Han väckte emellertid därjämte en del motioner, särskilt präglade av hans egen humanistiska åskådning. Sålunda framlade han förslag om skrivelse till Kungl. Maj:t angående införande i grundlag av bestämmelser, åsyftande att bereda möjlighet till andlig frihet i de politiska partiernas inre liv⁴ samt åtgärder till främjande av medborgarnas karaktärsdaning och deras personligheters inre utveckling.⁵ I en omfattande motion yrkade Lindhagen framställning till regeringsmakten om intressepolitikens omvandling småningom till samvettpolitik samt därigenom ock regeringars omvandling småningom från partiregeringar till landsregeringar.⁶ År 1917 väckte han den enligt egen uppgift förmodligen mest omfattande riksdagsmotion i författningsfrågorna, som förekommit. Den gällde en skrivelse till Kungl. Maj:t angående revision av grundlagarna och därmed sammanhängande författningar. I motionen var en humanistisk åskådning av författningsformerna koncentrerad, och den berörde missförhållanden och brister på de mest skilda områden av författningen och samhällslivet.⁷

De nödtider, som rådde i vårt land under världskriget, förorsakade på olika platser i landet missnöje och oroligheter.⁸ Dessa fingo sitt förnämsta stöd hos syndikalisterna och vänstersocialisterna.

¹ F.K. lagtima 1917 mot. 22, 23; A.K. lagtima 1917 mot. 62, 63, 108; A.K. lagtima 1918 mot. 116, 117.

² A.K. lagtima 1917 mot. 316; F.K. lagtima 1919 mot. 117; A.K. lagtima 1919 mot. 312; F.K. lagtima 1921 mot. 154.

³ A.K. lagtima 1917 mot. 16; A.K. lagtima 1918 mot. 475; A.K. lagtima 1919 mot. 1, 8, 111; F.K. lagtima 1920 mot. 68; A.K. lagtima 1920 mot. 10, 55, 56, 149, 151, 168; A.K. lagtima 1921 mot. 85, 91, 92; A.K. lagtima 1922 mot. 10, 11, 115, 120; A.K. lagtima 1923 mot. 117, 118.

⁴ A.K. lagtima 1917 mot. 291.

⁵ A.K. lagtima 1917 mot. 293.

⁶ F.K. lagtima 1922 mot. 98.

⁷ A.K. lagtima 1917 mot. 289.

⁸ Berättelse över Socialdemokratiska Vänsterpartiets verksamhet 1917. Sid. 6 ff.

På en del platser stormades livsmedelsbutiker, och polis och militär måste ingripa (bl. a. i Ådalen och på Seskarö). Några människoliv spilldes dock ej, och på de flesta orter fingo dessa »hungerdemonstrationer» ett lugnt förlopp. Arbetarna på olika platser uppmanade Landssekreteriatet att ställa sig i spetsen för denna rörelse, då den eljest saknade central ledning. Socialdemokratiska partistyrelsens verkställande utskott, socialdemokratiska riksdagsgruppens förtroenderåd och Landssekreteriatet beslöt också den 7 maj tillsätta en kommitté, 1917 års arbetarkommitté, som hade till uppgift att »samla rörelsen och inrikta den på det för hela arbetarerörelsen mest varaktigt gagnande sättet».¹ Enligt vänstersocialisternas uppfattning sökte emellertid denna blott dämpa folkrörelsen, vars resultat blevo obetydliga.² De flesta av de krav, som ställts vid demonstrationerna, »saboterades» enligt vänstersocialisterna av denna kommitté, varför dessa ansågo sig förpliktade till en »revolutionär framstöt». På socialdemokratiska vänsterpartiets konstituerande kongress hade den 16 maj en proklamation antagits, vilken genom partiets arbetsutskott utsändes över hela landet.³ I denna fordrades:

1) En allmän löneförhöjning, som bringar upp arbetarnas levnadsstandard till en människovärdig nivå. Åtta timmars maximalarbetsdag. Av arbetare utsedda kontrollnämnder å arbetsplatserna för bevakande av arbetarnas intressen.

2) En författningsrevision, som genomför en verklig, lika och allmän rösträtt för män och kvinnor. Första kammarens avskaffande och kungamaktens avskrivning.

3) Amnesti åt Amaltheamännen samt alla politiska fångar, inberäknade offren för hungerdemonstrationerna.

4) Årets samtliga militärövningar inställas.

Vidare hette det i proklamationen: »Vi uppmana alla landets arbetare att omedelbart ansluta sig till dessa krav samt att hålla sig beredda, att låta arbetet vila, när statsministern besvarar interpellationerna av Vennerström och Branting i andra kammaren och

¹ Socialdemokratiska partistyrelsens berättelse 1917. Sid. 49.

² D:o. Sid. 56.

³ Politiken ¹⁹/₅ 1917: »Till Svärges arbetare!». — Protokoll fört vid Socialdemokratiska Vänsterns konstituerande kongress i Stockholm 13—16 maj 1917. Sid. 150—151. — Berättelse över Socialdemokratiska Vänsterpartiets verksamhet 1917. Sid. 8.

ävenså överväga, vad situationen kräver, om regeringen vägrar tillmötesgå de i interpellationerna framlagda oefftergivliga fordringarna». Arbetarna uppmanades också i proklamationen att omedelbart på varje plats bilda lokala arbetareråd för ledning av aktionen.

De interpellationer, som det här gällde, avsågo författningsrevision (den 40-gradiga skalans avskaffande och genomförande av allmän rösträtt för män och kvinnor vid val till Andra kammaren) samt normalarbetsdag, ökade löner och åtgärder mot hungersnöden.

Interpellationerna besvarades den 5 juni. Ett cirkulär från vänstersocialistiska partiets organisationer utsändes aftonen innan till Stockholms och dess förstäders arbetare med uppmaning till arbetsvila och samling vid riksdagshuset. Dessa revolutionära maningar väckte farhågor hos myndigheterna, polis och militär höllos i beredskap, och andra försiktighetsåtgärder vidtogos för att skydda riksdagens handlingsfrihet mot eventuella påtryckningar från de väldiga arbetarmassor, som samlats. Sammanstötningar ägde också rum. Socialdemokraterna av båda partierna ansågo, att övergreppet skett från polisens sida, och med anledning härav uppstod i riksdagen en häftig debatt, varunder chefen för civildepartementet, statsrådet von Sydow, meddelade, att en utredning över det passerade komme att verkställas från polisens sida, och detta underströks även i ett anförande av statsminister Swartz.¹ Interpellationsdebatten pågick hela dagen. Vänstersocialisterna erhöilo ej det stöd av sina forna socialdemokratiska partikamrater, som de hoppats på, och hela denna rörelse blev utan nämnvärt resultat.² Även den 6 juni hölls ett stort arbetarmöte, denna gång i Hornsbergs hage, där oroligheter också förekommo.

På grund av dessa händelser bildade samma år en del vid sidan av Landsorganisationen stående ekonomiska och politiska arbetarorganisationer ett »Arbetarnas landsråd» med uppgift att leda »dyrtidskampen». Det hade ett aktuellt praktisk-politiskt program, men arbetade också på längre sikt för den sociala revolutionens genomförande.³

¹ A.K:s protokoll 1917, n:r 72.

² Berättelse över Socialdemokratiska Vänsterpartiets verksamhet 1917. Sid. 10.

³ Stormklockan $\frac{2}{3}$ 1918: »Kampen för bröd och frihet».

Under sommaren 1917 utkom en av Lindhagen författad broschyr, betitlad »Vad vill det nya partiet?» Den spreds såsom ett partiets officiella dokument, närmast avsett till bruk i valrörelsen.¹ Lindhagen har i denna stridsskrift behandlat det nya partiets tillkomst och uppgifter med särskild hänsyn till det humanistiska inslag, som kännetecknat hela hans politiska verksamhet och som han särskilt genom de demokratiska grundlagarna lyckades inskräpa i partiets författning och arbetssätt.

Vid andrakammarvalen 1917 användes inom 44 valkretsar samma partibeteckning som det gamla partiet. Härigenom erhöll vänsterpartiet 4 platser mer än om det använt egen partibeteckning. Socialdemokratiska arbetarepartiet vann genom denna samverkan 6 platser.² Röstetalen blevo nu för vänsterpartiet 59,243 och för arbetarepartiet 228,777.³ Till Andra kammaren valdes 11 vänstersocialister. En stor missräkning för partiet var det, att både Lindhagen och Höglund förlorade sina mandat.⁴ I Stockholms stad, där dessa voro uppställda som kandidater, förlorade partiet hela sin representation, som vid föregående riksdag räknat 4 man. Tillbakagången var framträdande i södra Sverige utom i Kalmar län, medan de nordliga länen väl hävdade sin ställning. Jönköpings, Uppsala, Skaraborgs samt Göteborgs och Bohus län förlorade samtliga sina representanter, medan Kalmar län nu blev företrätt genom A. Werner, Hultsfred. I Jämtlands län förblev ställningen oförändrad, i det att C. Ericson, Funäsdalen, återvaldes, medan Västernorrlands, Kopparbergs, Gävleborgs och Norrbottens län förutom de gamla ledamöterna fingo vardera ytterligare en representant vald. Dessa nya ledamöter voro för respektive län folkskolläraren S. V. V. Berglund, Forsed, folkskolläraren H. Hansson, Mora-Noret (senare Rättvik), K. J. Karlsson, Sandviken, och arbetaren O. W. Lövgren, Nyborg.

Den 23 september 1917 sammanträdde representantskapsmötet, och här gjordes ett uttalande angående partiets ställning till en liberal-socialistisk ministär. Endast om det socialdemokratiska

¹ Enligt personlig uppgift av borgmästare Carl Lindhagen.

² Berättelse över Socialdemokratiska Vänsterpartiets verksamhet 1917. Sid. 14—15.

³ Statistisk årsbok för Sverige 1933. Tab. 259.

⁴ Berättelse över Socialdemokratiska Vänsterpartiets verksamhet 1917. Sid. 13.

arbetarepartiet ej avstode från att föra en socialdemokratisk politik, kunde det vänta stöd av vänstersocialisterna. Så var enligt de senares uppfattning ej förhållandet med den edénska koalitionsregeringen, som ansågs ha lämnat socialdemokratin i sticket.

Under 1918 skedde den förändringen i vänstersocialisternas andrakammarrepresentation, att R. Eronn i Leksand avgick. Till hans efterträdare utsågs den 4 november lantbrukaren L. Alvin, Älvdalen,¹ vilken några dagar senare intog sin plats i Andra kammaren under den då pågående urtima riksdag, som öppnats den 30 oktober.

Vid lagtima riksdagen 1919 var partiets representation i Andra kammaren oförändrad. I Första kammaren hade partiet nu tvenne ledamöter, nämligen förutom Fredrik Ström även Carl Lindhagen, vilken vid förstakammarvalet uppstälts som kandidat i Västernorrlands län.

Till urtima riksdagen 1919 hade Fredrik Ström invalts som representant för Norrbottens län, men detta val förklarades genom Kungl. Maj:ts utslag den 2 september ogiltigt. Mandatet tillföll i stället liberala samlingspartiet.² Icke desto mindre hade partiet nu tre ledamöter i Första kammaren, nämligen Carl Lindhagen, landsfiskalen O. Lind (Kopparbergs län) och C. Winberg (Norrbottens län).

Socialdemokratiska vänsterpartiet var icke något enhetligt och i allo enigt parti. Den tyska revolutionen och framför allt den ryska med dess slutliga proklamerande av sovjetrepubliken återverkade på de socialistiska rörelserna i Sverige. I stort sett var partiet vänligt stämt mot sovjetregimen i Ryssland och det kortvariga kommunistiska rådsväldet i Ungern. Socialdemokratiska arbetarepartiet däremot tog från början avstånd från desamma. I »Stormklockan» förekommo ofta hela artiklar, skrivna av personer, som gjort sig ett namn inom den ryska eller ungerska bolsjevismen.³ Den revolu-

¹ Urtima riksdagen 1918, översikt av M. Seth. Sid. 23.

² Urtima riksdagen 1919, översikt av M. Seth. Sid. 32.

³ Se t. ex. Stormklockan 6/1 1917: »Den nya taktiken. Bryter sig väg i Amerika». Av Alexandra Kollontay. — 5/10, 19/10 1918: »Den proletariska revolutionens militärprogram». Av N. Lenin. — 9/11 1918: »Genom proletaria-

tionära antimilitaristiska åskådningen blir alltmer utpräglad. Detta kommer till synes exempelvis i den huvudsakligen för värnpliktiga och stamanställda avsedda agitationsskriften »Hemmabolsjevikerna och Soldaterna» av Jalmar Viksten samt av artiklar i pressen.¹ I en artikel i »Stormklockan» läses bl. a.: »Med tanke på alla lärdomar, som hopats under senaste tid om betydelsen av militärens anslutning till arbetarklassens revolutionära kamp, vore det dåraktigt att nu slå in på vägarna till mönstrings- och värnpliktsstrejk. . . . Att vrida vapnet ur de maktägandes händer och begagna det i den sociala revolutionens tjänst — se där vad vi har att förbereda!»² »Stormklockan» blir också alltmer utpräglad antireligiös.³ Lindhagens och Hedéns ställning i partiet diskuterades tidigt i parti-ledningen. Vid arbetsutskottets sammanträde den 19/9 1918 väckte Kilbom frågan om »heterogena tendenser inom partiet, representerade av Hedén och Lindhagen».⁴ Å andra sidan må anföras, att arbetsutskottet den 26 december 1918 behandlade en skrivelse från Lindhagen om »återknytning av de fyra socialistiska huvudorganisationerna under lösen 'samling'». Förslaget vann ingen genklang. Blott Hedén, som ansåg, att det nya partiet befunne sig lika långt bort från »frihetsprincipens tillämpning» som det gamla partiet, gav förslaget sitt stöd under vissa förbehåll.⁵

Vänstersocialisterna erkände också öppet, att stora motsättningar funnos inom partiet. En artikel i »Stormklockan» av Fredrik Ström behandlar de olika riktningar, som från början funnits eller tidigt framträtt inom partiet. Han skiljer mellan fyra huvudriktningar:

»1) Den marxistiska riktningen, revolutionärt betonad: Höglund (Ungdomsförbundet), Carleson-Winberg-Kilbom-Stålbärj (opposi-

tets diktatur till kommunism». Av N. Bucharin. — 31/5 1919: »Proletärdiktaturen i Ungern». Av Eugen Varga, ungerska rådsrepublikens folkkommissarie för finanserna. — 12/2 1921: »Den internationella revolutionen och den proletära kulturen». Av W. Kersjentsjev.

¹ Stormklockan 9/10 1920: »Röd antimilitarism!» samt »Gör det vita rött, kamrater». Av Gustav Svensson.

² Stormklockan 9/10 1920: »Röd antimilitarism!»

³ Stormklockan 9/10 1920: »Bolsjevikerna och statskyrkan». — Stormklockan 13/11 1920: »Religiös renässans!».

⁴ Protokoll hållet vid Arbetsutskottets sammanträde den 19/9 1918, § 11. (Arbetarrörelsens Arkiv.)

⁵ D:o den 26 dec. 1918. (Ibid.)

tionen inom fackföreningarna). Denna riktning ville skärpt klasskamp, massaktioner, radikaliserings av fackföreningsrörelsen och parlamentarismen samt denna underordnad klasskampen, röd antimilitarism, marxistisk teori.

2) Den demokratiska riktningen, liberalt och socialistiskt betnad: Vennerström-Hage. Denna riktning ville väl kraftigare politisk klasskamp men framför allt en radikalare riksdagstaktik utan särskild lust till utomparlamentariska massaktioner. Dess utopism bestod i övertro på den borgerliga parlamentarismen och demokratin.

3) Den humanistiskt-politiska riktningen: Lindhagen-Hedén.

4) Den antibyråkratiska riktningen; revolutionärt betnad: Fabian Månsson.»

Småningom utbildades enligt Ström inom partiet tvenne huvudriktningar, den ena främst representerad av Arbetsutskottet och Ungdomsförbundet, den andra av Vennerström och övriga ledamöter i riksdagsgruppen. Den förra riktningen betonade den utomparlamentariska aktionens betydelse,¹ helt eller delvis utdömande den parlamentariska verksamheten t. o. m. om den grundades på den allmänna rösträttens grundval,² den senare hävdade vikten av en radikal parlamentarisk politik.³ Sistnämnda riktning godtog visserligen programpunkten om proletariatets diktatur⁴ men ställde sig avvisande mot de radikalaste socialisternas fordringar på arbetarbevapning.⁴

Motsättningarna inom socialdemokratiska vänsterpartiet blevo med tiden alltmer uppenbara, och det blev nödvändigt att klarare markera partiets politiska linjer. Särskilt voro Lindhagens och Hedéns humanistiska strävanden svårförenliga med de utpräglat marxistiska revolutionära åsikter, som andra grupper inom partiet hyste.⁵ Dessa fingo hösten 1918 näring genom de i flera främ-

¹ Stormklockan 6/11 1920: »Vårt parti och III:e Internationalen». Av Fredrik Ström.

² Protokoll fört vid Sverges Socialdemokratiska Vänsterpartis 3:e kongress i Stockholm 12—16 juni 1919, sid. 99.

³ Stormklockan 6/11 1920: »Vårt parti och III:e Internationalen». Av Fredrik Ström.

⁴ Stormklockan 27/11 1920: »Vårt parti och III:e Internationalen». Av Fredrik Ström.

⁵ Stormklockan 15/6 1918: »Taktik och etik». Av Z. Höglund. — Storm-

mande länder timade revolutionära händelserna, vilkas psykologiska återverkningar på den svenska arbetarörelsen icke böra underskattas. I Folkets Dagblad Politiken för den 11 november 1918, samma nummer i vilket den tyske kejsarens abdikation meddelades, finnes ett manifest infört från Socialdemokratiska vänsterpartiets arbetsutskott, Socialdemokratiska ungdomsförbundets verkställande utskott och Sveriges Soldat- och Arbetareförbunds styrelse. I detta kräves:

- »1. Bildandet av en socialistisk regering, stödd på arbetare-, soldat- och bonderåd över hela landet.
2. Republikansk statsförfattning.
3. Första kammarens avskaffande.
4. Omedelbart inkallande av en konstituerande nationalförsamling på grundval av oinskränkt allmän rösträtt för män och kvinnor från 20 års ålder.
5. Militärövningarnas omedelbara inställande.
6. En genomgripande förhöjning av alla arbetares och statstjänares löner.
7. Åttatimmarsdagen genomföres omedelbart.
8. Arbetarkontroll över industrin.
9. Bolagens, godsens och statens jord överlämnas genast under samhällets kontroll till statares, torpare, drängars, bondesönens och skogsarbetares disposition.»

Dessa krav skulle genomföras genom samfällad aktion och i nödfall genom allmän arbetsnedläggelse över hela landet. Manifestet kritiserades skarpt i »Socialdemokraten» av Per Albin Hansson, särskilt vad beträffar de bolsjevistiska metoder, som förordas i det-

Storklockan ^{22/6} 1918: »Klasskamp eller humanitet». Av Alfred Kämppe. — Folkets midsommar 1918. Stormklockans midsommarnummer: »Klasskamp och humanism». Av Ture Nerman. — Stormklockan ^{29/6} 1918: »Humanismens taktik». Av Carl Lindhagen. — Folkets Dagblad Politiken ^{29/1} 1919: »Våld eller humanism. En livlig diskussion i B-salen». — ^{15/2} 1919: »Humanistiskt manifest. Riktlinjer för en humanistisk rörelse — en ny politik, byggd på gamla sanningar». — I januari 1919. (Omkring 140 undertecknade, bestående väsentligen av socialdemokrater, liberaler och vänstersocialister. Manifestet ut-sändes av det på Lindhagens initiativ bildade Humanistiska Förbundet. Manifestet är även infört i Stormklockan den ^{1/3} 1919.) — Stormklockan ^{24/5}, ^{31/5}, ^{7/6} 1919: »Humanism och klasskamp». Av Kata Dalström.

samma, framför allt vad angår soldaternas roll vid uppbyggandet av den nya ordningen.¹

Mellan vänsterpartiet och arbetarepartiet ägde i november 1918 en skriftväxling rum angående ett eventuellt samarbete mellan de båda partierna. Vänstersocialisterna förklarade sig villiga stödja en socialistisk regering, bildad på ett av vänstersocialisterna i åtta punkter angivet program, i stort sett överensstämmande med det i nyssnämnda manifest angivna, ehuru något modifierat. Vänstersocialisterna hemställde om arbetarepartiets medverkan till detta programs genomdrivande medels en massaktion i form av storstrejk, om så skulle erfordras.² I sitt svar till vänstersocialisterna, undertecknat den 18 november 1918, förklarade socialdemokratiska parti-styrelsen, att förutsättningen för varje samarbete var, att vänsterpartiet utan förbehåll toge avstånd från bolsjevismen.³ Detta krav kunde emellertid vänstersocialisterna icke tillmötesgå. Med ungsocialistiska partiet och syndikalisterna lyckades vänsterpartiet däremot få till stånd ett samarbete, ehuru detta endast blev av kort varaktighet.⁴

Den revolutionära aktionen hösten 1918 ledde icke till större resultat och någon allmän arbetsnedläggelse kunde aldrig genomföras.

Vänstersocialisternas långt gående krav framfördes även vid urytima riksdagen 1918. Då propositionen om den kommunala rösträttsreformen, vilken av vänstersocialisterna ansågs alltför moderat, den 26 november 1918 behandlades i riksdagen, framlade Vennerström och Ström sina radikala åsikter. Den förre föreslog inkallandet av en konstituerande nationalförsamling, och den senare uttalade förhoppningen om den sociala revolutionens snara genomförande i Sverige.⁵

Vid representantskapsmötet i januari 1919 väckte Lindhagen ånyo frågan om sammanslagning av de fyra arbetarepartierna. Han

¹ Socialdemokraten 12/11 1918: »Efterapning». Av P. A. H—n.

² Protokoll fört vid utvidgat representantskapsmöte, november 1918; Bilaga IV. (Arbetarrörelsens Arkiv.)

³ D:o Bilaga VIII. (Ibid.)

⁴ D:o Bilaga X (Ibid.) samt personlig uppgift av redaktör Fredrik Ström.

⁵ Folkets Dagblad Politiken 27/11 1918: »Författningsrevisionen inför urytima».

föreslog att utsända denna fråga till referendum inom partiet, vilket emellertid avslogs.¹

Den 2 mars 1919 anordnade partiet en s. k. röd söndag på olika platser i landet.² Partiets arbetsutskott utsände ett resolutionsförslag, som antogs på flertalet platser. Majoriteten i riksdagsgruppen under ledning av Vennerström³ ansåg emellertid denna resolution alltför revolutionär och utsände ett annat resolutionsförslag, som antogs på några platser.⁴

Arbetsutskottets ståndpunkt godkändes av partikongressen, som hölls i mitten av juni 1919.⁴ Hedén och Lindhagen gjorde sig till förespråkare för den humanistiska riktningen. Den sistnämnde föreslog även vid kongressen vidtagande av åtgärder för en återförening med arbetarepartiet. Han hemställde nämligen i en motion »att kongressen ville:

1. uttala sig för, att politisk sammanslutning bör komma till stånd mellan åtminstone alla svenska socialistiska organisationer med ekonomisk rättvisa och andlig frigörelse som mål;

2. hänskjuta denna fråga även till allmän omröstning inom partiet;

3. avlåta hemställan därom till övriga socialistiska organisationer;

4. utse särskilda ombud att träda i underhandling med eventuellt utsedda ombud från de andra organisationerna rörande förmera för en sådan sammanslutning och inkallande av en konstituerande församling för densamma».

Efter en kort debatt avslog emellertid kongressen motionen med 45 röster mot 17.⁵

Under kongressen behandlade man också frågan om partiets anslutning till den i Moskva bildade Kommunistiska internationalen eller Tredje internationalen, som den också kallades, och som utgjorde en fortsättning av Zimmerwaldförbundet. Överläggningarna

¹ Protokoll fört vid utvidgat representantskapsmöte (19/1 1919). (Arbetarrörelsens Arkiv.)

² Berättelse över Socialdemokratiska Vänsterpartiets verksamhet 1919. Sid. 5.

³ Enligt personlig uppgift av statsrådet Ivar Vennerström.

⁴ Berättelse över Socialdemokratiska Vänsterpartiets verksamhet 1919. Sid. 6.

⁵ Protokoll fört vid Sveriges Socialdemokratiska Vänsterpartis 3:e kongress i Stockholm 12—16 juni 1919. Sid. 168.

härom sammanfölla till största delen med debatterna om partiets taktik. Bland de vid kongressen närvarande riksdagsmännen gingo meningarna i sär. Från majoriteten i riksdagsgruppen förelåg vid kongressens början ett resolutionsförslag, enligt vilket man ställde sig avvisande mot förslaget om anslutning till internationalen. Vid omröstningen avgåvo emellertid Alvin och Vennerström, vilka båda undertecknat nyssnämnda resolutionsförslag, sina röster för anslutning till internationalen, ehuru, som av det följande framgår, icke reservationslöst. Vennerström försvarade f. ö. under debatten den demokratiska utvecklingens väg.¹ Lindhagen framlade ett omfattande resolutionsförslag, i vilket de humanistiska kraven hävdades. Parlamentarismen måste omskapas i enlighet med humanismens program. Rådssystemet finge icke godtagas som ideal utan vidare, utan måste i teori och praktik utbyggas med den vänstersocialistiska författningens nya humanistiska inslag i partilivet. Detta nya inslag återfunnes icke alls i den Andra eller i den Tredje internationalens grundsatser. Då frågan om anslutning till internationalen behandlades, röstade Lindhagen blankt, då han blott ansåg sig kunna tillstyrka sitt eget resolutionsförslag.² Höglund och Kilbom företrädde en revolutionär ståndpunkt i anslutning till proletariats diktatur,³ likaså Carleson⁴ och Spak.⁵ Ström⁶ intog en medlande ställning, dock mera närmande sig vänsterriktningen. Den 14 juni beslöts med 187 röster mot 22 anslutning till Tredje internationalen,⁷ till vilken kort förut även ungdomsförbundet anslutit sig.⁸ Huruvida anslutningen till internationalen skulle ske med eller utan förbehåll, var man ej enig om, men slutligen beslöts med 124 röster mot 83² anslutning utan några förbehåll. De närvarande riksdagsmännen röstade emellertid mot förslaget utom Lindhagen, vilken på grund av sitt ovan nämnda resolutionsförslag röstade blankt. I fråga om partiets taktik segrade med 132 röster mot 69 det förslag, som fram-

¹ D:o. Sid. 39, 77—79.

² D:o. Sid. 92.

³ D:o. Sid. 43—45, 71—75.

⁴ D:o. Sid. 50.

⁵ D:o. Sid. 49.

⁶ D:o. Sid. 51—52.

⁷ D:o. Sid. 91.

⁸ Stormklockan 14/6 1919: »Vår 7:de förbundskongress».

lagts av majoriteten i kongressens redaktionsutskott.¹ Ej heller vid denna omröstning avgåvos några ja-röster från riksdagsmännens sida. Inom redaktionsutskottet hade reservationer mot majoritetsförslaget avgivits av Vennerström och Hage, vilka framlade ett mindre radikalt förslag. I det av kongressen nu beslutade uttalandet angavs tydligt, att socialdemokratiska vänsterpartiet vore »ett revolutionärt parti både till mål och medel», och att det i den socialistiska världsrevolutionen såge »arbetarklassens och mänsklighetens enda räddning ur det elände, vari det ur kapitalismen framgångna världskriget störtat folken». Den borgerliga demokratin förklarades »otillräcklig och oduglig, när det gäller slutuppgörelsen med det kapitalistiska systemet». Proletariatets diktatur vore »ett nödvändigt genomgångsled till socialismen». Arbetarklassen skulle vara beredd att möta våld med våld, men partiet förkastade uttryckligen »allt planlöst våld, alla kupp försök och individuell terror». Då det ansågs nödvändigt, att »borgarklassen avväpnas», vidhöll partiet sitt avrustningsprogram. Allt samarbete med moderatare partier omöjliggjordes praktiskt taget. I faktikresolutionen fanns nämligen en punkt, som löd: »Kongressen godkänner ett samarbete med andra partier blott om dessa stå på den revolutionära klasskampens och den proletära diktaturens plattform».² Det sades också uttryckligen, att den socialistiska samhällsförfattningen måste bygga på rådsinstitutionen. I nykterhetsfrågan gjorde kongressen ett enhälligt förbudsvänligt uttalande.³ »Den borgerliga pacifismen», kännetecknad av värnpliktsvägran m. m., förorsakade en del debatter. Ehuru den ej direkt avvisades, tog man dock tydligt avstånd från densamma. Ett längre utlåtande gjordes om partiets ställning till fackföreningsrörelsen. Det gick i stort sett ut på att »radikalisera och revolutionera» densamma medelst skilda metoder. Slutligen gjorde kongressen ett uttalande, som slutade med följande karaktäristiska satser: »Ned med borgfreden! Ned med ministersocialismen! Ned med det förbrukade gamla parlamentet! Skärpen på alla områden edra krav! Sluten edra leder!»⁴

¹ Protokoll fört vid Sverges Socialdemokratiska Vänsterpartis 3:e kongress i Stockholm 12—16 juni 1919. Sid. 95.

² D:o. Sid. 69.

³ D:o. Sid. 112.

⁴ D:o. Sid. 156—157.

Genom omröstning bland kommunerna bekräftades de vid kongressen fattade besluten.

Socialdemokratiska vänsterpartiet hade alltså nu tagit ett betydelsefullt steg åt vänster, ytterligare avlägsnande sig från sina forna partivänner. Det var i princip ett kommunistiskt parti, ehuru det ej ännu officiellt ändrat partinamnet. Partiets linjer blevo klarare genom detta steg, men vissa motsättningar funnos dock kvar. Riksdagsgruppen förde en politik efter mera moderata linjer. Till en tid gick emellertid allt väl.

Lindhagens riksdagsmotioner kunna allt mindre betraktas som representativa för partiets ståndpunkter i skilda frågor. Motsättningarna i partiet skärptes efter hand. Fredrik Ström skrev sålunda 1920 i en artikel i »Stormklockan», att Lindhagen sannolikt betraktade sitt medlemskap i partiet närmast som en kuriositet, och att han i riksdagen också i alla avseenden uppträdde som socialistisk vilde.¹

År 1920 förrättades val till Andra kammaren. Vänstersocialisterna lyckades icke hävda sin ställning, utan deras representation nedgick från 11 till 7 ledamöter. Dessa voro Fabian Månsson, C. O. Johansson, Ivar Vennerström, C. Ericson, E. A. Hage, O. W. Lövgren samt gruvarbetaren J. P. Dahlén, Kiruna. — I Första kammaren hade partiet 4 representanter, nämligen O. Lind, Carl Lindhagen, C. Winberg och Fredrik Ström.

Från Tredje internationalen i Moskva utsändes 1920 de s. k. 21 teserna till de till internationalen anslutna partierna i alla länder. Även socialdemokratiska vänsterpartiet måste taga ställning till dessa. För att få kvarbliva i internationalen fordrades oförbehållsam anslutning till dessa. Under hösten 1920 dryftades i arbetsutskottet de 21 teserna och sprängningstendenserna inom partiet. Svårigheterna att upprätthålla partiets enhet blevo alltmer uppenbara, och det blev klart, att en klyvning förestod.² Vissa kretsar inom partiet önskade vid denna tid en försonligare stämning till

¹ Stormklockan 27/11 1920: »Vårt parti och III:e Internationalen». Av Fredrik Ström.

² Protokoll fört vid sammanträde med Socialdemokratiska Vänsterpartiets Arbetsutskott den 8/10 1920 § 5, 11/10 1920 § 1, 12/10 1920 § 1, 16/11 1920 § 3 samt 4/6 1921 § 4. (Arbetarrörelsens Arkiv.)

arbetarepartiet, såsom exempelvis framgår av ett yttrande av Vennerström under representantskapsmötet i oktober 1920. Han uppmanar där, att ej lägga klasskampslinjen mellan arbetarna enligt moskvateserna, utan mellan arbetarna och borgarna.¹

Vid sammanträde med riksdagens socialdemokratiska vänstergrupp den 10 januari 1921 beslöts att vid den då sammanträdande lagtima riksdagen provisoriskt utse ett arbetsutskott, bestående av blott tre medlemmar, detta dock utan ändring av bestämmelserna i gruppens stadgar, att arbetsutskottet skulle bestå av fem medlemmar.²

I remissdebatten 1921 angrepo vänstersocialisterna regeringens utrikespolitik och Nationernas förbund. Ström gjorde kraftiga utfall mot kapitalismen och nerklubbades av talmannen vid ett tillfälle under ett häftigt anförande om missförhållandena i vissa främmande stater. Han framhöll de viktigaste vänstersocialistiska kraven, vilka här må anföras för belysande av de åsikter, som hystes av en del radikala vänstersocialister vid denna tid, då partiet stod inför sin sprängning:

»1:a. Ingen lönedepressning och därmed följande utarmning av arbetareklassen.

2:a. Ögonblickliga statliga och kommunala anslag till beredande av fullt betalt arbete åt alla arbetslösa eller arbetslöshetsunderstöd som bereder de arbetslösa en mot arbetarnas genomsnittslön å resp. orter svarande existens.

3:e. Kostnaderna härför bestridas genom en extra beskattning av kapital och högre inkomster.

4:e. Ingen som helst försämring av åttatimmarsdagen.

5:e. Omedelbara åtgärder mot bostadseländet. Bostadsransonering. Kommunal och statlig bostadsproduktion.

6:e. Den med 70 milj. kronor mitt i massfattigdomen ökade militärbudgeten användes till produktiv verksamhet.

7:e. Omedelbart upptagande av förbindelserna med Ryssland, ett stort avsättningsfält för vår industri.

¹ Protokoll vid Representantskapsmötet den 17—21 oktober 1920, § 9. (Ibid.).

² Protokoll, fört vid sammanträde med riksdagens socialdemokratiska vänstergrupp den 10 januari 1921, § 7. (Redaktör Z. Höglunds samling).

8:e. Front mot den spirande tullreaktionen, som blott leder till höga levnadskostnader.

9:e. Åtgärder till kooperationens stöd gentemot det varufördyrande mellanhandssystemet.» — Som krav på längre sikt anfördes:

»10:e. Produktionsråd, som ge handens och hjärnans arbetare full och odelad kontroll över hela näringslivet, industri, handel, kredit- och transportväsen samt livsmedelsproduktion; och

11:e och sista. Överförande i det arbetande folkets händer av de för samhällelig drift nödvändiga produktionsmedlen.»¹

Vid den år 1921 den 25 mars sammanträdande partikongressen behandlades de från Moskva utsända 21 teserna. Livliga diskussioner fördes, om partiet borde vidhålla sin ståndpunkt, erkänna teserna och kvarbliva i internationalen, eller om det borde utgå ur densamma och föra en mera moderat politik.² Även nu var det yttersta vänstern, som segrade. Den hade också större delen av partipressen på sin sida. I samband härmed ändrades partiets namn till Sveriges kommunistiska parti (sektion av Kommunistiska internationalen). Även ungdomsförbundet antog vid sin kongress i maj det kommunistiska namnet.³

Motsättningarna inom partiet voro likväl nu alltför stora, det var för många mothjudande att behöva finna sig i Tredje internationalens järnhårda partidisciplin, och såsom väntat var sprängdes partiet. Hade icke de 21 teserna utsänts och fått så stor betydelse som nu blev fallet, skulle sannolikt partiet, trots de starka motsättningar, som funnos inom detsamma, ha hållit samman någon tid till.⁴ Minoriteten, som röstat mot de 21 teserna, blev nu automatiskt utesluten ur partiet. Den lämnade kongressen men beslöt på en separat kongress den 26—27 mars att rekonstruera det socialdemokratiska vänsterpartiet.

¹ Dessa krav (med smärre formella ändringar) utsändes också i ett manifest, utfärdat av partiets arbetsutskott. (Nya Norrland 20/1 1921: »Arbetare rusta er mot kapitalisternas aktion!»).

² Protokoll fört vid Sverges Socialdemokratiska Vänsterpartis fjärde kongress och Sverges Kommunistiska partis första kongress . . . den 25—29 mars 1921.

³ Stormklockan 28/5 1921: »Den röda ungdomens 8. Kongress»; »Förbundet och Ungdomsinternationalen». — 4/6 1921: »Sverges Kommunistiska Ungdomsförbund». Av Richard Fjeldstad.

⁴ Enligt personlig uppgift av författaren Ture Nerman.

Enligt Fabian Månsson lågo de djupare orsakerna till partiets splittring i den starka maktkoncentration, som efterhand utbildats inom partiet, vilken möjliggjorts därigenom att medlemmar av centralstyrelsen även utan särskild inbjudan ägde tillträde till distriktskonferenser och lokala organisationsmöten. »Centralismen» hade inom vänsterpartiet »blivit mycket starkare än den var i det gamla högersocialistiska partiet och är nu i det kommunistiska partiet lika fullständig som i den romerska kyrkan».¹

På minoritetskongressen den 26—27 mars 1921 beslöts att socialdemokratiska vänsterpartiets ursprungliga program, stadgar och grundvalar skulle gälla tills vidare. En programkommitté utsågs, bestående av riksdagsman Ivar Vennerström, häradshövding S. Luterkort och redaktör Hemming Steij, med uppgift att till nästa kongress utarbeta förslag till formell revision av stadgarna. Partiorganisationen skulle bygga på lokala kommuner och distrikt samt på direkt enskild anslutning. Till ledamöter i arbetsutskottet, vilket provisoriskt förlades till Borlänge, valdes journalisterna N. Andersson och E. Dufwenberg, Borlänge, samt E. Setterberg, Korsnäs. Ett provisoriskt representantskap tillsattes också.²

I en tidningsartikel betonar Vennerström, att det rekonstruerade vänsterpartiet vore »ingenting annat än det 1917 grundlagda socialdemokratiska vänsterpartiet till såväl form som innehåll».³ I programförklaringen, som utfärdades den 27 mars, anges, att partiet gjorde sig till arvtagare av den antimilitaristiska åskådning, som bar upp det vänstersocialdemokratiska partiet vid dess start.⁴ Häri låge nu liksom då en väsentlig skillnad mellan vänsterpartiet och arbetarepartiet.⁵ Detta innebure även, att partiet avvisade inbördeskriget som ledande princip.⁴ Den politiska makten borde om möjligt erövras genom den allmänna rösträtten.⁶ Å andra sidan trodde man sig icke enbart genom den allmänna rösträtten kunna komma fram

¹ Nya Norrland 2/4 1921: »Fabian Månsson solidarisk med partiminoriteten».

² Nya Norrland 29/3 1921: »Partiminoriteten konstituerar sig som nytt parti».

³ Nya Norrland 31/3 1921: »Det socialdemokratiska vänsterpartiet». Av I V—m (Ivar Vennerström).

⁴ Nya Norrland 23/4 1921: »Manifäst till Sverges arbetande folk».

⁵ Nya Norrland 21/6 1921: »Nya Samhällets frieri».

⁶ Nya Norrland 16/6 1921: »Socialdemokratiska vänsterpartiets arbetsupp-gifter».

till socialismen. Denna kunde icke genomföras genom parlamentsbeslut. Det kunde inträda situationer, då parlamentarismen bleve »en antikverad inrättning», och proletariats diktatur kunde vid ett visst skede i utvecklingen bliva en nödvändighet. Huruvida den borgerliga parlamentarismen eller proletariats diktatur borde användas, berodde på hur man i den förhandenvarande situationen bäst gagnade den socialistiska kampen.¹ Till Nationernas förbund ställde sig partiet, fortfarande avvisande.¹ Taktikstriderna ogillades. I stället ville man inrikta sig på meningsutbyten angående »grundvalarna för en ny produktionsordning, byggd på ett ekonomiskt rådssystem för socialisering, och verklig ekonomisk demokrati».² Även i partiets förstamajresolution spelade socialiseringskravet en framträdande roll.³ Härvidlag avvisades principen om inlösen av produktionsmedlen, och häri låg en av de viktigaste skiljepunkterna mellan vänsterpartiet och arbetarepartiet.⁴ Fackföreningsrörelsen borde vara genomsyrad av socialistisk anda men icke ansluten till något parti. Vänstersocialisterna strävade därför »att lösrycka fackföreningarna ur sitt organisatoriska samband med det högersocialistiska partiet».⁵ De ogillade arbetarepartiets skarpa uppträdande mot utländska revolutionärer och mot Sovjetryssland⁶ och ställde sig i motsats till arbetarepartiet principiellt avvisande mot samverkan med borgerliga partier.¹

Även vänstersocialistiska ungdomsdistrikt och klubbar bildades. Riksdagsrepresentationen stod så när som på två medlemmar solidarisk med kongressminoriteten. Blott C. Ericson, Funäsdalen, och J. P. Dahlén, Kiruna, anslöto sig till kommunisterna. Riksdagspolitiken blev därför ganska opåverkad av sprängningen. Däremot förlorade socialdemokratiska vänsterpartiet så gott som hela sin partipress, och blott ett par tidningar stannade kvar i deras händer.

¹ Nya Norrland 21/6 1921: »Nya Samhällets frieri».

² Nya Norrland 28/4 1921: »Manifäst till Sverges arbetande folk».

³ Nya Norrland 30/4 1921: »Socialdemokratiska vänsterpartiets 1-majresolution».

⁴ Nya Norrland 28/7 1921: »Skiljelinjer. III. Socialiseringsfrågan». Av H. T—n. (Henning Thylén).

⁵ Nya Norrland 10/6 1921: »Socialdemokratiska vänsterpartiets arbetsuppgifter»; — 20/7 1921: »Skiljelinjer. II. Fackföreningsrörelsen». Av H. T—n.

⁶ Nya Norrland 4/8 1921: »Skiljelinjer. V. Ställningen till revolutionerna». Av H. T—n.

Särskilt häftig var striden om tidningen »Nya Norrlands» politiska färg, men socialdemokratiska vänsterpartiet lyckades dock behålla denna som sitt organ.¹

Vid andrakammarvalen 1921 gick partiet något framåt, i det att samtliga riksdagsmän återvaldes och Västerbottens län dessutom fick en representant, nämligen redaktör E. H. Lindberg, Umeå. I Första kammaren fanns nu blott en vänstersocialistisk ledamot, nämligen handlanden Ernst Åström (Kopparbergs län). Lindhagen stod under 1922 års riksdag formellt utanför partiet men återinträdde senare i detsamma.²

Vid lagtima riksdagen 1923 voro de vänstersocialistiska ledamöterna i Första kammaren E. Åström (Kopparbergs län) samt C. Lindhagen, vilken senare var invald i kammaren såsom representant för Västernorrlands och Jämtlands län. I Andra kammaren var partiets representation oförändrad.

Vid de båda sista riksdagar, under vilka riksdagsmän såsom representanter för ett självständigt socialdemokratiskt vänsterparti voro närvarande, var antalet vänstersocialistiska motioner avsevärt färre än under de föregående riksdagarna.

Socialdemokratiska vänsterpartiets arbetsutskott beslöt i juni 1922 efter en principdebatt enhälligt att till omröstning bland partimedlemmarna utsända för avgörande frågan om partiets anslutning till den s. k. Wieninternationalen eller, såsom det officiella namnet lydde, Socialistiska partiets internationella samarbetsförbund.³ Arbetsutskottets förslag godkändes vid omröstningen med överväldigande majoritet.⁴

Under år 1922 blev tidningen Nya Norrlands ekonomiska ställning alltmer försvagad och bolaget måste försättas i konkurs. Detta bi-

¹ Nya Norrland 7/5 1921: »Tryckeri A.-B. Energis bolagsstämma»; — 10/5 1921: »Några allvarets ord».

² Nya Norrland 12/1 1922: »Vänstersossarnas riksdagsgrupps arbetsutskott». Lagtima riksdagen 1923, översikt av M. Seth.

³ Protokoll fört med arbetsutskottet inom Sverges Socialdemokratiska Vänsterparti den 7 juni 1922, § 5. (Arbetarrörelsens Arkiv.)

⁴ Protokoll fört med arbetsutskottet för Socialdemokratiska Vänsterpartiet i Umeå den 17 augusti 1922, § 2. (Ibid.)

drog sannolikt till förhandlingars snara upptagande mellan socialdemokratiska vänsterpartiet och socialdemokratiska arbetarepartiet om en återförening av de båda partierna. Tanken på en sådan hade vunnit genklang inom ledande vänstersocialistiska kretsar redan omedelbart efter partiets klyvning år 1921.¹

Vid sammanträde den 5 oktober 1922 behandlade vänsterpartiets arbetsutskott en skrivelse från socialdemokratiska arbetarepartiet, i vilken förklarades, att socialdemokratiska partistyrelsens verkställande utskott önskade träda i förbindelse med vänsterpartiets arbetsutskott i syfte att bana väg för en sammanslagning av partierna. Förslaget godkändes av arbetsutskottet, som också utsåg underhandlingsdelegerade.²

Bidragande orsaker till återföreningen torde ha varit tendenser inom de borgerliga partierna till bildandet av en enhetsfront gentemot de socialistiska partierna³ samt det förhållandet, att enighet uppnåtts mellan olika socialistiska riktningar även i främmande länder.⁴ De internationella skiljelinjerna hade tidigare spelat en viss roll.⁵ Någon förutsättning för återförening med kommunisterna fanns ej vid denna tid, då vänstersocialisterna framför allt önskade en viss rörelsefrihet, som ej kunde medgivas i det kommunistiska partiet, men däremot icke var utesluten nu inom socialdemokratiska arbetarepartiet.⁶

Den 1—3 november 1922 fördes förhandlingar mellan representanter för de båda partierna.⁷ I dessa deltog för arbetarepartiet P. A. Hansson, R. Sandler och G. Möller samt för vänsterpartiet E. Åström, E. Lindberg, N. Andersson och S. Luterkort. Dessutom var journalisten R. Lindström närvarande såsom sekreterare.⁷ Man enades om en principförklaring, i vilken uttalades, att meningsskilj-

¹ Enligt personlig uppgift av statsrådet Ivar Vennerström.

² Protokoll fört med arbetsutskottet för Socialdemokratiska Vänsterpartiet i Umeå den 5 oktober 1922, § 2. (Arbetarrörelsens Arkiv.)

³ Nya Norrland 14/9 1922: »Den proklamerade borgerliga enhetsfronten mot den kämpande arbetarklassen». Av I. V—m. (Ivar Vennerström).

⁴ Socialdemokraten 5/10 1922. »Tiden inne för återförening även i Sverige».

⁵ Nya Norrland 23/7 1921: »Skiljelinjer. I. Återföreningstanken». Av H. T—n. (Henning Thylin).

⁶ Socialdemokratiska partistyrelsens berättelse 1923. Sid. 24—25.

⁷ Nya Norrland 7/11 1922: »Rörelsefrihet inom partiet blir grundvalen för den socialdemokratiska eningen».

aktigheterna icke vore »av sådan art att de motiverade ett fortsatt upprätthållande av två socialdemokratiska partier». Disciplinstadgan av 1915 förutsattes upphävd. Envar fick »oinskränkt rätt att inom partiet värka för ändringar av partiets politik och program samt att i lojala former i präss och riksdag förfäkta från den officiella socialdemokratiska politiken avvikande ståndpunkter och meningar». ¹ Denna principförklaring skulle för avgörande hänskjutas dels till socialdemokratiska vänsterpartiets kongress i januari 1923, dels till socialdemokratiska arbetarepartiets styrelse. Om båda dessa parter antog densamma, skulle organisationerna sammanslås under de olika distriktkongresserna 1923. Man insåg att 'enighet ger styrka', och att man icke borde slösa sina krafter på inbördes strider. Skiljaktigheterna i åsikter borde föras under lojala former under respekterande av varandras inställningar till problemen.²

Den 26 januari 1923 öppnades socialdemokratiska vänsterpartiets kongress.³ I denna deltog 60 personer, av vilka 40 voro ombud för en eller flera vänstersocialistiska arbetarekommuner. Huvudfrågan var sammanslagningen av partierna, och försoningens anda präglade debatterna härom. Kongressen beslöt enhälligt återförening, och de farhågor, som man hyst, att opposition häremot skulle uppstå, visade sig obefogade. Taktikfrågan, som tidigare vållat så mycken oenighet, ansågs nu som mindre betydelsefull.⁴

Socialdemokratiska partistylelsen skulle behandla frågan snarast möjligt, men utgången ansågs redan som given. Den vunna enigheten hälsades med glädje å ömse sidor.⁵

Den 17 februari 1923 beslöt socialdemokratiska partistylelsen, som sammankallats till extra möte, enhälligt bifalla principuttalandet om sammanslagningen. Partierna voro nu de facto förenade. Endast sammanslagningens organisatoriska fullbordande återstod nu. I de delar av landet, där vänstersocialistiska partidistrikt före-

¹ Nya Norrland 7/11 1922: »Rörelsefrihet inom partiet blir grundvalen för den socialdemokratiska eningen».

² Socialdemokratiska partistylelsens berättelse 1923. Sid. 24—25.

³ Socialdemokraten 27/1 1923: »Socialdemokratiska vänsterpartiets kongress öppnad».

⁴ Socialdemokraten 29/1 1923: »Vänsterpartiets kongress enig om sammanslagningen».

⁵ Socialdemokraten 1/2 1923: »Pressröster. Enigheten».

kommo, skulle denna ske vid gemensamma distriktskongresser. I de landsdelar, där blott enstaka vänstersocialistiska arbetarekommuner funnos, anslöto sig dessa omedelbart till de socialdemokratiska distrikten.¹

¹ Socialdemokraten 19/2 1923: »Enighetsverket i Sverige nu ett faktum i princip».

STEIN OCH DEN PREUSSISKA STADSFÖR- VALTNINGENS OMORGANISATION

AV FIL. LIC. GUNNAR SWENSSON, ALINGSÅS

De omständigheter, under vilka den preussiska staten, ett aggregat av olika landområden och folkstammar, vuxit fram, hade gjort den till en militär- och ämbetsmannastat,¹ uppbyggd på gammal grund, där äldre tiders inrättningar underkastades den nya staten och delvis moderniserade gjordes användbara men kommo att tjäna ändamål, för vilka de ursprungligen ej voro avsedda. De olika provinserna och provinsdelarna hade till att börja med ingenting annat gemensamt än monarken. Det fanns inte ens en gemensam beteckning för hela statsområdet. En benämning var »Alle Seiner Königlichen Majestät Provinzien und Lande». Lag- och urkundsamlingar, som voro avsedda att gälla för större delen av provinserna, betecknades som preussisk-brandenburgska.²

Det äldre elementet i denna preussiska stat var territorial- och småstaten. Denna stat var dualistisk. Furstemakt och ständermakt stodo emot varandra. Stånden voro politiskt privilegierade klasser, av vilka i Brandenburg adeln och magistraten i städerna voro de grundläggande. Furste och ständer kunde understundom sammanföras i gemensamt intresse för landet, men någon solidaritet gentemot varandra kände man ej. De centrala ämbetsverken voro ursprungligen hovämbeten, som innehades av adelsmän, vilka mera kände sig såsom medlemmar av sitt stånd än som monarkens tjänare. En sådan stat kunde helt naturligt ej utveckla någon större aktivitet. Huset Hohenzollerns dynastiska intressen lyckades likväl framkalla en sådan. Genom vissa landförvärv fördes man in i den tyska och europeiska storpolitiken.³

¹ Meinecke, Das Zeitalter der deutschen Erhebung, s. 2 f.

² Lehmann, Freiherr vom Stein, II, s. 13.

³ Meinecke, a. a., s. 4 f.

Så småningom började man sträva ut ur statens dualism, en strävan, nära förknippad med skapandet av den preussiska hären och skapande den starka preussiska byråkratien, som reformerade, reglerade och undertryckte den municipala självständigheten.¹ I städernas förvaltning fingo likväl de oligarkiska och korporativa formerna kvarstå, men de voro endast skuggor från ett förflutet.²

I denna stat levdes ett rikt andligt liv.³ Det fanns en bildad samhällsklass, men för den var före 1806 verkligheten ganska litet konkret. Franska revolutionen och revolutionskrigen berörde den inte i någon högre grad. Visserligen politiserade man över förhållandena, men, som Steffens uttryckte det: »Alles war Doktrin, Theorie, Prinzip, Zukunft». Att tiden krävde handling var för dessa människor något främmande. Men med franska revolutionen följde en omvärdering av det bestående, som man inte kunde bortse från, och som grep även preussiska tänkare. Medelpunkten för dessa tankar blev Königsberg, där Kant förkunnade sin filosofi och ej stack under stol med sina sympatier för den franska revolutionens idéer, och där nationalekonomen Kraus förkunnade Adam Smiths läror om näringslivets frihet. På 1800-talet blev Kants lära om det praktiska förnuftet ett ferment till en social rörelse. Ämbetsmän och officerare lämnade hans föreläsningar med föresats att erkänna människovärdet också hos de lägsta av deras underlydande. I detta läge började meningarna bryta sig mot varandra. En del menade, att de nya tankarna skulle kunna förverkligas i den då bestående staten, andra voro av motsatt mening och opponerade sig emot staten sådan den var. Till de tänkare, som ville utmönstra allt som enligt deras mening var oförnuft och orätt mot individen, hörde W. von Humboldt och Fichte. Båda anklagade staten för att behandla människorna som medel icke som ändamål. Fichte uttryckte saken så: »Ich weiss, dass der Staat von jeher gearbeitet hat, uns auf jede Art zu gewöhnen Maschinen zu sein, statt selbständige Wesen zu sein». Men varken Humboldt eller Fichte ville någon genomgripande omgestaltning av staten utan endast en begränsning av dess verksamhetssfär. Humboldts program var: »Der Staat darf nie etwas anderes

¹ Meinecke, a. a., s. 6.

² *ibid.*, s. 14.

³ För det följande hänvisas till Meinecke, a. a., s. 21 ff.

zum Gegenstand seiner Wirksamkeit machen, als das, was die Bürger allein nicht selbst sich zu verschaffen vermögen, die Beförderung der Sicherheit». Statsregeringen var blott ett underordnat medel, för vilket det sanna ändamålet, människan, icke finge offras.

Denna riktning kompletterades sedan av romantiken. Romantiken kanske bäst kan karakteriseras med Wackenroders ord: »Uns Söhnen des Jahrhunderts ist der Vorzug zuteil geworden, dass wir auf dem Gipfel eines hohen Berges stehen und dass viele Länder und viele Zeiten unseren Augen offenbar um uns herum und zu unseren Füßen ausgebreitet liegen. So lasset uns dieses Glück benutzen und mit heiteren Blicken über Zeiten und Völker umherschweifen und uns bestreben, an allen ihren mannigfaltigen Empfindungen und Werken der Empfindung immer das *Menschliche* herauszufühlen.» Större politisk betydelse fick romantiken emellertid genom sin inställning till religionen. Romantiken ville en förnyelse av den protestantiska religionen och framkallade därigenom en religiös lidelse, som i sin tur hos den andligt uppvaknande individen framkallade ett krav på personlig insats i den verkliga och sedliga världen. Den härskande absolutistiskt-byråkratiska staten kunde man sålunda ej gilla. Romantikerna hoppades på en helt ny stat, i vilken individen fick medverka och därigenom stiga och utvecklas, en stat, som behövde ej blott maskiner utan också människor. Arndt uttryckte saken så: »Ewig soll der Mensch, dessen Kräfte der Staat nicht alle binden darf, höher stehen als der Staat». Man började betrakta staten med andra ögon än förut. Fichte, som förut ansett staten som blott »eine Gesellschaft von Menschen», såg nu i staten en evig, överindividuell ordning, som tog individerna i anspråk för statsändamålet, som var kultur. Men för att man skulle komma ifrån teoriernas värld till verkligheten fordrades något annat, och så kom det hotande främlingsväldet under Napoleon. Under denna tid, då tyska riket föll och Österrike besegrades, vände sig blickarna med förhoppning mot Preussen, detta Fredrik den stores förkättrade Preussen, som likväl framstått som en stat full av energi. Härigenom hade kraftkarlar dragits dit från det övriga Tyskland. Så var förhållandet med Karl vom Stein 1780.

Stein placerades som förvaltningstjänsteman i de westfaliska provinserna, i vilka de militära och byråkratiska institutionerna icke

genomförts med samma stränghet som i de östra kärnprovinserna. De gamla inrättningarna från ståndstiden voro här ännu delvis levande och utvecklingsdugliga. Här fick Stein göra bekantskap med verklig självstyrelse och medborgarnas deltagande i det offentliga livet. Här betydde den adliga jordegendomen mindre än i öster, borgar- och bondestånden mera. Skillnaden mellan stad och land var ej heller så stor. De gamla institutionerna för självstyrelsen sökte Stein under sin tjänstetid här fortbilda. I Ostpreussen framväxte emellertid en reformönskan dels på grund av Kants och Kraus' förkunnelse och dels på grund av förhållandena inom näringslivet. Här hade man nämligen överskott på spannmål för export, och vidare voro de östliga provinserna genomgångsland för det slaviska upplandet, vilket allt framkallade en önskan om friare handelsförbindelser. Med Adam Smiths och Kraus' teorier följde också friare sociala och politiska idéer.

Till de nya idéerna ställde sig Fredrik Vilhelm III icke helt avvisande. Han hade av sin lärare Suarez uppfostrats till att betrakta undersåtarna som fria medborgare. Inom de centrala ämbetsverken hade också genom kabinettsråden Mencken och Beyme humana liberala, borgerliga idéer vunnit inträde. Redan 1798 hade konungen tillsatt en immediat-finanskommission, som skulle pröva alla grenar inom statsförvaltningen och framkomma med förslag till behövliga reformer, vilka också påbörjades så smått. Men om och hur dessa reformer skulle fortgå, berodde helt och hållet på vilka åtgärder som vidtogos för hären, ty de borgerliga och militära institutionerna voro noga avpassade för varandra.¹

1806 led Preussen det avgörande nederlaget vid Jena, som följdes av den för Preussen förkrossande freden i Tilsit. Det gällde nu att bygga upp den preussiska staten på en hållbarare grund, och ett ivrigt reformarbete började, som leddes av Stein, Hardenberg o. a. 1807 kallades Stein till inrikesminister och blev därmed den ledande mannen för en kort tid. Samma år i juni framlade han sin märkliga Nassauer Denkschrift, i vilken han framför allt sysslade med omorganisationen av den centrala statsmakten för att säkra enhet

¹ General v. Ruchel yttrade: »Die preussische Militärverfassung und Staatswirtschaft ist ein ehrwürdiges Original. Rührt man ein Glied an, so erhält die ganze lange Kette einen Schlag.» (Meinecke, a. a., s. 36).

och makt för att på så sätt stärka staten till försvar mot främmande inkräktare.¹ Men som ett led i denna reform ingick också en omorganisation av kommunalförvaltningen.² Han fordrade först och främst en uppdelning av rättskipning och förvaltning, och för böndernas del krävde han personlig frihet och egendom. Men det som i detta sammanhang är av största vikt, är, att han krävde självstyrelse.³ Han hade sett, var det bar hän, när regering och ämbetsmän under nederlagets dagar lämnade allt och flydde österut. I skarpa ordalag uttalade han sig emot byråkratien.⁴ För statens och nationens skull ville han i alla provinser hava ständer med del i förvaltningen av provinserna och lägre kommunala bildningar (Verbände). Härigenom hoppades han på besparingar, men själv be-tecknade han den ekonomiska vinsten som det minst viktiga. Det viktigaste var dock, att genom en sådan ordning regeringen skulle stärkas. »Sie wird ein gut gebildetes Organ der öffentlichen Meinung erhalten, die man jetzt aus Äusserungen einzelner Männer oder einzelner Gesellschaften vergebens zu errathen bemüht ist.» Bandet mellan staten och de besittande skulle härigenom stärkas och knytas fastare. I stället för den byråkratiska formalismen skulle träda ett levande och målmedvetet intresse, en allmänanda och medborgaranda skulle vakna till liv. Under byråkratien kunde den enskilde ej komma till sin rätt.⁵ Genom självstyrelsen skulle nationens krafter frigöras och inriktas på det allmänna bästa. Meinecke uttrycker det så, att för Stein var den ledande tanken, att det kapital av sedlig duglighet, som fanns hos det tyska folket, skulle taga sig uttryck i det offentliga livet, så att den enskilda dugligheten övergick i offervillig allmänanda.

Stein ville ej veta av adelns dittillsvarande stora och dominerande inflytande, men han ville ej heller giva politiska rättigheter

¹ Ford, Stein and the Era of Reform in Prussia 1807—1812, s. 225.

² *ibid.*, s. 222.

³ Lehmann, Freiherr vom Stein, 4 uppl. 1931, s. 150 ff.

⁴ »In die aus besoldeten Beamten bestehenden Landeskollegia drängt sich leicht und gewöhnlich ein Mietlingsgeist ein, ein Leben in Formen und Dienstmechanism, eine Unkunde des Bezirkes, den man verwaltet, eine Gleichgültigkeit» o. s. v. *Ibid.* s. 150.

⁵ »Es ist wirklich ungereimt zu sehen, dass der Besitzer eines Grundeigentums oder anderen Eigentums von mehreren Tonnen Goldes eines Einflusses auf die Angelegenheiten seiner Provinz beraubt ist.» *Ibid.* s. 151.

åt de egendomslösa. Dem han närmast villé giva inflytande kallar han »Besitzer eines bedeutenden Eigenthums jeder Art», »Eigenthümer aller Classen», »Besitzer eines Grundeigenthums oder andern Eigenthums» eller helt enkelt »Eigenthümer».

Bredvid jordägarna ställde Stein tydligtvis fabrikanter, köpmän och rentierer. Men icke blott dessa skulle hava säte och stämma i de av Stein planerade ständerförsamlingarna. Där skulle också finnas representanter för de bildade klasserna.

I Nassauer Denkschrift¹ upptog Stein till diskussion förvaltningsområdenas såväl organisation som kompetens. Vad primärförvaltningens organisation beträffade, skilde han mellan stad och land. Städernas styrelse utgjordes av ett avlönat kollegium, magistraten, och led av ett sådants olägenheter. Stein ville åstadkomma förändring häri

1:o genom att göra magistraten ej permanent utan låta den utses för en viss period, sex år. I konceptet till sin skrift hade han tänkt sig ännu kortare tid, endast tre år. Endast räkenskapsföraren, »der Rendant», skulle utses för livstid;

2:o genom att ej låta magistraten komplettera sig självt utan väljas av det hus- och egendomsägande borgerskapet;

3:o genom att magistraten ej skulle avlönas med undantag för räkenskapsföraren och »Stadt-Director» i städer med mer än 3.000 inv.;

4:o genom att magistratens medlemsantal icke skulle bestämmas godtyckligt utan i förhållande till stadens invånareantal;

5:o genom att statens inflytande skulle inskränkas till prövningsrätt.

Tyngdpunkten i städernas förvaltning skulle flyttas nedåt. Denna princip fick också ett viktigt uttryck i valet av ett annat stadskollegium, stadsfullmäktige, »Stadtverordneten». Dessa betecknade Stein såsom »Bürgerschafts-Deputierte», av vilken benämning man enligt Lehmann får sluta, att han ej ville se dem valda av skrån.

Som synes hade Stein huvudlinjerna för utformandet av stadsförvaltningen ganska klart upplagda. Detsamma kan ej sägas om hans ställning till kommunalförvaltningen på landet, åtminstone

¹ Lehmann, a. a., s. 151 ff. Nassauer Denkschrift finns avtryckt i Petz' stora arbete Steins Leben, I, s. 415 ff.

fanns icke så precisa uttalanden om denna i Nassauer Denkschrift.¹ Han ville emellertid giva bönderna rätt att välja representanter till kretsdagen, vilket innebar, att man ej kunde förmena dem inflytande i den egna kommunen. De skulle sålunda själva få välja »Vorsteher» liksom i Westfalen, och de adliga godsägarnas Patrimonial-Gerichtsbarkeit och Patronat-Recht skulle försvinna.

Kompetensen skulle vara lika för städernas magistrater och landskommunernas Dorfgerichte, Steins benämning på landskommunernas styrelse. Steins mening var att fråntaga kommunerna största delen av deras domsrätt och låta dem ha kvar endast vad han kallade »Bagatellsachen und Feldfrével». Dessutom skulle myndigheterna hava att ombesörja den lokala politien, förvaltningen av kommunernas egendom och den offentliga undervisningen och välgörelsetheten. I städerna skulle vid behandling av fattigvård, kyrko- och övrig församlingsegendom stadsfullmäktige sammankallas och överläggningarna vara offentliga. I större städer skulle årligen för varje husägare tryckas utdrag ur stadens räkenskaper. I det sålunda omskapade kommunalförvaltningssystemet skulle den statliga byråkratien hädanefter hava endast ett visst överinseende i landskommunerna liksom i städerna. Städernas räkenskaper skulle sändas till den s. k. Ober-Rechnungs-Kammer i och för granskning. Enligt Steins förslag skulle detta upphöra.²

Så skisserade Stein upp sitt reformprogram och så skulle den grund vara beskaffad, på vilken sedan hela statsförvaltningen skulle bygga. I ett brev till Hardenberg några månader tidigare än Nassauer Denkschrift gjorde Stein ett uttalande, som ger ett belägg för vartåt han i grunden syftade. Han skrev: »Ich halte es für wichtig, die Fesseln zu zerbrechen, durch welche die Bureaukratie den Aufschwung der menschlichen Tätigkeit hemmt, ... Man muss die Nation daran gewöhnen, ihre eigenen Geschäfte zu verwalten ... , und man muss die Menschen nach und nach an selbständiges Handeln gewöhnen, ehe man sie zu grossen Versammlungen beruft und

¹ I Nassauer Denkschrift heter det: »Die schlesische Verfassung der Schulzen und Gerichte, denen man Dorf- und Feldpolizei, Ausführung der landesherrlichen Befehle und gewisse Zweige der unteren Gerichtsbarkeit beigelegt hat, scheint mir für ländliche Kommunen sehr zweckmässig». Pertz, a. a., s. 428.

² Lehmann, a. a., s. 155.

ihnen grosse Interessen zur Diskussionen anvertraut». Steins mål¹ var icke att uppnå det demokratiska idealet, försvagning av monarkien, utlämnandet av en stor del av statsmakten åt massan i tredje ståndet, utan i stället ett stärkande av monarkien genom en växelverkan mellan regering och folk. Självstyrelsen skulle dessutom hava till uppgift att vara en förskola för folkets deltagande i riksstyrelsen.

Då Steins förslag stod i skarp motsats till det dittills rådande systemet i Preussen, var han beredd på opposition.² Denna försökte han hemöta redan i förslaget. Fanns det tillgängliga krafter för självstyrelsens skötande? Stein ansåg, att antalet bildade och praktiskt förståndiga personer inom alla samhällsklasser i de gamla provinserna var fullt tillräckligt. Som bevis därpå anförde han, att det redan fanns en viss grad av självstyrelse och hänvisade till lantrådet, Feuer-Societeten, milda stiftelser och andliga korporationer. En annan kritisk fråga, som han väntade, var: »Äventyrade icke ändrandet av grunden hela byggnaden?» Härtill svarade Stein, att regeringen komme att få en bättre överblick över det borgerliga samhällets behov och komme att vinna i styrka. För Stein var den ledande tanken, att nationens alla krafter skulle tagas i anspråk. Den tredje invändningen, som kunde befaras emot förslaget, formulerades i frågan: »Hotade icke den ovannämnda faran i synnerhet de forna polska provinserna?» Stein erkände visserligen den polska nationens svagheter, men betonade samtidigt, att den också hade många goda sidor, såsom stolthet, tapperhet, ädelmod och fosterlandskärlek. I konstitutionellt hänseende hade den också visat sig utvecklingsmöjlig genom konstitutionen av den 3 maj 1791. Steins mål var en förädling av nationen. Han ville frigöra de undertryckta — städer och bönder —, och på detta sätt öka de frias antal. Genom ökade och förbättrade undervisningsmöjligheter ville han öka de bildades antal. De polska undersåtarna ville han giva samma rättigheter som de tyska.

De tankar, som Stein uttalade i Nassauer Denkschrift, voro ej nya, många av dem återfinnas i tidigare uttalanden av honom. Om självstyrelsens betydelse som förskola för medborgarnas deltagande

¹ Botzenhart, Freiherr vom Stein Staatsgedanken, s. 15 f.

² Lehmann, a. a., s. 155 ff.

i statsstyrelsen hade han sålunda skrivit i ett brev till Schulenburg. Till Sack hade han uttalat en förhoppning om att man icke skulle kasta bort den gammaltyska författningen, som byggde på jordegendom och som bibehållit sig i Westfalen. En annan gång hade han som sin mening framhållit, att ändamålsenligt inrättade ständerförsamlingar vore en lycka för ett folk.¹ De skapade en innerlig förbindelse mellan undersåtar och regering, som framkallade en växelverkan så, att de förra förstodo den senares avsikter och den senare lärde känna de förras önsknings. Sin uppfattning grundade Stein på förhållandena i de västra provinserna, vilka han lärt känna under sin ämbetsmannatid där. Det var dessa provinserns förvaltningsorganisation, han ville överflytta till öster. Men han ville också hava en historisk grund att bygga på och grep då tillbaka till »die alte deutsche Verfassung». Steins ideal var en monarki inskränkt genom folkets eller en folkrepresentations deltagande i styrelsen med kommunen som mellanled mellan stat och individ. Så hade det varit i den gammalgermanska staten, och så var det i England. Här hade »die Gemeinde» icke råkat i händerna på byråkratien, och det fanns f. ö. knappast någon byråkrati. England och engelska institutioner hade i särskild grad intresserat Stein redan under hans studietid i Göttingen, och när han talade om främmande land, där de kommunala angelägenheterna förvaltades av ombud valda bland godsägare och borgare, åsyftade han just England. Steins beundran för England hängde samman med hans förkärlek för de gammaltyska institutionerna. I den engelska författningen såg han en organisk och konsekvent utveckling av den germanska staten. Men han hade samma felsyn på den engelska författningen som Montesquieu, då han ansåg, att bredvid parlamentet fortlevde en stark

¹ Han yttrade: »Die Bildung zweckmässig eingerichtete Stände, halte ich für eine Grosse Wohlthat für diese Provinzen. Sie erhalten eine wohlthätige, auf Verfassung und gesetzliche Ordnung sich gründende Verbindung zwischen dem Unterthan und der Regierung. Sie belehren jenen über die Absicht der letztern. Sie machen diese mit den Wünschen und Hoffnungen jener bekannt. Sie sind durch Eigentum und Anhänglichkeit an das Vaterland fest an das Interesse eines Landes gekettet, das dem fremden öffentlichen Beamten gewöhnlich unbekannt, oft gleichgültig und bisweilen selbst verächtlich und verhasst wird.» Lehmann, a. a. I, s. 259.

konungamakt. För Stein var det också av vikt, att den engelska förvaltningen ställde sig billigare än den på fastlandet.

I sitt stora arbete om Stein framhåller Lehmann Frankrike som mönsterlandet för reformarbetet i Preussen och håller detta för helt naturligt, men påpekar också, att Stein icke kopierade. Lehmann spårar sålunda franskt inflytande i en del benämningar, t. ex. kultusministerium, sektion, munizipalitet, kommunitet. Men han menar också, att det franska inflytandet ligger djupare än så, i idéer och principer. En viss överensstämmelse med den franska förklaringen om de mänskliga rättigheterna skulle sålunda ligga i Steins krav på frihet, självständighet, egendom och lagskydd. Överensstämmande med franska idéer skulle också bl. a. vara kravet på böndernas emancipation, handels- och näringsfrihet, på delning av domaremakt och förvaltning liksom i förslaget till territoriell indelning o. s. v. I Nassauer Denkschrift återropades Frankrike dock icke mer än en gång, men det gällde centraliseringen av de förvaltningsgrenar, som skulle förbehållas staten och byråkratien. Lehmann förklarar detta med att Stein ej ville anses såsom revolutionär. Lehmann anser Stein likväl gripen av 1789 års idéer, dock icke utan en viss kritisk syn. Han ville göra en syntes mellan dessa idéer och förhållandena i Preussen och Tysklands protestantiska ideal. Som bevis härför drager Lehmann upp vissa jämförelser. Den konstituerande nationalförsamlingen hade brutit med all historisk indelning, medan Stein använde sig av den för sina syften. I Frankrike försvann adeln, men i Preussen fick den leva kvar med inskränkta rättigheter. Primärkommunerna i Frankrike fingo så stor makt, att de kunde liknas vid små republiker, under det att Stein lät staten behålla ett visst överinseende över dem. Skillnaden mellan stad och land bibehölls i Preussen, dock med någon utjämning dem emellan. I Frankrike fick folket med ett slag politiska rättigheter, medan Stein först så småningom ville giva dem åt hela folket. Hugo Preuss ansluter sig till Lehmann och anser, att den preussiska reorganisationen har ofantligt mycket att tacka den franska revolutionen för, både då det gäller den yttre formuleringen av och innehållet i de nya stadslagarna.¹ Emot Lehmanns starka framhävande av det franska in-

¹ Preuss, Die Entwicklung des deutschen Städtewesens, I, s. 232 f. »Es ist das grosse Verdienst Max Lehmanns nachgewiesen zu haben, dass sowohl

flytandet har Ernst von Meier opponerat sig liksom Otto Gierke, som anser, att man överskattat inflytelserna från 1789 års Frankrike. Stein var en avgjord motståndare till franska revolutionen och Frankrike överhuvudtaget.¹ Stein var dessutom aristokrat och stod fullkomligt främmande för demokrati. Hans åsikter om folkrepresentation och självstyrelse hade ej med demokrati att göra. Detta förklarar, varför han blott ville giva den större egendomen rätt att deltaga i styrelse och förvaltning. Endast den hade något verkligt intresse att bevaka i staten. Hans synpunkter voro historiska, icke radikala. Gierke förnekade dock icke, att det fanns vissa överensstämmelser mellan grundtankarna i den franska nyorganisationen och det steinska reformprogrammet, men han ansåg dem för allmän-europeiska. Inte heller ansåg han det för märkvärdigt, att Stein för en modern tanke lånade en formel i fransk lag. Gierke menar, att det för Steins skapelse fanns en »deutsches Urbild». Steins mål var »die alte deutsche Vergangenheit» i förnygrad gestalt. E. von Meier bestrider över huvud varje främmande inflytande på reformen, men har dock på en punkt måst medgiva, att den franska lagstiftningen varit förebild.² F. Hartung menar, att både Lehmann och Meier skjutit över målet.³ Det gäller enligt hans mening — och denna förefaller vara den riktiga — icke ett antingen-eller utan ett både-och. Reformen skulle vara en syntes av gammalpreussiskt och nytt, och det nya är icke enbart idéerna från 1789 utan 1700-talets idéer i allmänhet, individualismen. Efter 1807 hade det inkommit något icke-preussiskt, något tyskt, ja, »Weltbürgerliches», i den preussiska staten. Dessa Hartungs åsikter överensstämma, tyckes det mig, med Meineckes.⁴

I de steinska utkastet till en omläggning av städernas styrelse och förvaltning funnos inga detaljer, men Stein hade inga egna erfarenheter av stadsstyrelse att bygga på. Detaljerna fingo utarbetas av andra i anslutning till huvudlinjerna i Steins förslag. Att om-

Frey bei dem Entwurf wie Stein bei der Feststellung der Städteordnung die Gesetzgebung der Constituante sowohl geistig wie körperlich vor Augen gehabt hat.»

¹ Botzenhart, a. a., s. 14.

² Jellinek, Allgemeine Staatslehre, s. 594.

³ Hartung, Deutsche Verfassungsgeschichte vom 15 Jahrhundert, s. 142 f.

⁴ Meinecke, a. a., s. 16 ff.

organisationen av den kommunala förvaltningen tog sin början med städerna hade sina särskilda orsaker. Hittills hade lagstiftningen angående näringsliv och finanser byggt på skillnaden mellan land och stad, och den sociala uppdelningen i staten var beroende härav. Vidare var spänningen mellan godsägare och bönder större än mellan magistrat och borgerskap. Dessa Steins tankar hade likväl icke föranlett honom att vidtaga några åtgärder i frågan förrän 1808. Då hade han förelagt frågan för kanslern för Ostpreussen Schroetter för att få fram ett detaljerat förslag till omorganisation av bl. a. städernas styrelse.¹ Redan innan detta förslag blev färdigt, hade Stein emellertid fått två andra utkast, det ena från polisdirektören i Königsberg Frey, »Vorschläge zur Organisierung der Municipal-Verfassung», det andra från borgerskapets äldste i samma stad.² Schroetter fördelade det uppdrag, han fick av Stein, på sina underlydande tjänstemän, och städernas styrelse uppdrogs åt en man vid namn Wilcken.³ Vid utarbetandet av sitt utkast hade Wilcken haft tillgång till de franska bestämmelserna om städernas styrelse i 1794 års lag, Nassauer Denkschrift och bland andra också Freys förslag.⁴ På grund av sin ställning var Frey väl insatt i principerna för stadsstyrelsen i Königsberg. Frey var dessutom starkt påverkad av Kants idéer liksom av den tidigare franska revolutionära litteraturen och lagstiftningen.⁵ Enligt Lehmann är det en möjlighet, att Stein och Frey gjort varandras bekantskap under Steins första ministertid, då de bodde i samma hus i Königsberg, men i vad mån de influerat på varandra kan — också enligt Lehmann — ej med bestämdhet angivas. Ford återigen uppgiver,⁶ att Frey en gång tillhört Steins underordnade i Königsberg.

Enligt Freys förslag⁷ skulle de municipala ämbetsmännen och institutionernas medlemmar väljas, men väljarna skulle icke få giva instruktioner åt de valda. För erhållande och utövande av medborgerliga rättigheter ville Frey icke veta av några inskränkningar

¹ Ford, a. a., s. 243.

² Lehmann, a. a., s. 269.

³ Ford, a. a., s. 243.

⁴ *ibid.*, s. 244 f.

⁵ Lehmann, a. a., s. 270.

⁶ Ford, a. a., s. 246.

⁷ Lehmann, a. a., s. 271 ff.

på grund av religion eller stånd. Han gjorde dock ett visst förbehåll för judarna. Rösträtten skulle icke vara allmän, utan utövas efter en viss census, som förslagsvis sattes till en årsinkomst av 200 taler, men de röstberättigade skulle likväl ej vara indelade i klasser efter skatten. Röstningen skulle vara hemlig. Städerna, som varit avhängiga av dels rättskipningen och dels arméen, skulle frigöras från båda. Oavhängighet från rättskipningen skulle ernås genom en uppdelning av makten, rättskipningen var en statens sak icke stadens. Från arméen skulle städerna frigöras genom förbud för användande av vapen mot borgerskapet annat än på rekvisition av de med polisförvaltningen betrodda borgerliga ämbetsmännen. Stadsförvaltningen skulle stå under kontroll därigenom, att borgerskapets representanter och tjänstemän skulle utses för endast en jämförelsevis kort tid. På så vis skulle flera personer bliva insatta i stadens förvaltning och kunna uppträda som domare över sina efterträdare.

Dessa bestämmelser överensstämde i mångt och mycket med de franska bestämmelserna liksom grundtanken i hela förslaget: »Zutrauen veredelt den Menschen, ewige Vormundschaft hemmt sein Reifen». Lehmann anser dock, att man icke kan tala om en direkt kopiering. Frey avvek också i vissa punkter från det franska mönstret. Så ville han binda valen vid en förslagslista utarbetad av magistraten. En del av magistratsledamöterna skulle i motsats till i Frankrike vara avlönade. Han gjorde dessutom valen av magistraten indirekta, så att borgerskapet icke fick någon direkt valrätt, utan magistraten skulle väljas av borgerskapets representanter. Även på en del andra punkter frångick han sin förebild. Freys förslag var en syntes av de idéer, som behärskade den konstituerande nationalförsamlingen, och preussiska rättsförhållanden.

Till sina grundtankar var det freyska förslaget överensstämmande med Nassauer Denkschrift, och Stein kunde därför icke annat än godtaga det. Till förslaget fogade han emellertid en del anteckningar. Vid nedskrivandet av dessa hade han enligt Lehmann, liksom vid utarbetandet av Nassauer Denkschrift, som källor franska lagar från revolutionens första år,¹ vilkas tankar och idéinnehåll fick komplettera hans engelska förebilder. I båda tilltalades han framför allt av systemet med oavlönade tjänstemän och undvikan-

¹ Lehmann, a. a., s. 275.

det av all byråkrati. I vissa avseenden ville Stein dock gå längre än Frey. I andra tycks han falla undan för Frey. Så ser det ut som om han ej längre höll på att magistraten skulle väljas av det »mit Häusern und Eigentum angesessenen Bürgerschaft», ty han gör ingen invändning mot Freys förslag om magistratens väljande av stadsfullmäktige. Han ville däremot icke gå med på att borgmästaren skulle utses för livstid. Frey motiverade sitt förslag om magistratens utseende genom stadsfullmäktige med att många borgare icke hade den bildning, som erfordrades för att rätt kunna bedöma offentliga angelägenheter. Denna motivering ogillades av Stein, som ansåg det som ett misstroende mot borgerskapet. Var skulle man sätta gränsen? En förständig, erfaren näringsidkare kunde mången gång bättre bedöma, vad som vore till nytta eller skada för en stad, än en kammarlörd. Det vore därför önskligt, att bland stadens representation befunde sig så många som möjligt av näringslivets män. Stein kunde icke starkt nog betona vikten av sloandet av avlönade ämbeten. Dugliga män måste söka ämbeten i städerna av kärlek till det allmänna bästa. Man skulle också söka undvika att få för många rättslärda i representationen; bäst vore, om man kunde få alla »Justizkommissarien» förklarade för icke valbara.¹ Stein bestred också Freys påstående, att borgmästaren i städer med 6—10.000 inv. ej skulle kunna driva något näringsfång. I samma riktning gick Steins kritik, då det gällde representationens rättigheter. Frey ville endast giva den vissa inskränkta befogenheter. Den skulle sålunda få avgiva vissa förklaringar, som »landrechtlich oder statuarisch» ålåge borgerskapet, den skulle få framlägga besvär, den skulle bevilja decharge, och den skulle välja magistratsledamöter och lantdagsdeputerade. Stein ville åt den överlämna stadens »Kämmerei», köp och försäljning av fast egendom, e. o. skatter, lån, processer samt fattigvård, skolväsende, säkerhets-, hälsovårds- och sundhetspoliti. I denna anordning låg ju också en kontroll av magistraten och dess ämbetsförvaltning. Som en följd härav ville Stein icke godkänna förslaget om en magistratens förslagslista. För att kontrollen skulle bliva effektiv, skulle den icke utövas i plenum utan av särskilda deputerade. Till dessa kritiska anmärkningar till det freyska förslaget fogade Stein också en sak av rent individuell

¹ Lehmann, a. a., s. 276.

natur. I de nationella olyckorna såg han i religionen en kraftig hävstång för folket och föreslog därför, att innan man gick till val, skulle gudstjänst hållas.¹

När förslaget efter ytterligare överarbetning ånyo lades inför Stein, hade han inga egentliga anmärkningar att göra. Han hade då också frångått en del av sina förutvarande önskningsar. Så hade han t. ex. lämnat sitt förslag att sätta likhetstecken mellan borgare och stadsinvånare.² Från Allgemeines Landrecht övertog han benämningen »Schutzverwandten», d. v. s. stadsinvånare utan burskap, från Frey förslaget om census, han gick med på en sänkning av åldersstrecket för magistratsledamöter från 30 till 25 år o. s. v. Den 19 okt. 1808³ fick lagen sin slutgiltiga avfattning, då generalkonferensen, kronrådet, i konungens frånvaro med Stein vid presidiet fattade beslut härom. Endast minister Schroetter gjorde vid detta tillfälle ändringsförslag. Han ville bestämma åldern för magistratsledamöterna till minst 30 år och hava dem utsedda för livstid. Förslagen avvisades, och det blev som Stein ville. I övrigt blev det en kompromiss, då man bestämde mandattiden för litterata »Stadråten» och »Baurat» till 12 år och för övriga magistratsledamöter till 6 år. Schroetter ville också hava ändring i stadsfullmäktiges budgeträtt. Han fruktade, att man skulle förvägra magistraten nödiga medel och vid behov hellre använda stadens egendom än tillgripa beskattning. Stadsfullmäktiges rätt härutinnan borde därför, ansåg han, inskränkas dels genom statsämbetsmän och dels genom magistraten. Man träffade även häruti en överenskommelse, formulerad av Stein. Penningbehovet för en stad skulle bestämmas av stadsfullmäktige, men om magistraten ej gillade fullmäktiges åtgöranden, och man ej på annat sätt kunde träffa en överenskommelse, så stod besvärsvägen öppen för magistraten, som hade att vända sig till högre statsmyndighet (Staatsbehörden). Också statens kontrollrätt blev närmare bestämd. Stein ansåg en sådan statlig kontroll nödvändig för att förhindra uppkomsten av en mängd smårepubliker. När man kommit så långt återstod endast att få konungens sanktion, och den gavs den 19 nov. 1808.

¹ Lehmann, a. a., s. 277.

² *ibid.*, s. 278 f.

³ *ibid.*, s. 279 f.

Den sålunda tillkomna förordningen om städernas styrelse och förvaltning innehöll ej mindre än 208 paragrafer jämte kompletterande föreskrifter.¹ Den idé, som genomgick förordningen, var, att städerna skulle hava rätt till full självförvaltning, i vissa fall dock med skyldighet att underställa besluten statsmyndigheterna. Staden betraktades som en del av staten. Kungliga tjänstemän skulle fördenskull stadfästa val av magistrat, och borgmästaren skulle utnämnas av konungen inom ett förslag på tre, upprättat av rådmännen. Rättskipning och polismakt ankommo icke på staden, utan på staten. Kontrollen över polismakten kunde dock av centralmyndigheterna överlämnas åt magistraten, men så skedde i allmänhet endast i mindre städer. Alla municipala tjänstemän voro dock stadens och icke statens, utom då de på uppdrag av statsmakten utövade polismakt. Någon klar och tydlig definition på stad gavs icke, men förordningen uppdelade dock städerna i tre olika klasser efter invånartalet. När det gällde förvaltningen var det icke någon skillnad mellan de olika klasserna. Skillnad var det endast i antalet medlemmar i de valda förvaltningsorganen och uppdelning i valdistrikt. För att en ort skulle räknas som stad hade befolkningssiffran ingen betydelse. Förordningen godtog de städer, som funnos, men skapandet av nya berodde på konungen.

Burskap i staden skulle utdelas av de lokala myndigheterna åt varje invånare med gott anseende, även åt ogifta kvinnor, som hade bostad i staden. Alla borgare hade likväl icke rösträtt, och ej heller kunde de innehava något uppdrag i kommunens tjänst. Såsom census hade man bestämt för de större städerna en årlig inkomst av 200 taler och i de mindre, d. v. s. grupperna II och III, 150 taler. Kvinnor voro uteslutna från rösträtt och rätten att innehava kommunalt uppdrag. Det var också bestämt, att $\frac{2}{3}$ av stadsfullmäktige måste vara husägare och bosatta i staden. Stein lade stor vikt vid egendom, men förutsåg ej, att dessas intressen kunde få övervikt. Hans åsikt grundade sig på etiska grunder, då han menade, att de bofasta voro beständigare och hyste större intresse för det allmännas väl.

Tyngdpunkten i stadsförvaltningen låg i stadsfullmäktige, som valdes av de röstberättigade i städernas valdistrikt. Rösträtten ut-

¹ För det följande hänvisas till Meinecke a. a. och Ford a. a.

övades sålunda ej efter indelning i skrån och korporationer. Röstningen var sluten och personlig. Antalet stadsfullmäktigeledamöter växlade från 24—102 allt efter städernas storlek. Mandattiden var tre år med förnyelse varje år med $\frac{1}{3}$. Kompetensen för stadsfullmäktige motsvarade den som på 1700-talet tillkommit råden och skattekommissarierna. Stadsfullmäktiges åligganden voro sålunda förvaltningen av stadens egendom, innefattande dess försäljning, förräntning eller inteckning, bestämmandet av budgeten, upptagandet av kommunalskatt, uppförandet av byggnader för kommunens behov, revision av alla räkenskaper o. s. v. Stadsfullmäktige hade också att välja magistratsledamöter, och i de större städerna utsågo de kandidater till befattningen som Oberbürgermeister. Magistraten skulle bestå av en borgmästare, alltid avlönad, och av valda medlemmar, en del fackutbildade och avlönade, samt en del oavlönade lekmän. Magistratsledamöternas antal växlade för varje klass av städer med ett minimum och ett maximum för varje. (Klass I 16—21, borgmä. ej inräknad, II 9—12, III 5—7.) Magistraten var i stort sett stadsfullmäktiges verkställande organ, men kunde i vissa fall vara rådgivande och i andra kunde magistraten hava initiativrätt. Meningen var likväl ej att åstadkomma en sträng åtskillnad mellan beslutande och verkställande organ. Fördenskull hade man för förvaltningen av vissa slag av ärenden nämnder, som bestodo av flera magistratsledamöter men till största delen av stadsfullmäktige och borgare. Sådana nämnder funnos för kyrko- och skolärenden, fattigvårdsärenden, för politi och hälsovård, för eldsläckning, för upprättande av skattelängder, för ordnandet av inkvartering av militär och andra angelägenheter av allmänt intresse.

Stein hade också tänkt att giva självstyrelse åt landskommunerna, men det stötte på svårigheter. Man hade här svagare grund att bygga på, men det svåraste hindret utgjorde godsägarnas ställning i samhället. Först 1891 skedde här en reform i Steins anda.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Polens nya författning. Den konflikt mellan exekutivmakt och legislativmakt, som under år dominerat det politiska livet i Polen, har gamla anor. Den låg redan bakom striden om det nya Polens första författning 1919, och tog då formen av en dragkamp mellan statschefen, Pilsudski, och högern. Den senare avgick med segern och konstitutionen antogs äntligen den 17 mars 1921 i den av Pilsudskis motståndare önskade gestalten. Det viktigaste för dem var att lägga så litet makt som möjligt i marskalkens händer. Statschefen blev en dekorationsfigur.

Författningen var ett verk av parlamentet i en efterkrigsstat, vilket plötsligt såg sig försatt i situationen att fritt kunna disponera över statsmakten. Tidens modedoktrin var den rigoröst demokratiska parlamentarismen. Författningen accepterade denna doktrin kanske konsekventare än de flesta av världskrigets andra konstitutionella nybildningar. Polen fick det system som blivit kallat sejmokrati.

Härmed är sagt vad som framför allt karakteriserade den ursprungliga författningen. Sejmen var statslivets axel. Polen saknade t. o. m. tidens annars vanliga kontrollmedel mot legislaturen, folkomröstningsinstitutet. Man accepterade visserligen det bikamerala systemet, men karaktärsskillnaden mellan de två kamrarna var minimal. Den bestod endast i olika valrätts- och valbarhetsålder. Så var i stället kompetensskillnaden så mycket större. Senaten blev ej mycket mer än en apparat för inregistrering av sejmens vilja. Icke nog med att den saknade initiativrätt, den hade praktiskt taget ej ens medbestämmanderätt vid lagstiftningen. Mot ett av sejmen antaget förslag hade senaten ej mer än ett slags invändningsrätt, påminnande om den som Weimar författningen gav riksrådet. — Ministären var ansvarig endast inför sejmen, som kunde kräva dess avgång. — Lika litet som senaten kunde presidenten tjänstgöra som motvikt mot den maktfullkomliga sejmen. Han valdes icke av folket, utan av de två kamrarna förenade till nationalförsamling. Hans rätt att upplösa sejmen var beroende av senatens samtycke, givet med $\frac{3}{5}$ majoritet. Någon möjlighet att inlägga sitt veto mot sejmens beslut hade han ej.

Resultatet blev en brist på balans mellan statslivets två huvudfaktorer. Denna brist blev ännu kännbarare genom att det ej fanns någon majoritet i legislaturen. En parlamentarisk regerings styrka

är beroende på det partiunderlag den kan skaffa sig i representationen. Den utomordentliga splittring, som kännetecknade det polska partiväsendet, omöjliggjorde all fast majoritetsbildning. Ministärerna voro svaga redan då de kommo till, och förde en tynande och kompromissande tillvaro tills de åter störtades. En regeringsinstabilitet av franska mått blev följden, och kändes i förening med det ohämmade sejmregementet med varje år alltmera besvärande. Förvirringen tilltog, och det gamla talet om polsk riksdag tycktes åter få visst fog för sig. 1926 stod staten såväl politiskt som finansiellt i en kritisk situation. Nu ingrep Pilsudski, som ett par år hållit sig borta från politiken, genomförde sin statskupp, tvang president och ministär att gå och åstadkom en regering, som hade majoritet i sejmen. Revolutionen hade ett ganska blodigt förlopp och hårda strider utkämpades, innan Pilsudski som stödde sig på armén stod som segrare. De båda kamrarna sammanträdde till nationalförsamling, och legaliserade hans handlingssätt genom att välja honom till president. Marskalken tackade nej, och tog posten som krigsminister och arméinspektör. President blev i stället hans vän Moscicki. Nationalförsamlingen beslöt därefter vissa reformer som modifierade konstitutionen i av Pilsudski önskad riktning. Legislaturen underordnades exekutivmakten, dels genom ett utvidgande av presidentens befogenheter, dels genom en inskränkning av sejmens. Viktig var framför allt den rätt som presidenten fick att mellan sejmens sessioner utfärda dekret med lags kraft. De måste dock föreläggas första därefter sammanträdande sejm, som genom en lagstiftningsakt kunde förtaga dem deras rättskraft.

Den diktatur som 1926 upprättades var en naturlig reaktion mot den gamla författningens demokratiska maktkoncentration. Den fasthöll dock, åtminstone till det yttre, vid de konstitutionella formerna. Sejmen avkopplades ej helt. Den sattes i efterhand. Dess inflytande blev av huvudsakligen negativ art. Annulleringar av presidentdekret ha förekommit, likaså ett slags parlamentarisk ministärväxling. Anledningen har mestadels varit ett akut behov av att vinna sejmens bifall till någon viss åtgärd. Maktläget var justerat till exekutivens förmån. Tyngdpunkten var dock ej tillräckligt förskjuten för att hindra slitningar i fortsättningen. Dragkampen mellan president och representation fortgick. Ministrar kommo och gingo. Budgetens fastställande kostade alltid mycken strid. Regeringens anslagsäskanden beskuros flitigt. 1926 års reform kunde ej bli mer än ett incitament till nya reformsträvanden. Den blev också upptakten till ett intensivt spekulerande på författningsrevisionens fält. Pressen och litteraturen tog hand om saken. Allmänna opinionen bearbetades. Förslag växte som svampar ur jorden. De hade skiftande gestalt, men gemensamt för dem alla var önskan att genom en stark presidentmakt få mera stadga och kontinuitet i statslivet.

Enligt författningen av 1921 krävdes för grundlagsändring $\frac{2}{3}$ majoritet i båda kamrarna vid närvaro av minst hälften av det

lagstadgade antalet ledamöter. Den andra på grundval av denna författning valda sejmen kunde dock på egen hand med $\frac{3}{5}$ majoritet besluta revision av konstitutionen. Denna sejm valdes 1928. I dessa allmänna val var parollen för eller mot Pilsudski. De regerings-trogna vunno 125 av sejmens 444 platser och 48 av senatens 112. Deras röster kommo huvudsakligen från högern, en signifikativ omsvängning i polsk politik. Vänstern, framför allt socialisterna, demonstrerade sin nya oppositionsställning mot marskalken genom att rata hans kandidat till talmansposten i sejmen.

Regeringsblocket framlade 1929 i sejmen ett reformförslag bestående av 70 amendements till marsförfattningen. Det gick vidare på den väg, som beträffs 1926. Någon utsikt att få den nödvändiga majoriteten hade projektet ej, och det stöddes ej heller enhälligt av regeringen. Krigstillståndet fortfor och lamslog allt arbete. Än prorogerades parlamentet, än hämnades detta genom att besluta misstroendevota mot regeringen.

I augusti 1930 upplöstes båda kamrarna. President Moscicki förklarade i ett budskap till landet, att reform av författningen vore nödvändig, och att denna ej kunde genomföras av det existerande parlamentet. Ögonblicket var lyckligt valt. Treviranus' krav på revision av Versaillesfördragets gränser gav eko i hela Polen, och samlade alla polacker. Tioårsdagen av Pilsudskis seger över Ryssland hade just firats. Under valkampanjen gick regeringen hårt fram mot oppositionen. Dess skaror decimerades avsevärt genom häktningar. Icke mindre än 67 av dess deputerade sattes i fängsligt förvar. I november ägde valen rum. Regeringsblocket fick 249 platser i sejmen och 75 i senaten, d. v. s. den för författningsrevisionen erforderliga majoriteten blott i senaten, men i sejmen dock absolut majoritet.

Det nya parlamentet öppnades i början av december 1930. Presidentens budskap, uppläst av premiern Slawek, innehöll en enständig vädjan att besluta de konstitutionella reformer som voro av nöden. Regeringens majoritet i sejmen räckte till att genomdriva vissa förändringar i arbetsordningen, varigenom yttrandefriheten inskränktes och motionsrätten beskars. I februari 1931 förelades regeringsblockets projekt åter sejmen, som remitterade det till författningsutskottet. De 70 amendementen från 1929 voro nu sammansmälta med den gällande författningen till en enhet med ny indelning och ny paragrafnrering. Förslaget sysselsatte länge utskottet, men då det mötte starkt motstånd inom pressen, sjönk dess värde så småningom även i de egna upphovsmännens ögon. Saken fick i all tysthet förfalla.

Författningsutskottets rapportör, f. d. justitieministern Car, utarbetade nu ett nytt förslag, som grundligt genomdiskuterades på parlamentsmajoritetens partimöten under sommaren och hösten 1933. Regeringsblocket förklarade, att det vore att anse som en omarbetning av förslaget från 1931, och förelade det därför ej sejmen, utan direkt dess författningsutskott för att undvika eventuell oppo-

sition vid en remiss. De båda förslagen hade en hel del gemensamt, och begreppet nytt förslag är tänjbart. Till det yttre skilde de sig framför allt därigenom från varandra, att 1931 års utgjorde ett författningsutkast, medan det nya icke var ett slutgiltigt förslag, utan blott hade formen av 63 författningsteser som i sinom tid skulle utarbetas till ett dylikt, och som ännu lämnade en hel rad frågor öppna. Efter två sammänträden antog utskottet teserna, varefter Car förklarade, att man måste avlägga rapport i sejmen om utskottets arbete innan man skred till att utarbeta det slutgiltiga förslaget. Den 26 januari 1934 avgav Car inför sejmen denna rapport samtidigt med att han framlade de av utskottet antagna teserna. Oppositionen avböjde att delta i denna debatt, vilken den ansåg författningsvidrig, och lämnade plenisalen. Car föreslog nu att man skulle anse teserna som ett författningsutkast. Sedan detta beslut fattats antog kammaren med acklamation förslaget utan debatt i alla tre läsningarna under ett enda plenum. Talmannen konstaterade därefter att förslaget bifallits med den erforderliga majoriteten. Oppositionen protesterade utan resultat.

I mars avslutades parlamentets session genom presidentdekret utan att senaten fått besluta om den nya författningen. Pilsudski önskade i en del punkter modifiera förslaget. I november inkallades representationen åter, och den 18 januari 1935 fortsattes proceduren med att senaten med vissa jämkningar antog sejmens förslag, som därefter återgick till nedre kammaren. Den 23 april biföll så sejmen efter en hel dags stormiga debatter förslaget i den av senaten önskade formen, och det promulgerades den 23 april. I slutet av juni beslöt parlamentet tre lagar till reform av valsystemet. De politiska partierna upphävdes. För de 200 platserna i sejmen skola 400 kandidater nomineras av opolitiska korporationer, bestående av representanter för stads- och kommunalfullmäktige, handelskamrar, universiteten, arbetarsammanslutningar och andra yrkesassociationer. Av de 4 kandidaterna, nominerade i vart och ett av 100 distrikt, skall folket välja 2. Valrätts- och valbarhetsåldern är höjd från 21 respektive 25 till 24 respektive 30 år. $\frac{1}{3}$ av senatens 96 medlemmar utnämnas av presidenten, resten av landstingen, en del ekonomiska organisationer och vissa högre samhällsgrupper (t. ex. de som deko- rerats för tjänster åt staten, de som uppfylla vissa bildningskvalifikation). Sedan parlamentet gjort vad som väntades av det, d. v. s. underskrivit sin egen dödsdom, upplöstes det för att lämna plats åt ett nytt, valt enligt den nya ordningen. Valen utlystes till 7 och 15 september 1935. Oppositionen, som misslyckats i sina försök att stjäla den nya vallagen, annonserade sin avsikt att bojkotta valen och ej ställa upp några kandidater. I augusti nominerades kandidater till sejmen, och i det stora flertalet kretsar föll korporationernas val på f. d. deputerade av regeringsblocket. Regeringens majoritet tycktes säkrad redan före valet. Försättningen höll också vad början lovat. Av de 208 deputerade som valdes den 7 september tillhörde 190 regeringsblocket. Vid valen till senaten

voro ej mer än 300.000 personer röstberättigade, d. v. s. cirka 1 % av hela befolkningen. Av de 64 valda voro 60 regeringstrogn. Hela proceduren hade närmast karaktären av en formalitet, som icke tjänade till mycket annat än att bekräfta vad man redan visste.

*

Efter detta försök att teckna bakgrunden till den nya polska författningen är det på sin plats att gå till denna författning själv. Redan till det yttre, i uppställning och indelning, skiljer den sig från den gamla, som uttryckligen erkände Montesquieus tredelning av statsfunktionerna, och disponerade författningsstoffet därefter. Man har nu avsiktligt sökt avvika från denna schablon genom att urskilja de olika statsorganen och i olika kapitel utskifta deras befogenheter. Tanken är dock ej konsekvent genomförd. Utom avsnitt angående presidenten, regeringen, sejmen; senaten, hären och domstolarna finnas kapitel, som behandla den polska republiken, lagstiftningen, budgeten, förvaltningen, den statliga kontrollen, undantagstillståndet och författningsändring. Delvis betyder detta som synes ett närmande till den gamla rättens indelningsmetod, och genom denna sammanblandning av två system har dispositionen blivit oredig. Trots att man har ett kapitel om t. ex. presidenten hindrar detta ej att man i nästan varje avsnitt av författningen kan finna föreskrifter om hans kompetens. Enligt gängse uppfattning skall en konstitution innehålla endast rättsregler, vilkas iakttagande garanteras genom de rättsmedel, som stå staten till buds. Den nya polska författningen bryter med denna åskådning och anknyter till den polska grundlagen av år 1791, vilken författad under inflytande från naturrätten, förkastade skillnaden mellan rätt och etik, rätt och politik. Polens nya konstitution uppställer en rad grundsatser utan hänsyn till om de tillhöra rättens område eller äro av moralisk eller politisk natur. Så innehåller författningens första kapitel en serie deklARATIONER om statens mål och medborgarnas plikter. Vile man betrakta dem som juridiskt förpliktande normer och värdesätta dem som sådana, måste de betecknas som *leges imperfectae*. Författningen garanterar inga som helst medel till utkrävande av de förpliktelser som där påläggas.

Den nya rätten är uppbyggd på Führer-principen. Presidenten är den överordnade faktorn i statslivet, i hans person sammanfattas den enhetliga och odelbara statsmakten (art. 2). Den författningen genomgående tendensen att förbättra presidentens maktvillkor kommer till synes redan i sättet för hans val. En president vald av nationalförsamlingen blir dess tjänare. Valet har nu lagts i andra händer. En församling, bestående av de två talmännen, ministerpresidenten, högsta domstolens president, generalinspektören för armén samt 50 av sejmen och 25 av senaten bland de mest förtjänta medborgarna utsedda personer, nominerar en presidentkandidat. Biträder presidenten dessa åttios mening är den nominerade utan

vidare vald. Begagnar han åter sin rättighet att själv inom sju dagar presentera en kandidat väljer folket mellan de två som sålunda utpekats (art. 16, 17). Presidentens ämbetstid är sju år, men förlänges i händelse av krig till tre månader efter fredsslutet. Skulle under pågående krig ämbetet bli ledigt, utser presidenten en efterträdare, som sitter tills tre månader förflutit efter ingången fred (art. 20, 24). Det av sejmen beslutade förslaget hade ingen bestämmelse om, hur förfaras skulle om presidenten vore förhindrad att sköta sitt uppdrag. I den slutgiltiga redaktionen har denna lucka fyllts genom att man med vissa modifikation övertagit en paragraf ur den gamla författningen. Är presidenten förhindrad att uppfylla sina plikter, inkallar senatens talman nationalförsamlingen, som med $\frac{3}{5}$ majoritet äger att besluta om ämbetet skall anses ledigt eller ej. I fall av jakande svar på denna fråga sammankallar senatens talman ofördröjligen valförsamlingen, och utövar under vakansen presidentens funktioner (art. 22).

Artikel 12 har en uppräknig av presidentens befogenheter, men denna katalog är icke fullständig. Han utnämner ministerpresident och på dennes förslag ministrarna, inkallar och upplöser sejm och senat, samt öppnar, ajournerar och avslutar parlamentets sessioner. Ett upplösningsdekret, som utfärdas före legislaturperiodens utgång, skall vara motiverat (art. 32: 3). Han mottar och ackrediterar sändebud, beslutar om krig och fred samt ingår och ratificerar folkrättsliga överenskommelser, varvid han ej som förut behöver underätta sejmen därom. Handels- och tulltraktater ävensom fördrag som varaktigt belasta statskassan, pålägga medborgarna nya besvär eller medföra ändring av statens gränser, fordra dock kamrarnas gillande före ratifikationen (art. 52: 1). I brådska fall kan presidenten på ministärens förslag före ratifikationen helt eller delvis ge gällande kraft åt handels- och tulltraktater (art. 52: 2). Han besätter vidare de statstjänster, vartill utnämningrätten förbehållits honom, samt är högste arméchef, i vilken egenskap han genom dekret ordnar militärväsendets organisation, och till statens försvar förfogar över krigsmakten. Utnämnes en överbefälhavare övergår denna sistnämnda rätt på honom, och han är ansvarig, ej som förut inför sejmen, utan inför presidenten (art. 63). Presidenten kan även om han så önskar själv taga befälet över rikets krigsmakt, vilket direkt kontrasterar mot den gamla författningens förbud för statschefen att vara överbefälhavare. Denna rätt egenartade bestämmelse hade den mot Pilsudski fientliga sejmmajoriteten plockat in i författningen för att hindra föreningen av den civila och militära makten i marskalkens hand.

Presidentens ämbetshandlingar äro underkastade det i konstitutionella ordningar gängse kontrasignationstvånget, varigenom han frias från allt ansvar, vilket i stället bäres av hans ministär (art. 14). Liksom den nya estniska författningen känner även den polska dessutom en serie kontrasignationsfria befogenheter, som här kallas presidentens prerogativ (art. 14: 2). Dit räknas: nominering av den

egne efterträdaren; utnämning av efterträdare för krigstid; tillsättande och entledigande av ministerpresidenten, högsta domstolens president, chefen för riksräkenskapsverket, överbefälhavaren samt arméinspektören; utnämning av bisittarna i statsdomstolen och de senatorer, som skola utses av presidenten; upplösning av sejm och senat före legislaturperiodens utgång; ministrarnas ställande till ansvar inför statsdomstolen samt utövning av benådningsrätten (art. 13). Statschefen är oansvarig ej endast för sina ämbetshandlingar, utan kan under sin ämbets tid ej heller ställas till ansvar för gärningar begångna som privatperson (art. 15).

Presidenten har icke endast den exekutiva makten, utan även befogenheter som gripa över på lagstiftningens område. Att den nya rätten skall ha utrustat honom med ett veto är ganska naturligt, men detta har ej blivit mer än suspensivt. Han kan underlåta att promulgera en lag och inom trettio dagar återsända den till sejmen. Den sålunda påkallade omprövningen kan ej äga rum förrän vid nästa ordinarie session, och om båda kamrarna då med absolut majoritet vidhålla sitt ursprungliga beslut brytes presidentens veto (art. 54). Då årligen endast en ordinarie session hålles kan denna återförvisningsrätt bli en ganska effektiv garanti mot förhastade avgöranden. Presidenten torde dessutom kunna komma att i voteringsarna speciellt lita på senaten. Med initiativrätten har man varit snål. Den tillkommer presidenten endast då det gäller författningsändringar, och han delar den med regeringen och $\frac{1}{4}$ av sejmens ledamöter. I gengäld är hans förslag vid den fortsatta proceduren fördelaktigare ställt än konkurrenternas (art. 80). Viktigare än veto och initiativ är emellertid den vidsträckt förordningsrätt, som delvis direkt övertagits från 1926 års reformerade konstitution. Där författning eller lag fordrar lagstiftning för reglerande av något område kan ett presidentdekret göra samma tjänst (art. 57). Artikel 55 skiljer på två olika arter av förordningar. Enligt mom. 1 kan presidenten genom en särskild fullmaktslag berättigas att utfärda förordningar i det omfång och för den tid som denna lag bestämmer. Som synes en ganska generöst formulerad tillåtelse. Den enda inskränkning som göres är att dekretet ej får avse författningsändring. Enligt det andra alternativet fordras ingen speciell fullmaktslag, utan presidenten har med stöd av författningen direkt rätt att medan sejmen är upplöst i fall av statlig nödvändighet utfärda förordningar inom området för den statliga lagstiftningen. Fridlysta ämnen äro: författningen, vallagen för sejm och senat, budgeten, påläggande av skatter och fastställande av monopol, myntväsendet, upptagande av statslån. När denna nödförordningsrätt skall anses vara av behovet påkallad avgör presidenten själv, och nödvändigheten behöver ej ens som förut vara trängande. Den förra författningen omgärdade presidentens förordningskompetens med en rad garantier. Dekreten skulle utfärdas på regeringens förslag med åberopande av vederbörande författningsbestämmelse, samt skulle undertecknas av hela regeringen. De förlorade gällande kraft om de icke förelades sej-

men inom 14 dagar efter dess nästa sessions början, eller om de av den upphävs. Den nya konstitutionen säger endast att förordningarna utgå på ministärens förslag och endast kunna upphävas genom en lagstiftningsakt, vilket alltså betyder att presidenten kan bruka sitt veto mot detta upphävande. Utom de två nu nämnda kategorierna av dekret skapar den nya rätten en tredje, som varken kan ändras eller upphävas genom lag utan blott genom nya dekret, och vilken sålunda är alldeles undandragen parlamentets kontroll. Den innefattar förordningar som reglera regeringens organisation, chefskapet över armén och organisationen av statsförvaltningen (art. 56).

Även för exekutivmaktens andra element, ministären, är situationen förändrad. Den leder statens angelägenheter, såvida de icke äro förbehållna andra statsorgan. Ministerpresidenten leder ministärens arbete och fastställer grundsatserna för den politik som skall föras, ministrarna leda självständigt var och en sin förvaltningsgren (art. 25). Endast för avgörande av ärenden, som fordra beslut av hela ministären, bildas de-konselj under ministerpresidentens ordförandeskap (art. 26). Ministären och ministrarna var för sig ha självständig rätt att utfärda förordningar, som erfordras för en lags verkställighet (art. 27). Den har ett med sejmen konkurrerande lagstiftningsinitiativ och ett exklusivt sådant ifråga om budgeten och ratifikationen av mellanfolkliga fördrag (art. 50). Med presidentens samtycke proklamerar ministären undantagstillstånd, vilket dock på anfordran från parlamentet ofördröjligen måste upphävas (art. 78).

För att skänka ministären gynnsammare levnadsvillkor har man frigjort den från dess exklusiva beroende av sejmen. Den intar nu ett slags dubbelställning, som under omständigheter kan bli prekär. Ministrarna utnämnas av presidenten, äro inför honom politiskt ansvariga och kunna när som helst av honom entledigas (art. 28). Samtidigt har man bibehållit den lagfästa parlamentarismen, som ger sejmen makt att tvinga en ministär att träda tillbaka (art. 29). Förslag om misstroendevotum kan dock väckas endast vid ordinarie session, och beslutet får ej fattas vid det plenum då det väckts. Kommer ett sådant beslut till stånd med enkel majoritet, och efterkommer presidenten ej inom tre dagar denna begäran eller upplöser sejmen, har senaten att taga ställning till fallet. Biträder den sejmens mening har statschefen att foga sig, om han ej vill upplösa båda kamrarna. Utom detta politiska, parlamentariska ansvar bär ministären ett juridiskt sådant för ex officio uppsåtligt begångna brott mot lag eller författning (art. 30). Åtalet sker inför statsdomstolen, och rätt att påkalla dylikt tillkommer presidenten — utan kontradiktion — och nationalförsamlingen med $\frac{3}{5}$ majoritet. Den gamla författningen förbjöd presidenten att mot en sålunda dömd minister göra bruk av sin benådningsrätt. Någon sådan inskränkning i detta personliga prerogativ finns ej längre.

Vad slutligen parlamentet beträffar, så är det förut svaga tvåkammarsystemet skärpt. För sammansättningen av de båda husen

har redan redogjorts. Mot den liksom förut demokratiska sejmen har ställts en senat, som tydligen är ämnad att bli någon slags elitrepresentation. Parlamentet inkallas till ordinarie session årligen i november och har rätt att vara samlat i fyra månader. Det kan prorogeras på trettio dagar. Ett avbrott för längre tid eller en upprepad prorogation fordrar kamrarnas samtycke. Dylika avbrott inräknas ej i den sessionstid som författningen garanterar (art. 35). Författningen känner även urtima riksdagar (art. 36). Presidenten låter kallelse till extraordinarie session utgå antingen på eget initiativ eller på anfordran från minst hälften av kamrarnas ledamöter. En dylik sessions arbetspensum bestämmes genom kallelsen. Endast de frågor som anförts i denna få upptagas till behandling. Undantag göres dock för ärende, som presidenten på förslag av regeringschefen eller sejmens falman förklarar för brådskande.

Ser man på kompetensfördelningen mellan de två husen märks även här klart tendensen att skärpa tvåkammerssystemet. Man har sökt draga fram senaten ur den sejmens skugga, där den fört en blygsam tillvaro. Fullt jämnt är makten likväl ej utskiftad. Sejmen är återförd till den för en folkrepresentation normala befattningen med lagstiftningen, fastställandet av budgeten och kontrollen av regeringen (art. 31). Denna sistnämnda befogenhet förklaras innefatta rätten att fordra hela ministärens eller en enstaka ministers tillbakaträdande, att utkräva det juridiska ansvaret, att rikta interpellationer till regeringen, att stadfästa avslutandet av statens räkenskaper, att deltaga i kontrollen av statsskulden (art. 31: 2). Senaten erkännes uttryckligen som den andra lagstiftande kammaren, vilken skall pröva alla av sejmen beslutade lagförslag och budgeten samt deltaga i kontrollen av statsskulden (art. 46). Någon initiativrätt har den dock ej, lika litet som något absolut veto mot medkammaren. För brytande av ett senatens avslags- eller ändringsyrkande fordras $\frac{3}{5}$ majoritet i sejmen (art. 53). Dessutom är senaten lika berättigad med sejmen (med undantag för initiativ) vid beslut angående: framställande av misstroendevotum, av presidenten återförvisad lag, författningsändring, upphävande av undantagstillstånd (art. 46: 2).

Att parlamentet då det gäller lagstiftning har att utstå konkurrens från presidenten ha vi redan sett. Men ej heller i fråga om budgeten är folkrepresentationen allsmäktig. För det första har regeringen exklusivt initiativ, och för det andra har författningen utmätt en viss tid för kamrarnas behandling av budgeten (art. 58). Regeringen framlägger sitt förslag senast 4 månader före budgetårets början och sejmen har att pröva det inom 90 dagar, varefter senaten fått sig tilldelat 20 dagar för sin granskningsuppgift. Till eventuella ändringar från senatens sida skall sejmen taga ställning innan ytterligare 10 dagar förflutit. Har fristen lupit till ända utan att kamrarna blivit färdiga, träder budgeten i kraft i sin ursprungliga av regeringen föreslagna form. Är bara den ena kammaren klar blir dess beslut lag. Utan regeringens hörande få ej de fast-

ställda anslagen överskridas eller medel utbetalas till i budgeten ej förutsedda ändamål (art. 59: 1). Utan bemyndigande genom lag kan regeringen ej föranstalta om några utbetalningar. Om statlig nödvändighet fordrar kan presidenten dock med konseljens medgivande besluta utgiftsantecipationer, men inom 7 dagar översändes då till sejmen ett lagförslag som beviljar tilläggsanslag till täckning därav (art. 59: 2). — Ett par andra detaljer som kunna bli av en viss betydelse för parlamentets maktställning är dels den kraftiga reduktionen av parlamentsledamöternas immuniteter, dels presidentens befogenhet att i sista hand avgöra överklagade val.

*

En författning är många gånger en ganska komplicerad mekanism, vars många kugghjul på ett sinnrikt sätt gripa in i varandra. Det är därför en vansklig sak att söka bedöma en författning, när man endast ser den i vila. Det kan dock kanske löna sig att söka föreställa sig den nya polska grundlagen i funktion. Om man fasthåller vid, att den är uttrycket för en reaktion mot den gamlas demokratiska excesser, så är man kanske frestad att känna en viss förvåning över den relativa moderatation varmed maktläget omjusterats. Representationen har behållit sin befattning med lagstiftningen och budgeten, och har fortfarande rätt att kontrollera regeringen. Rätt kan skapas, ja själva författningen ändras mot presidentens vilja. Vid första påseende tycks det, som om man på dualistisk grund uppbyggt en stark presidentmakt av amerikanskt snitt, samtidigt som man behållit den europeiska parlamentarismen. En kompromiss som ger var och en sitt synes vara ingången. Denna likställighet mellan de båda statsmakterna är emellertid knappast mera än en likställighet på papperet. Det avgörande är icke vad makt som där ges dem, utan hur mycket av denna makt de kunna komma att utöva. Det skall visa sig, att på varje punkt där de båda makthavarnas vägar korsar varandra och konflikt alltså kan uppstå, är representationen dömd att draga det kortaste strået. Det är framför allt två ting som göra detta troligt: presidentens kontractionsfria befogenheter och hans dekretätt. Den senare är icke mycket annat än ett sätt att på en omväg avhända parlamentet dess lagstiftningsmakt. Därmed är den gränslinje mellan verkställande och lagstiftande makt, som är all konstitutionalismens särmerke, genombruten. Lagstiftning genom fullmakt är ett av diktaturregementen gouterat medel. Äskar Polens statschef av parlamentet en fullmaktslag kan detta givetvis vägra, men denna vägran blir ej mycket mer än en tom demonstration. Inför ett hot om upplösning har parlamentet ej annat att göra än falla till föga. Upplösning betyder att presidenten inträder som lagstiftare i representationens stad och ställe. Därtill kommer att denna upplösningsrätt tillhör presidentens personliga prerogativ. Här griper det andra kugghjulet in. Medan representationen hindras från att utöva sina papperskompetenser,

är presidenten verkligen i stånd att göra bruk av de befogenheter författningen tillägger honom. Detta uppnås genom att man låter vissa av hans statshandlingar få rättskraft utan kontrasignation. Den närmaste följden blir att en sfär, oåtkomlig för konstitutionell kontroll skapas. Presidenten har trätt ur den passivitet, som tillkommer den parlamentariske statschefen, men han behöver ej betala priset för rätten att handla. Inom denna ansvarsfria zon falla just de akter, som reglera den innersta mekanismen i regeringsmaskineriet. Den viktigaste spärrhaken på presidentens maktutövning har fallit bort. Icke blott representationens befattning med lagstiftningen, även dess andra huvuduppgift, kontrollen av regeringen, har genom detta drag gjorts ineffektiv. Den till synes konsekvent genomförda jämställdheten mellan president och parlament med avseende på makten över ministären betyder realiter parlamentarismens avskrivning. I en parlamentarisk stat kan statschefen ej i längden genombryta samstämmigheten mellan ministär och representation. I Polen torde presidenten med framgång kunna komma att laborera med »kampministrarer». Det finns dessutom ingen större svårighet för honom att fria en dylik från alla såväl politiska som juridiska följder av dess verksamhet. Han kan skicka hem ett parlament, som vill åt dem han vill skydda. Han kan benåda dem som dömts av statsdomstolen. Och han kan göra allt detta utan att vara beroende av, om han kan finna någon, som är villig att taga ansvaret i hans ställe.

Författningen är närmast tillskuren efter Marskalk Pilsudskis person, och tillkommen för att legalisera hans regemente. Den ursprungliga utpräglade parlamentariska monismen har ersatts med en dualism, som emellertid lätt nog kan övergå till en ny monism, denna gång med tyngdpunkten lagd på statschefen. Stundom kan det vara opportunt att icke alltför bryskt gå fram mot det förgångna. Kontrasignationen och det parlamentariska ansvarighetssystemet finnas kvar, men ha icke mycket annat till uppgift än att tjäna som dimbildning. De undantag som stadgas äro sådana, att regeln lätteligen kommer att mista sin kraft.

Brita Skottsberg.

Statens kris. Den franska tidskriften *Archiv de philosophie du droit et de sociologie juridique* ägnade sitt sista dubbelhäfte för år 1934 — utgivet i början av 1935 — åt en samling uppsatser av franska och utländska samhällsforskare med den gemensamma överrubriken »La crise de l'état». Då dessa i Statsv. Tidskr. hittills endast omnämnts på tidskriftsöversikten, kunna ett referat och några kommentarer möjligen vara på sin plats.

Det kan måhända synas onödigt att anföra någon ursäkt för att så sker ett år efter publicerandet — inläggen i den vetenskapliga diskussionen bruka ju sällan bli föråldrade på så kort tid. Den här

nämnda översikten anknyter emellertid i ovanligt hög grad till aktuella förhållanden, bl. a. den föreslagna statsreformen i Frankrike, och dess betydelse hör därför mera än eljest stunden, till. Över huvud taget kan man sätta i fråga om dess karaktär verkligen är vetenskaplig i den strikta mening, vari ordet i vårt land brukar tagas. Inläggen röra sig, för att låna ett filosofiskt uttryckssätt, mera om bört än om varat och ha ofta en omisskännlig prägel av politisk eller rentav partipolitisk subjektivism. Å andra sidan härröra de från vetenskapsmän med vitt skilda politiska åsikter, och den helhetsbild som framkommer ur meningsutbytet är av största intresse för kännedomen om våra dagars teoretiskt-politiska tänkande.

Meningsutbyte är för övrigt ytligt sett icke någon adekvat beteckning. De olika författarna ha icke i förväg tagit kännedom om varandras artiklar och kunna således icke heller polemisera inbördes. Å andra sidan belysa de icke endast skilda sidor av problemet, utan angripa som nämnt även detta från var sin utgångspunkt, och läsaren har icke svårt, att se uppsatserna som en samling skäl och motskäl för olika lösningar.

En av artiklarna, Maxime Leroys »La crise du concept d'avenir et l'art de gouverner», har huvudsakligen vetenskapsteoretisk karaktär. Författaren vänder sig till en början med välkända argument mot 1800-talsåskådningarnas utvecklingsoptimism — »la théorie messianique, laïcisée au XVIIIe siècle sous le nom de progrès». Han konstaterar att tron på »un avenir fatalement meilleur» i våra dagar fått allt färre anhängare, men finner även att intresset för framtiden och för de stora linjerna i den historiska utvecklingen samtidigt svalnat. Detta har enligt hans mening fått ytterst olyckliga följder även för statskonsten. I stället för att arbeta på lång sikt intresserar denna sig nu endast för den allra närmaste framtiden, och de politiska lösningarna av dagens problem få med anledning härav en alltför tillfällig karaktär. Botemedlet, eller åtminstone ett botemedel, tror han sig finna i en omorientering av historieforskningen. Denna bör nu lämna »la phase documentaire» och i stället åter arbeta på att söka påvisa de linjer som förena forntid och framtid, ehuru visserligen på grundval av de faktiska kunskaper som vunnits genom de nu avslutade källforskningarna. På detta sätt skall den vetenskapliga historien också kunna ställas direkt i det politiska arbetets tjänst, och detta är endast rimligt, ty dess syfte, menar Leroy, måste under alla förhållanden vara »didactique» — pragmatiskt.

Leroys uppsats har icke förlänats någon programmatisk särställning, och det är därför svårt att avgöra, om och i vilken utsträckning hans åsikter kunna anses vara representativa också för övriga medarbetare i häftet. I varje fall är det uppenbart, att åtskilliga av de sistnämnda anse den politiska vetenskapens syfte vara »didactique» och icke endast eller ens huvudsakligen beskrivande. Särskilt tydligt är detta måhända i fråga om de tre artiklar som direkt behandla demokratiens problem: »Le tournant de la démocratie» av Harold

Laski, »*Démocratie, liberté et souveraineté*» av Georges Guy-Grand och »*La démocratie et la crise de l'état*» av tidskriftens redaktör, professor Louis Le Fur. Laskis uppsats anknyter nära till de synpunkter samme författare framfört i sin kända skrift »*Democracy in crisis*». Den parlamentariska demokratien har, menar han, hittills prövats endast under relativt lugna förhållanden, och det är mycket tvivelaktigt huruvida systemet kan upprätthållas även om klassmotsättningarna oförmedlat få komma till uttryck i det politiska livet. Laski är personligen en bestämd anhängare av demokratien, men han är icke optimistisk.

Det problem vars praktiska innebörd diskuteras av Laski får i Le Furs och Guy-Grands uppsatser en mera akademisk prägel. Här visas, att ordet demokrati gemenligen brukat tagas i två olika bemärkelser, vilka inbördes förblandats. Man har den ena gången med demokrati menat den samhällsordning, där individens frihet i största möjliga utsträckning bevaras, och där staten icke upphäver sig till förmyndare över medborgarna i deras privatliv; andra gången åter ett statskicks, där den avgörande beslutanderätten ligger hos majoriteten av landets fullvuxna innevånare. Något pödvändigt samband mellan dessa båda begrepp existerar emellertid icke. I polemik mot Rudolph Laun och Hans Kelsen gör Le Fur tvärtom gällande, att självstyrelse och demokrati äro vitt skilda saker. Det är en ren orimlighet att påstå, att varje medlem av ett demokratiskt styrt folk, även om han tillhör minoriteten, åtnjuter politisk frihet och politisk makt. Det har, framhåller han, även visat sig, att demokratiska majoriteter ofta äro böjda att göra mycket kraftiga ingrepp i de enskildas frihetssfär, särskilt om dessa åtgärder endast eller huvudsakligen gå ut över medlemmarna av en låt vara högst betydande minoritet. I själva verket ha icke heller demokratiens moderna teoretiker lyckats komma över de svårigheter, varmed Rousseau hade att kämpa vid konstruktionen av sin »*volonté générale*».

Den praktiska lösningen finner Le Fur i ett maktindelningssystem med starka konstitutionella garantier. Att i viss utsträckning bereda skydd för individens frihet är enligt hans mening av större vikt än att tillförsäkra majoritetsprincipen obegränsad giltighet. Sannolikt har han i detta sammanhang influerats av en annan tankegång, vilken dock ingenstades öppet uttalas: att en demokratisk majoritet under vissa omständigheter kan begagna sin makt till att på fullt laglig väg göra slut på all demokrati i både den ena och den andra bemärkelsen. I avseende på maktfördelningens organisation har han i stort sett endast upptagit de synpunkter som från konservativt håll framförts under diskussionerna om den franska statsreformen. Kamrarnas medlemsantal bör skäras ned. Parlamentets finansmakt skall starkt begränsas, liksom även dess rätt till självständig lagstiftning och till ändringar i regeringens lagförslag. Presidenten får icke väljas av parlamentet, utan utses av ett särskilt elektorskollegium. Han bör vara försedd med upplösningsrätt och befogenhet att företaga decisiv folkomröstning. Ministrarnas politiska ansvarig-

het måste starkt begränsas och det parlamentariska systemet ersättas av ett regeringssätt efter schweiziskt eller amerikanskt mönster. Slutligen bör rätten att utnämna domare och andra högre juridiska funktionärer frångå de politiska myndigheterna.

Frågan om statens förhållande till andra samhällseliga organisationer behandlas av Hugo Sinzheimer, professor vid Amsterdams universitet, i en uppsats med titeln »L'état et la société à notre époque». Sinzheimer är närmast pluralist och vägrar att tillerkänna staten något definitivt företräde framför andra korporativa sammanslutningar. Den djupaste orsaken till nutidens politiska och ekonomiska oro — bristen på överensstämmelse mellan produktion och konsumtion, arbetslösheten, frånvaron av fasta sociala värdeförhållningar — finner han på det sociologiska området. Den nutida staten motsvarar icke de krav människorna ställa på sitt samhälle. Dess suveränitet bör därför så småningom uppläckras, och man bör i stället gynna uppkomsten av olika internationella sammanslutningar, vilka måhända rentav småningom kunna ersätta staterna. Icke minst på det ekonomiska området är det hög tid att så sker.

En annan mening företräder Jean Bréthe de la Gressaye i artikeln »La représentation professionnelle et corporative». Staten är icke mogen att ställas på avskrivning; tvärtom. Men felet ligger i representationsskicket. Det är orimligt att endast individerna och inga kulturella och ekonomiska intressen skola vara företrädare i parlamentet. Resultatet blir att åtminstone de sistnämnda tvingas att göra sig gällande på allehanda bakvägar, ofta kanske genom korrupsion. Det principiellt riktiga synes i stället vara att endast låta intressena bli representerade: individernas förhållande till staten är med få undantag icke direkt utan medelbart, genom olika inomstatliga korporationer och organisationer. Häremot talar dock enligt författarens mening ett viktigt praktiskt skäl. Med en helt korporativ representation komma nämligen endast producenternas intressen fram, och konsumenterna, vilka i särskilt hög grad behöva skydd från statens sida, måste då bli lidande. För att undgå detta bör representationen delas i två hälfter, av vilka den ena utses genom allmän rösträtt, den andra efter korporativa grunder. Huruvida de olika representanterna skola sitta i var sin kammare eller de båda valsätten till lika delar tillämpas i båda kamrarna blir däremot en lämplighetsfråga. Slutligen förordar Bréthe de la Gressaye skapandet av ett korporativt ekonomiskt råd. Detta skall dels ha rådgivande befogenheter i analogi med den tyska Weimarförfattningens »Reichswirtschaftsrat», dels också ha till uppgift att övervaka eller direkt utöva vissa av statens befogenheter på det ekonomiska området.

I två uppsatser diskuteras de moderna diktaturernas ideologier och statsskick. Kurt Wilk ger ett kritiskt referat av Carl Schmitts statslära och dess ställning inom den nationalsocialistiska doktrinen, under det att Marcel Prélot med tydlig uppskattning redogör för »Les principes du gouvernement fasciste». Den senare har särskilt i sin studie över det fascistiska representationsbegreppet lyckats få

in åtskilligt av intresse. Vad som i det »statokratiska» systemet, som han kallar fascismen, skall representeras är icke nationen, utan staten. Denna företrädes av sina ämbetsmän och i främsta rummet av regeringen, det nationella livets allestädes närvarande makt, som Mussolini själv uttryckt saken. På samma sätt är det fascistiska partiet ingalunda jämförligt med de demokratiska staternas partier. Det är endast ett medel för utövandet av statens absoluta herravälde över undersåtarna, och står under samma diktatoriska ledning som statens övriga organ. Slutligen ha också korporationerna en likartad ställning: de äro icke självständiga sammanslutningar, utan ha skapats av staten för att tjänstgöra som dess organ. Just av den anledningen är det också som den korporativa representationen så särskilt väl kan fylla uppgiften att vid sidan av eller rättare sagt under ledning av regeringen företräda staten. »Folkviljan» behöver däremot ingen representant, icke heller har regeringen eller fascismen någon anledning att taga hänsyn till den allmänna opinionen. Prélot citerar ett typiskt yttrande: »Quand bien même 12 millions de oui se transformeraient en 24 millions de non, Mussolini demeurerait au *Palazzo Venezia* et la révolution des chemises noires poursuivrait sa route... Si 24 millions de non étaient déposés dans les urnes, cela voudrait dire que la masse des électeurs a été saisie d'une folie collective, que toute l'Italie n'est plus qu'une asile d'aliénés. Raison de plus pour que les sages demeurent à leur poste.» Resonemanget är åtminstone konsekvent.

En av artiklarna skiljer sig till sin allmänna läggning väsentligen från de övriga: Amsterdamprofessorn Paul Scholtens om »L'autorité de l'état». Författaren söker att med bortseende från värdet av olika statsskick utveckla rättsstatens idé, och han gör det med både kraft och patos. Vad staten i främsta rummet behöver är enligt hans mening icke ökade maktmedel, utan en större andlig auktoritet. Den kan endast få en sådan om den är byggd på den allmänna rättens grundval, och påståendet att rätten existerar endast i och genom staten är enligt Scholtens mening helt felaktigt. Men detta oaktat bör staten *prima facie* alltid anses företräda rätten, och detta i förhållande till såväl individer som korporativa sammanslutningar. Under vissa omständigheter kunna medborgarna av samvets skull få sätta sig till motvärn mot staten; men bevisningsskyldigheten skall alltid åligga den som bestrider statens auktoritet. När författaren slutligen skall definiera de allmänna principer utifrån vilka förhållandet mellan staten och dess underlydande skall bedömas, går han till den kristna religionen.

Det är framför allt två saker, som frappera läsare av dessa uppsatser. Den första är, att de i sällsamt hög grad fått sin prägel av det aktuella politiska världsläget. Ännu för låt oss säga fem år sedan rörde sig diskussioner av denna art vanligen om olika metoder att reformera och utveckla det parlamentariskt-demokratiska statsskicket; och under decenniet närmast efter världskriget

tycktes det vara en i statsvetenskapliga kretsar ganska allmänt accepterad grundsats, att parlamentarismen, möjligen vid sidan av de schweiziska och amerikanska demokratiernas system, var det »bästa» statsskick som hittills utexperimenterats. I de här behandlade uppsatserna däremot säges praktiskt taget icke ett ord till försvar för parlamentarismen, och även tilltron till demokratiens framtida möjligheter synes vara ganska ringa.

Oavsett vilken ståndpunkt man personligen intar till författningsproblemen är detta ett faktum, som inger vissa betänkligheter mot den politiska vetenskapens förmåga att giva ledning i »l'art de gouverner». Den synes åtminstone att döma av detta exempel i ganska hög grad vara underkastad modets växlingar. Långt ifrån att med sina principiella resonemang kunna nå de strömmar som röra sig på djupet av författningsutvecklingen har åtminstone flertalet av de här refererade författarna nöjt sig med att inregistrera och anamma den författningsutveckling som äger rum i diktaturens Europa — alldeles som deras föregångare för femton år sedan lika oreserverat anammade den demokratiska samhällsutvecklingen. Den tyska statsvetenskapens utveckling från 1870 och fram till 1936 ger prov på samma tendens. Här ägnade sig de ledande forskarna åt att »bevisa» den härskande regimens ofelbarhet: först kejsardömet, sedan parlamentarism och demokrati och i våra dagar — såsom visades i ett föregående häfte — den nationalsocialistiska staten. *Victrix causa doctis placuit* ... Man skall icke i självförhävelse bryta staven över dessa tendenser; de ha sin naturliga förklaring. Men ligger icke häri en ganska allvarlig kritik mot exempelvis Maxime Leroy's ovan anförda ord om den vetenskap, vars uppgift alltid skall vara »didactique»?

Men nästan ännu kuriösare är det, att de nya idéerna ge prov på en så ringa originalitet. Professor Le Furs maktfördelningslära innehåller i stort sett alldeles detsamma som anfördes av parlamentarismens motståndare i alla länder redan för hundra år sedan. Och under det att hans kritik av parlamentarism och majoritetsvälde i vissa delar synes vara ganska svår att gendriva, saknar man varje försök att knäcka det problem som exempelvis i England och Sverige givit upphov till det parlamentariska systemet. Hur skall det gå, om de olika statsmakterna till varje pris söka inkräkta på varandras lagliga befogenheter? Om de icke vilja samarbeta utan vända sig mot varandra och hota att stoppa hela statsmaskineriet? Det har av demokratiens och parlamentarismens anhängare gjorts gällande, att det med hänsyn härtill är nödvändigt att tillerkänna någon myndighet, företrädesvis då folket i val, s. k. kompetenskompetens. Är detta riktigt? Den frågan är i dag lika obesvarad som före det demokratiska genombrottet.

På liknande sätt förhåller det sig också t. ex. med det korporativa programmet. Professor Bréthe de la Gréssaye understryker, att de enskilda individerna sällan eller aldrig träda i direkt beröring med statsmakten, och att statsfolket består icke av enskilda utan av

en mängd sammanslutningar med mer eller mindre utpräglat korporativ karaktär. Men detta är endast detsamma, som under förra hälften av 1800-talet brukade anföras till försvar för ståndsförfattningen i Sverige och Preussen. De fascistiska representationsidéerna i Prélots tolkning ha även de till stor del framförts av den romantiska konservatismen vid samma tid. T. o. m. Laskis farhågor för klasstridernas verkningar i ett demokratiskt samhälle kunna, om också i något annan form, återfinnas i samma riktnings försvar för det patriarkaliska samhället.

Professor Scholtens uppsats är emellertid härvidlag kanske den mest betecknande. Låter det icke som en återklang av 1600-talets politiska diskussioner i England, när han söker en utgångspunkt för sin statslära i de tre klassiska bibelspråken: »Var och en vare underdånig den överhet som han har över sig» (Romarbrevet XIII: 1); »Man måste lyda Gud mer än människor» (Apostlagärningarna V: 29); och »Given kejsaren vad kejsaren tillhör och Gud vad Gud tillhör» (Matteusevangeliet XXII: 21)? Det är svårt att understrycka den reflexionen, att han nästan lika väl skulle ha kunnat diskutera dessa frågor med Sir Robert Filmer som med Mr. Harold Laski.

Det bör kanske understrykas, att detta påpekande icke innebär någon kritik av vare sig Scholtens eller de andras framställning. En idé kan som bekant ha sitt värde, också om den uppnått en respektabel ålder. Men det anmärkningsvärda är, att ett helt led i det politiskt-teoretiska meningsutbytet på något sätt blivit överhoppat — nämligen det som tillhör 1800-talet. De här behandlade inläggen återföra diskussionen nästan till samma stadium, där den befann sig för mer än hundra år sedan. Kanske får man också på enstaka ställen ett intryck av, att vederbörande författare icke alltid gjort sig besvär att studera den äldre politiska idéhistorien lika grundligt som de allra modernaste bekännelseskriterierna. Rousseau och Mussolini, Montesquieu och Hitler citeras visserligen flitigt; men Edmund Burke, Benjamin Courtaut och Walter Bagehot, J. F. Stahl och bröderna Gerlach synas vara fullständigt glömda. Detta gäller för övrigt alldeles oavsett vederbörandes politiska övertygelse, från den konservative Le Fur till pluralisten Sinzheimer, till synes också socialisten Laski. Och här lurar otvivelaktigt en fara.

G. Hkr.

Den engelska parlamentarisens kärnpunkt. Förutvarande professorn vid universitetet i Petrograd A. M. Koulicher har i »L'Année Politique» för aug. 1935 publicerat en briljant studie över den engelska parlamentarismens väsen mot bakgrunden av å ena sidan franskt, å andra sidan tyskt och italienskt statsskick.

Han börjar med en polemik mot M. Léon Blum, vilken i sitt organ »Le Populaire» gjort sig till tolk för den franska vänsterns

kritik av regeringen Doumergues författningsförslag, vilken kritik blev orsaken till denna regerings fall i november 1934. Doumergue hade nämligen i den franska konstitutionen velat införa rätt för en ministär, som erhållit misströendevotum i deputeradekammaren, att upplösa denna och utlysa nya val. Ett vad från deputeradekammarens dom vore, enligt Blum, otänkbart i en demokrati och skulle ofelbart leda till »bonapartism». Enligt hans åsikt hade något sådant vad ej förekommit i Englands historia sedan 1841. I detta land utlysas i stället alltid nya val av den regering, som efterträder den, som förlorat parlamentets förtroende.

Koulicher framhåller häremot, att denna regel icke är undantagslös, och anför som exempel på regeringar, som från parlamentet väddjat till väljarna, bland andra Gladstone's 1886 och MacDonald's 1924. I själva verket har Blum, som Koulicher riktigt anmärker, klandrat Doumergue för att han i Frankrike velat införa samma förhållande mellan statsöverhuvud, regering och representation, som i England blivit resultatet av rösträttens utvidgning, nämligen skyldighet (ej blott rättighet som under tidigare epoker med mera inskränkt rösträtt) att utrona väljaropinionen beträffande viktiga avgöranden i politiken. Den djupaste orsaken till parlamentarismens kris både i Frankrike och i andra länder är, säger förf., att man, trots att man har allmän rösträtt, velat tillämpa en parlamentarisk praxis, som i England försvann med 1867 års reform.

Med denna inleddes nämligen i England en ny epok; det då upplösta parlamentet var det sista, under vars tid två regeringar suttit vid makten. Efter sagda reform har man endast under världskriget avvikit från regeln, att varje regeringskris måste medföra upplösning och nya val. I och med att ett underhus accepterat en regering, är dess livstid oskiljaktigt förbunden med regeringens. Att störta regeringen innebär för det sittande underhuset självmord.

Vad som under slutet av 1800-talet mer eller mindre var ett faktum har nu blivit en konstitutionell *princip*, nämligen den absoluta skyldigheten för varje parlamentsledamot och parti att strikt hålla sig till det program, som begagnats som plattform vid valet. Har sålunda folket i val skänkt majoritet åt en koalition, kan ej det största partiet bryta sig ut och bilda en partiregering utan nya val, även om det besitter absolut majoritet i parlamentet; exempel Bonar Law 1922 (och, kan här tilläggas, Baldwin 1935).

En regeringskoalition kan ej bildas efter ett val, man skulle då tala om förräderi mot väljarna; denna regel är rakt motsatt den kontinentala parlamentarismens. En annan olikhet består däri, att den engelske valmannen väljer parti efter det praktiska handlingsprogrammet för dagen, han väljer icke ideologi eller program på lång sikt som den kontinentale väljaren ofta får göra. Det engelska systemet medför, att regeringen inför en ny stor fråga *måste* utlysa nya val. Alltså förefinnes här en renare demokrati än i andra länder. Man kan sammanfatta det engelska systemet mindre i formeln »en inför parlamentet ansvarig regering» än i »för folket solidariskt

ansvariga regering och parlament»; regeringen måste med andra ord ej blott som förr leda parlamentets arbete, utan måste nu även nedlägga en betydande energi på ledandet av hela landets opinion.

Det väsentliga felet med den franska parlamentarismen är, att upplösningsrätten icke användes, felet med den tyska var en proportionalism, som skapade ett orörligt och stelt partisystem, ur vilket endast negativa majoriteter kunde uppbringas.

Till sist gör förf. en jämförelse mellan de mellaneuropeiska diktaturregeringarna och en engelsk regering. I båda fallen har man en regering, baserad på folkets fullmakt, en ledare, som själv väljer sina medhjälpare, en lagstiftande församling, vars majoritet valts för att understödja ledaren, dirigerad av denne och icke av lokala valbossar. I båda fallen förekommer vidare tid efter annan under igångsättande av en väldig propagandaapparat en vädjan till folket, som genom valhandlingen ger fullmakt åt regeringen att leda landets styrelse.

Hela skillnaden består i, att i England två ledare samtidigt vädja till väljarna. Den av dessa, som fått väljarnas förtroende, har alla möjligheter att realisera sitt program men inga att undertrycka en organiserad kritik. Det finns medel för kritiken att mot regeringens önskan hänskjuta en viss fråga till folkets avgörande. »Et c'est toute la différence entre l'esclavage le plus intolérable et la liberté la mieux assurée et la plus réelle.»

Sven Dahl.

Tidskriftsöversikt.

AV BROR GÖSTA CEDERSTRÖM.

Fackföreningsrörelsen. Sthm. 1936. Bd 1. No 16 (17 april). *Fredriksson, K.*, Socialdemokratiska partikongressen, s. 528—37.

Granskaren. Åbo. 1936. 1 (jan.). *Lindman, S.*, Regeringsmaktens bevästande, s. 9—12.

Industria. Sthm. 1936. No 4 (12 febr.). *Torsvik, H.*, Norska valförberedelser, s. 105—08.

Mellanfolkligt samarbete. Sthm. 1936. No 1 (jan.—febr.). *Eek, H.*, Lettlands förvaltningsproblem, s. 19—22.

Tiden. Sthm. 1936. No 1 (jan.). *Langlet, E.*, Den jugoslaviska diktaturen avvecklas, s. 25—35. — Underhuset, s. 52—55. — Folketinget, s. 55—56. — Nationalrådet i Schweiz, s. 57—58. — Franska senaten, s. 58. No 2 (febr.). Liberal seger i Kanada, s. 125—26. — Arbetarseger på Nya Zeeland, s. 126—27. No 4 (april). *Brandt, G.*, Demokrati och budgetkontroll, s. 195—205. — Spaniens cortes, s. 216—20.

Finsk tidskrift. Hfors. T. 120 (1936). H. 4 (april). *Ehrnroot, L.*, Statsformen och statsreformen i det nutida Frankrike, s. 245—59.

Historisk tidskrift. Sthm. 1936. H. 1. *Carlsson, G.*, Arboga möte 1435, s. 1—49. — *Fåhraeus, R.*, O. I. Fåhraeus och den långa ministerkrisen 1840—1842, s. 50—70.

Nordisk tidskrift. Sthm. 1936. H. 1. *Wendt, F. W.*, Danmark i 1935, s. 53—66. **H. 2.** *Kent, Ch.*, Norge i 1935, s. 139—50. — *Herlitz, N.*, Sverige 1935. Den politiska utvecklingen, s. 151—57.

Tidskrift för polisvetenskap. Sthm. 1936. H. 2. *Carlquist, E.*, Det moderna statsbegreppet. 2. S. 1—5.

Svensk tidskrift. Sthm. 1936. H. 1. Regeringsarbetets ordnande, s. 65—68. — Tre val [Danmark, Schweiz, England], s. 69—73. **H. 2.** *Skoglund, M.*, Hotet mot kommunernas självstyrelse, s. 92—97. — Kring ett engelskt utrikesminister-skifte, s. 125—28. — Spelöppningen på Helgeandsholmen, s. 141—44. **H. 3.** Tryckfrihet och utrikespolitik, s. 145—55. — *G. A.*, Monopol och grundlag, s. 156—59. — Den nya revolutionen i Sovjetryssland, s. 160—67. — Överbefälhavaren och grundlagen, s. 205—10. — Sirk exit, s. 212—15. — England—Egypten, s. 219—21. **H. 4.** *Guston, G.*, Japan och yttersta östern, s. 270—79. — Spanska konvulsioner, s. 298—300. **H. 5.** *Olsson, B.*, En rysk analys av bolsjevismen, s. 338—45. — Den auktoritära regimen i Lettland, s. 361—64. — Ungerns dilemma, s. 364—67. — *N. V.*, Den nya politiken i Grekland, s. 369—371.

Gads danske Magasin. Khvn. 1936. Marts. *Kehler, H.*, Dansk Politik, s. 129—54.

Nordisk Tidsskrift for international Ret. Khvn. 1936. Fasc. 1. Haagdomstolens »avis consultatif» i saken om Danzigs konstitusjon, s. 46—49.

Tilskueren. Khvn. 1936. April. *Möller, Jens*, Om god parlamentarisk Orden, s. 285—99.

Ökonomi og Politik. Khvn. 1935. Nr 3 (Juli Kvartal). Indiens nye Forfatning, s. 209—17. **Nr 4 (Okt. Kvartal).** Valg i 1935, s. 287—97.

Samtiden. Oslo. 1936. H. 2. *Leistikow, G.*, Frankrig paa skillevejen, s. 83—97.

Syn og Segn. Oslo. 1936. H. 1. *Svare, B.*, Stat og individ, s. 1—16.

Foreign affairs. New York. Vol. 14 (1935/36). No 2 (Jan.). *McIlwain, C. H.*, Government by law, s. 185—98. — *Dean, E. P.*, Trends in British elections, s. 351—53.

International affairs. Lond. Vol. 15 (1936). No 2 (March—April). *Harrington, Th.*, The Philippines on the eve of change, s. 268—92.

Annals of the American academy of political and social science. Philad. Vol. 181 (Sept. 1935). The state constitution of the future. *Munro, W. B.*, An ideal state constitution, s. 1—10. — *Dickinson, J.*, The constitution and progress, s. 11—18. — *Margiotti, Ch. J.*, Why we must revise the Pennsylvania consti-

tution, s. 19—26. — *Goodrich, H. F.*, Does the bill of rights need revision? s. 27—38. — *Schnadèr, W. A.*, The constitution and the legislature, s. 39—49. — *Norris, G. W.*, The onehouse legislature, s. 50—58. — *Fairlie, J. A.*, The executive power in the state constitution, s. 59—73. — *Pollock, J. K.*, Election or appointment of public officials, s. 74—79. — *Graper, E. D.*, Public employees and the merit system, s. 80—89. — *Perry, S. H.*, Shall we appoint our judges? s. 97—108. — *Carter, E. W.*, The Pennsylvania constitution and finance, s. 125—34. — *Edmonds, F. S.*, Fiscal aspects of constitutional revision, s. 135—41. — *Graves, W. B.*, State constitutional provision for federal-state coöperation, s. 142—48. — *Powell, T. R.*, The constitution and social security, s. 149—58. — *Alderfer, H. F.*, The Pennsylvania state constitution and local government, s. 165—69. — *Shenton, C. G.*, The city in the state constitution, s. 170—79. — *Rohlfing, Ch. C.*, Amendment and revision of state constitutions, s. 180—87.

International conciliation. New York. 1936. No 318 (March). Constitution of the Philippines [text], s. 137—59. No 319 (April). *Kawakami, K. K.*, Japan's political murderers, s. 201—07.

Journal of modern history. Chicago. Vol. 8 (1936). No 1 (March). *Hill, H. B.*, The constitutions of continental Europe 1789—1813. Bibliographical article, s. 82—94.

Liberal magazine. Lond. Vol. 43 (1935). No 506/7 (Nov.—Dec.). General election: Summary of results, s. 510—11. The cabinet, s. 512. The party manifestos, s. 513—24. The election broadcasts, s. 524—38.

The nineteenth century and after. Lond. 1936. No 707 (Jan.). *Petrie, Ch.*, The revival of monarchy, s. 47—56.

Political quarterly. Lond. Vol. 7 (1936). No 1 (Jan.—March). *Laski, H. J.*, The general election, 1935, s. 1—15. — *Hugh-Jones, E. M.*, America starts again. A tale of two centuries, s. 61—69. — *Mirkine-Guetzévitch, H.*, Australia—Spain—Poland—Uruguay. (Recent developments in laws, constitutions and administration.) S. 116—24. No 2 (April—June). *Martin, K.*, The evolution of popular monarchy, s. 155—78. — *Robson, W. A.*, The public service, s. 179—93. — *Barker, E.*, The home civil service. The administrative class, s. 194—207. — *Nicolson, H.*, The foreign service, s. 208—22. — *Simon, E.*, The local government civil service, s. 223—40. — *Finer, H.*, The personnel of the semi-public services, s. 241—59. — *Paddock, R. F.*, Labour's victory in New Zealand, s. 260—65. — *Mirkine-Guetzévitch, M.*, France—Belgium—Spain. (Recent development in laws, constitutions and administration.) S. 269—77.

The contemporary review. Lond. 1936. No 841 (Jan.). The general election and after. By *G. Mander, Lord Rockling & H. B. Lees-Smith*, s. 1—16. — *Humphreys, J. H.*, The general election and constitutional reform, s. 36—42. No 842 (Febr.). *Huddleston, S.*, France's coming elections, s. 138—46. No 843 (March). *Miller, W.*, The Greek restoration, s. 271—78. — *Darvall, F.*, The constitution versus the new deal, s. 292—97. — *Morrell, W. P.*, The labour victory in New Zealand, s. 331—38. No 844 (April). The Spanish elections.

By *E. A. Peers & H. Buckley*, s. 409—19. — *Hirst, F. W.*, Is British liberalism alive or dead? s. 420—28.

American historical review. Richmond/Va, New York. Vol. 41 (1935/36). No 2 (Jan.). The second congress of the confederate states. Enactments at its second and last session, s. 306—17.

The American political science review. Menasha/Wis. Vol. 29 (1935). No 4 (Aug.). *Loewenstein, K.*, Autocracy versus democracy in contemporary Europe. 1. S. 571—93. — *Haines, Ch. G.*, State constitutional law in 1934—35, s. 610—30. No 5 (Oct.). *Loewenstein, K.*, Autocracy versus democracy in contemporary Europe. 2. S. 755—84. — *Steiner, H. A.*, Fascism in America? s. 821—30. — *House, A. V. jr.*, The contributions of Samuel J. Randall to the rules of the national house of representatives, s. 837—41. — *Bellquist, E. C.*, The five hundredth anniversary of the Swedish Riksdag [rec. av jubileumsverket]; s. 857—65. No 6 (Dec.). *Gosnell, H. F. & Gill, N. N.*, An analysis of the 1932 presidential vote in Chicago, s. 967—84. — *Herring, E. P.*, First session of the 74th congress, Jan. 3—Aug. 26, 1935, s. 985—1005. — *Brown, E. S.*, The ratification of the twenty-first amendment, s. 1005—17.

The quarterly review. Lond. 1936. 527 (Jan.). *Headlam, C.*, The general election — and after, s. 148—69. 528 (April). *Roe, C. & F. C.*, The Croix de feu, [rec. av ett flertal arbeten], s. 285—98.

The round table. Lond. 1936. No 102 (March). King and Empire, s. 219—28.

L'Année politique française et étrangère. Paris. 1935. Fasc. 3 (oct.). *Capitant, R.*, L'idéologie nationale-socialiste, s. 177—205. Fasc. 4 (déc.). *Freyss, J. P.*, La crise du fédéralisme américain et les élections présidentielles de 1936, s. 307—23.

Bulletin interparlementaire. Genève. 1935. No 7 (oct.—nov.). *De la Rochefoucauld*, Les femmes et les problèmes politiques contemporains, s. 179—87. 1936. No 1 (janv.). *Mirkine-Guetzévitch, B.*, Évolution du régime représentatif, s. 1—11. No 2 (févr.—mars). *Trotabas, L.*, Les finances publiques et le parlement, s. 29—42.

Études. Revue catholique d'intérêt général. Paris. 1936. 5 févr. *Azpiazú, J.*, Ou en est l'Espagne? A la veille des élections, s. 323—36. 20 févr. *Picart, H.*, Ligne générale, tactiques nouvelles. Chez les communistes de France et de Moscou, s. 453—72.

Informations constitutionnelles et parlementaires. [Bil. till Bulletin interparlementaire. Genève.] No 1 (15 févr.). Belgique. Règlement de la chambre des représentants, s. 4—12. — Égypte. Rescrit royal relatif au régime constitutionnel, s. 12—14. — Pologne. Résumé de la loi du 8 juillet 1935 concernant les élections à la diète, s. 15—17. — Résumé de la loi du 8 juillet 1935 concernant les élections au sénat, s. 17—19. — Uruguay. Constitution de la république orientale de l'Uruguay [de 1934] [extraits], s. 19—23. No 2 (1er avril). Brésil. Les amendements du 18 déc. 1935 à la constitution fédérale, s. 27. — Cuba. Extraits de constitution de la République de Cuba du

1 juin 1935, s. 28—31. — Haïti. Constitution de la République d'Haïti [de 1935] [extraits], s. 33—36. — Luxembourg. Loi du 10 mai 1935 fixant la compétence du pouvoir exécutif en matière économique, s. 37—38. **No 3 (15 mai)**. Allemagne. Constitution du Reich national-socialiste, s. 40—41. — Philippines. Constitution adoptée le 8 févr. 1935 [extraits], s. 45—51. — Pologne. Exécution du contrôle parlementaire sur les dettes de l'état. Loi du 2 janv. 1936, s. 51—53.

Le mois. Paris. 1935. 59 ($1/11-1/12$). Le trouble politique français et le rentrée des chambres, s. 30—34. — Après les élections anglaises. La Grande-Bretagne en face des problèmes extérieurs, s. 35—45. — L'avenir du parti national paysan roumain, s. 46—50. 60 ($1/12-1/1$). *Berger, G.*, Où va le »frontisme», s. 9—16. — La politique intérieure française, s. 53—58. 1936. 61 ($1/1-1/2$). Dictatures et démocraties, s. 25—31. — La crise politique française, s. 32—35. 62 ($1/2-1/3$). *Samper, R.*, La nouvelle chambre espagnole, s. 9—13. — Tristesses de la XVe législature: les soucis d'argent, s. 45—49. — L'Espagne et l'expérience de la république, s. 50—56. 63 ($1/3-1/4$). Les élections d'avril en France et les positions des partis, s. 48—54. — Le Japon aux mains de son armée, s. 55—60.

Le monde slave. Paris. 1936. Jan. *Dominois, F.*, L'élection présidentielle en Tchécoslovaquie, s. 78—104.

Revue bleue politique et littéraire. Paris. 1935. No 24 (21 déc.). *Bardoux, J.*, La réforme de l'état. 2. Le pouvoir judiciaire (1), s. 840—46.

Revue de droit international et de législation comparée. Brux. 1935. No 4. *Shatzky, B.*, Les délégations à la S. D. N. et leurs relations avec le parlement et le gouvernements dans un état parlementaire, s. 736—64.

Revue du droit public. Paris. 1935. No 4 (oct.—déc.). *Mirkine-Guetzévitch, B.*, Le parlementarisme sous la convention nationale, s. 670—700. — *Riegner, G.*, Le pouvoir du Führer-chancelier en Allemagne, s. 701—11. 1936. **No 1 (janv.—mars)**. *Gordon, E.*, La théorie des »acts of state» en droit anglais, s. 5—40.

Revue de France. Paris. 1935. No 12 (15 juin). *Laporte, H.*, »Epitome graecae» ou l'agonie d'une république, s. 610—21. **No 16 (15 août)**. *Recouly, R.*, La Pologne a-t-elle ou non une dictature? s. 734—49.

Revue de Paris. 1936. No 2 (15 janv.). *Massip, J.*, La situation politique anglaise, s. 395—410. **No 3 (1er févr.)**. *Wickham Steed*, L'avenir des Indes, s. 481—99. **No 4 (15 févr.)**. *Marès, R. de*, La crise politique en Espagne, s. 725—36. — *Leuwen, F.*, Le nouveau gouvernement, s. 918—23. **No 5 (1er mars)**. *Duchon, P.*, Les élections de 1848. (D'après les correspondances inédites du prince Louis-Napoléon et de M. de Persigny.) S. 30—60. **No 6 (15 mars)**. Forts. på föreg., s. 381—410. **No 8 (15 avril)**. *** La fin d'une dictature [Jugoslaviën], s. 721—39.

Revue politique et parlementaire. Paris. 1935. No 493 (10 déc.). *Dietz, J.*, Jules Ferry. Sa seconde présidence du conseil, s. 500—18. — *Mirkine-Guetzévitch, B.*, (Chronique constitutionnelle.) Les travaux de l'Union inter-

parlementaire. — Le volume 10 de la nouvelle Encyclopédie française: L'état moderne. S. 538—50. 1936. No 495 (10 févr.). *Goblet, Y. M.*, L'évolution politique britannique sous Georges V, s. 226—44. — *Jouve, G.*, La succession du maréchal Pilsudski, s. 268—80. — *Fabvier, R.*, La fabrication de l'opinion, s. 281—88. No 496 (10 mars). *Dietz, J.*, Jules Ferry. La révision de la constitution et le scrutin de liste, s. 515—32. No 497 (10 avril). *Marvaud, A.*, L'Espagne après les élections. M. Azaña et le «Front populaire», s. 19—28. — *Dietz, J.*, Jules Ferry. La révision de la constitution et le scrutin de liste, s. 101—17.

Revue internationale des sciences administratives. Brux. 1936. No 1 (janv.—mars). *White, L. D.*, Historical development of administrative agencies auxiliary to the chief executive in the United States, s. 7—20.

Revue des sciences politiques. Paris. T. 58 (1935). [No 4] oct.—dec. *Pfankuchen, L.*, Le président Roosevelt et la cour suprême, s. 508—25. — *Bastide, Ch.*, Notes sur les origines anglaises de notre vocabulaire politique, s. 524—43.

Revue internationale de sociologie. Paris. 1936. No 1/2 (jan.—févr.). *Tazerout,* La pensée politique de Moeller van den Bruck, s. 65—100.

Revue internationale de la théorie du droit. Brün. 1936. No 1. *Del Vecchio, G.*, Staat und Staatengesellschaft, s. 1—13.

Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie. Berl.-Grunewald. Bd 29 (1935/36). H. 2 (Febr.). *Emge, C. A.*, Ideen zu einer Philosophie des Führertums, s. 175—94. — *Tatarin-Tarnheyden, E.*, Völkerrecht und organische Staatsauffassung, s. 295—319.

Archiv des öffentlichen Rechts. Tüb. Bd 27 (1936). H. 1 (Jan.). *Reuss,* Zur Geschichte der Repräsentativverfassung in Deutschland, s. 1—27. — *Havestadt, G.*, Der Staat und die nationale Gesamtordnung. Ein Beitrag zum Legitimationsproblem des Staates, s. 28—80. — *Braunias, K.*, Die öffentlich-rechtliche Gesetzgebung des unparteilichen nationalen Regimes in Bulgarien, s. 81—109.

Finanzarchiv. Tüb. N. F. Bd 3 (1935/36). H. 2. *Holtz, D.*, Die Staatshaushaltskontrolle nach der neuen staatsrechtlichen Entwicklung, s. 193—226.

Jahrbuch des deutschen Rechts. Berl. N. F. Bd 2 (1935). *Hoche, W.*, Grundsätze, Aufbau und Verwaltung des nationalsozialistischen Staates, s. 1—24.

Deutsche Juristen-Zeitung. Berl. 1936. H. 3 (1. Febr.). *Erdsiek,* König und Krone in England, s. 161—66. H. 5 (1. März). *Weber, W.*, Der politische Eid, s. 279—86.

Nation und Staat. Wien. Jahrg. 9 (1935/36). H. 4 (Jan.). *Besednjak, E.*, Die Nationalitäten im autoritären Staat, s. 216—22. — *Braunias, K.*, Die Fortentwicklung des altösterreichischen Nationalitätenrechtes nach dem Kriege, s. 226—38. H. 5 (Febr.). Förts. av föreg. artikel, s. 288—301. H. 6 (März). Förts. av föreg. artikel, s. 352—70.

Zeitschrift für deutsche Kulturphilosophie. (Neue Folge des Logos.) Tüb. Bd 2 (1935/36). H. 1 (Okt.). *Dulkeit, G.*, Hegel und der preussische Staat. Zur Herkunft und Kritik des liberalen Hegelbildes, s. 63—77.

Zeitschrift für Politik. Berl. Bd 25 (1935). H. 11/12 (Nov.—Dez.). *Friedrichs, A.*, Der Nationalsozialismus in der Literatur 1935, s. 824—36. Bd 26 (1936). H. 1 (Jan.). *Stuckart, W.*, Die staatsrechtlichen Grundlagen des Reiches, s. 1—11. — *Studentkowski, W.*, Partei und Staat, s. 22—23. — *Volz, H.*, Drei Jahre Gesetzgebung der Regierung Adolf Hitler, s. 84—100. H. 2/3 (Febr.—März). *Brosius, H.*, Die treibende Kräfte der japanischen Politik, s. 122—30.

Zeitschrift für schweizerisches Recht. Basel. N. F. Bd 54. H. 4. *Del Vecchio, G.*, Individuum, Staat und Korporation, s. 261—309.

Zeitschrift für öffentliches Recht. Wien. Bd 16 (1936). H. 1 (Febr.). *Menzel, A.*, Griechische Staatssoziologie, s. 1—30. — *Schlesinger, J.*, Begriff und Wesen des Bundesstaates, s. 87—103. H. 2 (April). *Grabowski, A.*, Das Problem der Wertfreiheit in der politischen Wissenschaft, s. 159—213.

Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Berl. & Lpz. Bd 6 (1936). No 1 (Febr.). *Friede*, Rechtsstellung und Verfassung der Philippinen, s. 172—88.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. Tüb. Bd 96 (1935/36). H. 2 (Jan.). *Haemmerle, H.*, Staatsidee und Wirtschaftsrecht, s. 281—98. — *Pfenning, A.*, Gemeinschaft- und Staatswissenschaft. Versuch einer systematischen Bestimmung des Gemeinschaftsbegriffes, s. 299—318. — *Neesze, G.*, Verfassungsrechtliches Schrifttum, s. 388—403.

L I T T E R A T U R G R A N S K N I N G A R

TOR BERG: *Riksdagens utveckling under den äldre Vasatiden 1521—1592.* (Sveriges Riksdag, I: 2.) Stockholm 1935.

Då en särskild institutions historia skall planläggas och disponeras, särskilt på det sätt som vunnit hävd i Sverige, nämligen att behandlingen uppdrages åt flera forskare, är stoffets uppdelning i tidsperioder av största betydelse, och det uppstår i regel den frågan, huruvida den alltid schematiserande men också alltid nödvändiga periodindelningen kan bringas att något så när sammanfalla med hävdvunnen indelning av rikshistorien. Då det stora riksdagsverket planlades, voro vissa perioder naturliga och givna, ofta med viss anslutning till rikshistoriens, och detta gäller särskilt för de senare tider, då riksdagen spelar den roll i den svenska statens liv, att växlingarna i dess ställning intimt sammanhånga med de stora, allmänna förändringarna; detta gäller ofta både riksdagen som uttryck för det svenska samhällets struktur, dess verksamhetsformer och dess direkta insats i det rikshistoriska händelseförloppet.

För äldre tid är detta däremot icke fallet. Under 1400- och 1500-talen är riksdagens roll i det historiska skeendet svårgripbar och dess verksamhetsformer oklara. Man har vid planeringen av det stora riksdagshistoriska verket här liksom senare anknutit till den brukliga rikshistoriska periodindelningen, men utan de modifieringar, som ibland senare givit sig själv, och utan samma berättigande som för senare skeden; den vedertagna gränsen mellan medeltid och nyare tid har fått gälla även för riksdagen, traditionellt satt till 1521. Följden är en periodindelning, som icke är naturligt betingad av riksdagsinstitutionens läge och betydelse, utan som, lika mekaniskt som vid den svenska rikshistorien i regel varit fallet, lägger gränsmärket vid det visserligen betydelsefulla utrikespolitiska avgörande, som unionens definitiva sprängning utgör.

Den stora och viktiga grundläggningstiden för den svenska riksdagen är utan tvivel de båda decennierna omkring 1520, lika mycket omedelbart före som omedelbart efter det nämnda gränsårtalet. Gustav Vasa upptar och fullföljer med nära anslutning Sturarnas ideer i fråga om riksdagen såväl som mycket annat. Under de kritiska åren före och efter 1520 spelar riksdagen samma roll: då den vardande inhemska centralmakten ej på egen hand kan ta ansvaret för riskabla omstörtande åtgärder, tillkallas ett riksmöte för

att sätta sin auktoritet, som åtminstone teoretiskt började anses bestämmande för hela riket, bakom de åtgärder centralmaktens företrädare funnit nödiga.

Den forskare, åt vilken utarbetandet av den här ifrågavarande delen av riksdagshistorien uppdragits, har, i tydlig insikt om den icke naturliga gräns i riksdagens »utveckling», som satts vid resningen 1521, inlett sin framställning med en »återblick på medeltidens samhällsskick» (sid. 1—37). Åtskilligt av det i denna återblick framhävda tjänar väl att markera den tydliga kontinuitet, som råder mellan senmedeltid och 1500-tal i Sveriges historia: de starka partikulära dragen i den svenska statens byggnad, riksföreståndarnas strävan att dels samla större direkt behärskade maktmedel i sin hand, dels genom lämpliga propagandaturneer vinna bygden eller landskapet för sina politiska syften. Redogörelsen för den svenska samfundsordningen är omsorgsfullt gjord och erbjuder även nya iakttagelser. Det är för visso i hög grad så, som förf. uttrycker saken: de ombildningar av det svenska samhället, som ägde rum under Gustav Vasas regering, »hade sina givna förutsättningar i en utveckling under senare medeltiden . . .». Gustav Vasas uppgörelse med kyrkan och dess styrelse, hans förläningspolitik, hans hårda framfart gentemot sina vederdelomän, hans demagogiska konstgrepp och icke minst hans metoder att använda allmänna riksmöten i kampen för sina mål, allt detta kan med skäl föras tillbaka på den yngste Sturen, vars hela »livsgärning var vägledande för Gustav Vasas». ¹ I sin kamp för samma mål — den starka centralmakt, som vid den tiden realiserats eller höll på att utbyggas i Europas flesta stater — hade de samma inom samhället verkande krafter att leda och utnyttja.

Sedan förf. till här behandlade del av riksdagshistorien genom nämnda inledning spänt en bro över det konstruerade svalg, som skiljer Sveriges historia före och efter 1521, övergår han till sin framställning av riksdagens »utveckling» under yngre Vasatid, enligt fastställt schema uppdelad i en avdelning om de enskilda riksdagarnas historia och en om riksdagsskickets. Det kan här icke vara fråga om att lämna en detaljgranskning av denna framställning: det är otänkbart för en tid, där varje enskilt möte kräver ingående källkritiska utredningar, ofta av mycket lockande slag. Förf. har emellertid lämnat en vederhäftig deskriptiv framställning av de olika mötenas historia, byggd såväl på det tryckta materialet som på opublicerat sådant; den för verket föreskrivna framställningsformen har icke givit tillfälle till närmare redovisning för det utförda forskningsarbetet, men såväl vissa delar av själva texten som ett antal noter klargöra författarens arbetssätt, som präglas av omsorg och reda. Han har ålagt sig vissa begränsningar. Med stor försiktighet har han i regel avhållit sig från att gå utanför det deskriptiva och har sålunda avstått från att söka närmare precisera de linjer, efter vilka riksdagens »utveckling» gått under denna tid, ej

¹ G. Carlsson, Sten Sture den yngre (Scandia 1929).

heller inlåtit sig på riskabla försök att inordna den långa raden av enskilda riks- och andra möten under en genomförd ledande synpunkt eller att göra sammanställningar med beslätade företeelser i andra staters politiska liv. I ett annat avseende har han däremot strävat att ge ett fylligt komplement till de enskilda riksdagens historia, för vilka han redogör, nämligen genom en tidvis rätt omfattande framställning av vissa rikshistoriska förlopp: samarbetet mellan Gustav Vasa och hans män under 1520-talet, hertigarna Eriks och Johans politiska planer under de sista åren av Gustav Vasas regering samt — särskilt utförligt — Johan III:s polska politik och hans mellanhavanden med det svenska rådet.

Till förf:s framställning skola i det följande anknäytas vissa allmänna reflexioner beträffande den svenska riksdagens 1500-tals-historia, vilka aktualiserats vid en genomgång av hans arbete, speciellt då beträffande riksdagens förhållande till den europeiskt »tidsenliga» starka centralmakt, som Gustav Vasa och hans efterträdare efter råd och lägenhet strävade att förverkliga.

* * *

Då Gustav Vasa började resningen mot Kristian II, var han att börja med för sin agitation hänvisad till förhandlingar med folket på marknader och möten, och en sådan verksamhet från hans och hans mäns sida kan också spåras i källmaterialet. Det gällde för honom som för Sturarna att utreda resningens innebörd för menigheterna. Då en grupp svenska herrar 1501 hade rest sig mot konung Hans, blev det Sten Sture d. ä:s uppgift att klargöra vad det rörde sig om; han hade nämligen hört, skrev han till Svante Nilsson, »at rychte och tall giik i bland almogen, thet wi thetta örlich begynth hafwe, oppa thet wi i vele göre oss riiche och ecke för Sweriges bestandh skuldh».¹ På motsvarande sätt hade hans efterföljare arbetat, t. ex. Sten Sture d. y. under uppgörelsen med Gustav Trolle 1517. Och denna art av agitationsmöten, ofta i sammanhang med marknader, begagnades flitigt av Gustav Vasa i början av hans bana, varvid hans agitation den första tiden ofta kom att korsas med hans motståndares.² Härtill kom, efterhand som hans makt ökades, även »herremöten» under-riksföreståndarens ledning, där rådet satte sin auktoritet bakom dennes och de lokala menigheternas. I juni 1523 följde så ett möte av annat slag, ett »riksmöte», vars uppgift blev kungavalet och som sålunda formellt kunde anknyta till kungavalsförsamlingens tradition, alltså ett möte av annat slag än Sten Sture d. y:s mot kyrkans ledning riktade församlingar 1517; det har

¹ Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia, IV, sid. 302.

² Av de lokala mötena under medeltid och 1500-tal föreligger numera en framställning i N. Staf, Marknad och möte (1935), med en omfattande samling av uppgifter.

emellertid av förf. framhållits, att källorna ej lämna vittnesbörd om att kungaval varit från början avsett.¹

Som nästa etapp i Gustav Vasas och hans mäns strävan att utnyttja riksmöten som stöd för sin politik kommer det möte, som hölls i Västerås i maj 1525. Med hänsyn till de upprorstendenser, som kommit till synes i Dalarna, sökte nu kungen förnyad auktorisation av kungavalmötets resultat; mot lokala stämningar och avgöranden, som rikets partikularistiska art lätt gav fritt spel åt, skulle här sättas en för hela riket gällande representation och dess beslut, sålunda en förnyad, bekräftande kungavalsförsamling.² Medan under den närmaste tiden lokal agitation och överläggning fortsatte, mognade hos Gustav Vasas och hans rådgivare en märklig plan att utnyttja den existerande riksmötesformen till helt nya ändamål, snarast i anslutning till Sten Sture d. y:s politik av år 1517.

Då Gustav Vasas för sin kungavärdighets fortbestånd behövde den reduktion av kyrkogodset, som han under de föregående åren tydligt haft i tankarna i en eller annan form, var frågan, i kraft av vilken myndighet ett sådant avgörande skulle kunna nås; men en reduktion var den enda väg han hade att gå, om han ej genom ett riskabelt hårt skattetryck ville rycka grunden, nämligen landskapsmenigheternas stöd, undan sin maktbyggnad. Ett nytt stort riksmöte sammanträdde i Västerås i juni 1527.

Det kan här icke vara fråga om att gå in på de synnerligen svårlösta problem beträffande denna riksdags förlopp, som ännu ej ha fått sin definitiva klarläggning, och förf. intar även den ståndpunkten, att det icke varit möjligt »att i denna framställning ingå på de omstridda frågornas detaljer». En närmare jämförelse med Sten Sture d. y:s tillvägagångssätt tio år tidigare torde emellertid här vara synnerligen upplysande, och man måste nog beklaga, att verkets uppläggning förhindrat en sådan behandling. I Västerås riksdag sammangjutes allt, som tidigare kunnat konstateras som utmärkande för de olika mötestyperna: kungavalmötets och andra tidigare mötens omfattande representation för olika riksdelar och olika ståndsenheter; propagandamötenas vederbörligen tillrättalagda framställning av det politiska läget inom landet; framläggandet av brännande stridsfrågor med syfte att uppnå förpliktande beslut av församlingen — liksom 1517.

Med olika medel — särskilt genom att spela ut vissa representerade samhällsgrupper mot varandra — nådde kungen och hans män sitt mål i riksdagens beslut: en högtidlig garanti av mötet för de kungliga önskemålen, vilka voro av fullkomligt omstörtande art och radikalt ändrade rikets struktur. Riksdagen intar nu den ställ-

¹ Förf. tillbakavisar uppfattningen om lübeckarnas bestämmande inflytande på kungavalet; härvid synes han ej ta tillräcklig hänsyn till det allmänna politiska läget; i varje fall torde frågan ej vara slutgiltigt utredd.

² Huruvida »rikdagen» i Vadstena 1524 är att betrakta som ett möte av allmän riksmötetyp, torde vara tvivel underkastat; det överensstämmer snarast med rådsrådet i Vadstena 1526.

ning, som företecknats i Sten Sture d. y:s märkliga möten och som vidare i olika etapper skulle utvecklas under 1500-talet: den blir den auktoritet, som sättes bakom den nya centralmaktens krav, då denna makts företrädare ej känner sig ha tillräcklig myndighet att utan dylik förstärkt auktoritet vinna det åsyftade. I detta fall var det riksdagen som fick garantera centralmaktens finansiella nyorganisation. Och här till kom en annan sak, en förpliktelseform, som utsträckte denna garanti till att gälla för rikets alla innebyggare, oberoende av partikularistiska och andra motsträvanden: den förpliktelse, som riksmötet iklätt sig, skulle vara giltig »både för oss oc menige Sveriges inbyggare, som hema såthe» (Berg, sid. 116).

De närmaste mötena voro ej av detta nydanande slag. Men det bör nu framhållas, att den utveckling som mötesprincipen nått under de föregående decennierna, hade sina faror för den under organisation varande nya centralmakten, om andra ledare förstodo att kombinera mötestanken med de starka partikularistiska krafterna. Upproret i Småland och Västergötland visade detta. Lokala möten av samma slag som Gustav Vasa och Sturarna praktiserat kommo till användning, och de upproriskas ledare i Västergötland sammankallade ett möte av frälsemän, köpstadsmän och bönder från landskapet: all adel, två representanter för varje stad och två skattebönder från varje härad skulle sammanträda på Larfs hed. Så skedde, och de upproriska tillämpade med ett förpliktelsebrev de nya ideerna i kombination med partikularismen: det var en del av Sten Sture d. y:s och Gustav Vasas nya politiska teknik, som spelades ut mot konungen själv. — Ännu en gång kommo konungens egna vapen att vändas mot honom, då dalkarlarna 1531 av egen maktfullkomlighet utfärdade kallelse till ett allmänt möte i Arboga, där »några menige mans ärenden» samt religionsfrågan skulle dryftas.

I kampen mot det första upproret använde Gustav Vasa riksdagen, som sammankallades till Strängnäs 1529 och fick ytterligare bekräfta Västeråsbeslutet; och dessutom gavs åt ett urval av riksrepresentationen ett märkligt uppdrag, nämligen att döma över de upproriska. På ännu ett sätt var därmed riksdagens unga auktoritet tagen i centralmaktens tjänst.

Det är nu, med hänsyn till denna hotande utveckling av mötesinstitutionen, betecknande, att Gustav Vasa under åren 1530—43 icke sammankallade ett enda allmänt riksmöte, utan höll sig till andra överläggnings- och beslutsformer: rådsmöten, handelsdagar och marknadsförhandlingar, med en efter hand övervägande tendens att förhandla med stormännen enbart; och detta trots att, som Berg framhåller, »även tiden från 1530 till 1543 inneslöt påfrestningar av ungefär samma art som 1520-talet: upprorsrörelser och kyrkliga stridsämnen, ja t. o. m. två krig . . . och jämsides därmed frigörelse från Lübecks handelsvälde och skuldkrav» (sid. 148).

Först efter Dackefejdens kuvande sammankallades åter ett allmänt riksmöte till Västerås 1544, och det anlätades nu, som förf. påpekar, för »nya uppgifter»: Det gällde för konungen ännu en

gång att vinna hela rikets bekräftelse av arvrikets genomförande, förberett genom specialåtgärder under åren närmast förut. En tydlig förändring i konungens riksdagstaktik kan här konstateras. Partikularismen var definitivt krossad, och rikets representanter stodo inför ett redan träffat avgörande, då de samlades: de skulle endast ge en allmän bekräftelse. Sålunda är denna riksdag också i förhållande till centralmakten av annat slag än 1520-talets möten, den är bunden i förväg; men det är också en märklig kompromiss från konungens sida, att han fortfarande, trots reell enväldsmakt, önskar riksdagens auktoritet som bekräftelse eller förstärkning av ett beslut rörande rikets styrelseskick. — I samma anda avvisar 1547 års riksdag i Strängnäs, delvis med hänsyn till utlandets opinion, de arvskrav som fortfarande gjordes gällande av Kristian II:s arvingar, samt behandlar frågor om de yngre hertigarnas ekonomiska ställning. Det är ett märkligt och för den kommande utvecklingen betydelsefullt grepp, att konungen låter riksdagen ta ställning till dessa författnings- och dynastifrågor, och detta fick utan tvivel sin betydelse för riksdagens vidare befattning med dylika ting under Gustav Vasas tre söner.

Gustav Vasas sista riksdag i Stockholm 1560 fullföljer detta anslag: ständerna gävo sitt bifall åt det kungliga testamentets huvuddrag och kommo även indirekt att ta del av utrikespolitiska frågor och dessas ekonomiska sida (hertig Eriks engelska frieri), då dessa voro intimt förknippade med de behandlade dynastiska frågorna. Samtidigt tjänade denna riksdag som en representativ avslutning på konungens bana.

En viss stabilisering av den svenska riksdagen hade ägt rum under Gustav Vasas regering, men varken dess uppgifter eller dess befogenhet voro på något sätt fastslagna. Den existerade och sammanträdde i mån av centralmaktens behov eller gottfinnande, och dess kommande öden måste bli nära beroende av konungamaktens nye företrädare. Riksdagens första insats under Erik XIV blev att i Arboga 1561 kullkasta Gustav Vasas testamente, som den själv ett år tidigare skänkt sin sanktion. Detta var att i skärpt grad gå centralmaktens ärenden, men samtidigt låg häri också ett fullföljande av Gustav Vasas senare riksdagsbruk, att låta rikets representanter ta ställning även till de dynastiska frågorna. De skulle vidare få flera nya uppgifter under Erik XIV:s regering.

Av naturliga skäl har Berg i sin framställning ägnat riksdagen under Gustav Vasas tid den utförligaste behandlingen, 177 sidor av den kronologiska delen mot 36 för Eriks regering och 80 sidor för Johan III:s, av vilka senare dock en avsevärd del ägnats andra sidor av Sveriges politiska liv. Det hör emellertid märkas, att ej mindre än sex eller sju riksdagar höllos under Eriks korta regering, mot sju eller åtta under faderns; materialet är visserligen knappast så rikligt som tidigare (det i Svenska Riksdagsakter, II, publicerade kan dock avsevärt utökas). Redan den omständigheten att Erik

sammankallade riksdagen så gott som varje regeringsår vittnar emellertid om, att denna korta period av dess historia är märklig nog. Åtskilliga frågor framläggas under dessa år för riksdagen.

Det ställningstagande till dynastiska och med dessa sammanhängande utrikespolitiska frågor, som Gustav Vasas sista riksdagar fått tillfälle till, utvidgades under Eriks tid till att gälla utrikespolitiken över huvud. Eriks utrikespolitiska planer och hugskott framlades i olika form för riksdagarna 1561, 1563, 1564, 1566 och 1567 samt för ständermötet 1568, varvid i vissa fall konungen själv framställde läget för ständerna: han utsträckte med detta sina önskemål om riksdagens auktorisation av centralmaktens åtgärder till ett nytt och för framtiden betydelsefullt område, men det bör även framhållas, att riksdagens inflytande på dessa ting givetvis var ytterst obetydligt. — Riksdagens förhållande till de dynastiska frågorna av år 1561 utvidgades två år senare till att gälla hertig Johans politik över huvud, och härvid upptog Erik i ytterst personligt betingad form det uppslag, som givits under 1529 års riksdag: att låta ständerna fungera som ett slags högsta domstol i mål, som ansågos gälla riksförräderi. Då centralmaktens motsättning till den förnämsta högadelsgruppen senare trädde fram i förgrunden, tillgreps samma metod vid 1567 års riksdag, då det var konungens mening, att ständerna skulle bekräfta domen över de anklagade herrarna; och härvid framträder även en strävan att spela ut andra i riksdagen representerade samhällsgrupper mot högadeln, som i viss mån kan sägas bygga vidare på vissa taktiska grepp av Gustav Vasa under Västerås riksdag 1527 och som i framtiden fick en rad märkliga paralleller, särskilt under Eriks yngste broders tid. Detta är nya, men ofullgångna uppslag, liksom så mycket i Eriks regering.¹ Men allt fortfarande är riksdagens ställning densamma som under företrädaren: den skall styrka kungens politik och bekräfta den, och det är endast områdena för denna verksamhet som utvidgas, efter vad den ögonblickliga situationen synes regenten och hans män kräva. Vid ett tillfälle, nämligen Uppsalariksdagen 1567, kan det dock fastställas, att vissa grupper inom riksdagen velat göra en egen mening gällande.²

I ett nytt avseende bildar avsättnings- och kungavalsriksdagen 1569 epok i institutionens historia. Då rättsgrunder skulle åstadkommas för den förändring av tronföljden, som blev upprorets naturliga konsekvens, söktes riksdagens hjälp, och dess olika beslut

¹ Beträffande riksdagens ställning till avgörandet av kyrkliga frågor under Erik XIV:s tid föreligga nya bidrag i S. Kjöllers ströms avhandling, *Striden kring kalvinismen i Sverige under Erik XIV* (1935).

² Ett problem av intresse är frågan om utländska förebilder och paralleller till Erik XIV:s riksdagstaktik. Konungens tyskt skolade rådgivare voro insatta i det tyska rikets och de tyska territorialstaternas representationsformer; själv visade Erik intresse för det engelska parlamentet och önskade få kännedom om dess förhandlingar. I Nils Gyllenstiernas diplomatararkiv finnas avskrifter av parlamentshandlingar.

skapade ett slags grundval för den nya regimen. En sådan roll i rikets historia hade den under 1500-talet nydanade riksdagen hittills aldrig spelat och situationen var nu en annan än vid tidigare kungavalmöte. Ständerna hade »visat sin makt i förhållande till konungen», säger Berg med rätta, och dess ställning vid detta tillfälle gentemot centralmakten är en annan än under de närmast föregående decennierna. Härefter kan uppslaget sägas ligga till en senare, i sinom tid ytterst betydelsefull utveckling av den svenska riksdagen.

Riksdagen hade emellertid varken själv skapat denna situation eller förmådde omedelbart utnyttja den till stadgande av sin ställning; Johan III sökte också utan tvivel negligera de möjligheter till en ökning av riksdagens maktbefogenhet, som kunde ha legat i situationen. Dock framtvang det politiska läget efter fredsslutet 1570 sammankallandet av den första skatteriksdagen i stor stil (Stockholm 1571), och i fortsättningen behandlades upprepade gånger utrikespolitiska och med dessa delvis sammanhängande finansiella frågor; dessutom medförde det dynastiska läge, som uppstått 1569, särskilt med hänsyn till tronföljdsfrågan, att tryggheten av Sigismunds arvsrätt upprepade gånger drogs inför ständerna. I allt detta lågo fortsatta möjligheter för riksdagen att stadga sin position i Sveriges politiska liv, i synnerhet sedan en brytning skett mellan Johan och högadeln. Ständerna ställde visserligen fortfarande i viss utsträckning sin auktoritet till konungens förfogande, så i de kyrkliga och utrikespolitiska frågorna och i uppgifterna mellan konungen samt hertig Karl och rådet; i de sistnämnda fallen är Johans riksdagstaktik besläktad med Eriks av 1561 och 1567, fast den ej drives till sin spets så som under broderns tid. Men riksdagen är ej längre på samma sätt som förut centralmaktens obetingade tjänare.

I allt detta skönjer man, trots riksdagens eftergivenhet under stundom, en avgjord förändring i dess betydelse för det historiska händelseförloppet. Ett djupare inträngande i de inre striderna under Johan III, i närvarande stund en av de mest lockande uppgifterna i svensk historieforskning, torde vara nödvändigt, innan ett mera preciserat omdöme om riksdagen under tiden närmast före 1590-talets stora strider kan fällas. Emellertid har Bergs undersökning klarlagt, vilken utomordentligt betydelsefull period i den svenska riksdagens historia Johan III:s regering utgör, på grund av det säregna utgångsläget och dess konsekvenser samt på grund av hertig Karls och rådets politiska verksamhet. Hans slutomdöme är säkerligen riktigt: »Med Johan III:s trontillträde växte den (riksdagen) fram till en maktfaktor, som regenten med eller mot sin vilja i betydelsefulla riksfrågor måste räkna med» (sid. 361). Detta sista avsnitt av Bergs verk synes vara dess vetenskapligt tyngst vägande insats.

Vid Johan III:s frånfälle var emellertid riksdagen ännu en ofärdig institution, vars utveckling kunde förlöpa i åtskilliga riktningar.

Det stora problemet under den kommande tiden blev, vilka krafter inom samhälle och stat som närmast skulle ta institutionen i sin tjänst och vidare utbilda den. Som det kom att visa sig, fanns det flera om budet. Det fanns möjligheter för en driftig demagog i Sturarnas eller Gustav Vasas stil att söka »den grå hopens» stöd för sin personliga politik, men nu ej längre enbart på oorganiserade folkmöten, utan inom riksdagens ram. Det existerade vidare ett numera politiskt skolad och härdat adelsstånd, som i förbund med och under konflikter med Vasarna fått upp blicken för vad en oinskränkt kungamakt kunde innebära, som kände tidens statspekulation och som dessutom nu hade förtrogenhet med den nya institutionen och dess möjligheter.

Ingvar Andersson.

NILS EDÉN: *Den svenska riksdagen under femhundra år.* Norstedt & Söner. Stockholm 1935. 332 sid. Pris 3 kr.

Då den svenska riksdagen för nu snart ett år sedan celebrerade sitt femhundraårs-jubileum, förelåg också i så gott som komplett skick den stora monografi över dess historia och verksamhet, som länge förberetts. Denna, som, då den föreligger färdig, kommer att omfatta 17 stora volymer, har ju allt efter som delarna utkommit, varit föremål för granskning i denna tidskrift. Det är emellertid uppenbart, att ett dylikt arbete, främst på grund av sitt omfång, ej är vidare lättillgängligt för en större allmänhet. Den kommitté, som fått i uppdrag att arrangera riksdagens 500-årsminne, har därför glädjande nog föranstaltat, att en för en bredare läsekrets avpassad, kortfattad och prisbillig skildring av den jubilerande institutionen utarbetats. Den som betrots med detta angelägna och maktpåliggande värv, är det stora verkets samvetsgranne redaktör, landshövding Edén. Det kunde ej heller lagts i mera kompetenta händer, ty han har ej blott ingående följt arbetets gång under de många och stora jubileumsvolymernas utarbetande utan han är ju även synnerligen väl kvalificerad för ett dylikt uppdrag tack vare sina betydande vetenskapliga insatser inom vår tidigare författnings- och förvaltningshistoria och sin genom praktisk politisk verksamhet vunna förtrogenhet med den moderna riksdagen.

Författaren deklarerar i ett förord att hans här föreliggande framställning genomgående är grundad på det stora samlingsverket, men att han likväl, så långt det varit honom möjligt, sökt på viktigare punkter genomföra en personlig prövning efter källpublikationer och andra forskares undersökningar.

Att det senare ledet i denna förklaring är överensstämmande med verkliga förhållandet, märker man redan på de första sidorna i boken, där de omtvistade frågorna om riksdagens födelseår och om dess ursprung tagas upp till självständig prövning. I motsats till författaren till första delen av det stora jubileumsverket, professor

Tunberg, säger Edén uttryckligen ifrån, att man beträffande tiden för den svenska riksdagens uppkomst och första utveckling rör sig på osäker mark. Med »riksdag» menar han då enligt vedertagen uppfattning en representation för hela riket, med samtliga de fyra stånden, adel, präster, borgare och bönder, på ett eller annat sätt företrädna.

Förf. följer händelseutvecklingen i Sverige under senare medeltiden, redovisar vad man vet om rådsmöten och kungavalsförsamlingar och uppvisar, att ingen av dessa, som bevisligen sammanträtt och fattat beslut, med säkerhet kan påstås motsvara begreppet riksdag, förrän man kommer fram till Arboga-mötet i januari 1435. Här har ett möte samlats, som av omständigheternas makt betydligt vidgats utöver det vanliga rådsmötet, så att det med säkerhet även inneslutit borgare och bönder.

Det har tvistats om de senare varit med. Man har nämligen dragit i tvivelsmål, vad Rimkrönikans uttryck »köpstadsmän av riket mena» egentligen betyder. Tunberg ansluter sig i sin framställning i Sveriges riksdag helt enkelt till en sedan länge gängse uppfattning att ordet »av» kan utbytas mot »och», att alltså Rimkrönikan uppger »köpstadsmän och riket mena», d. v. s. borgare och bönder. Gent hemot ha invändningar av olika slag rests, gående ut på att det ej finnes tillräckliga skäl att ändra krönikans text, som rätt läst bör betyda »borgare från hela riket»; bönderna äro alltså ej nämnda. Edén framhåller i likhet med en yngre forskare, som ägnat detta problem sin uppmärksamhet, att det är givet, att Engelbrekt själv sörjde för att hans bondehär blev företrädd. Härför talar också mötets hela karaktär och de resultat, som nåddes på detsamma, menar han. I Arboga ha alltså, säger Edén, även bönder varit med, hur än Rimkrönikans ord skola tolkas. Mötet i Arboga har följaktligen varit en fulltalig riksdag. Inför den för ett år sedan aktuella och på sina håll omstridda frågan, om riksdagens femhundraårsjubilerande 1935 verkligen var historiskt motiverat, kommer han därför till den försiktigt formulerade slutsatsen, att »det finns ej tillräcklig anledning att fränkänna dagen i Arboga i januari 1435 dess värdighet som Sveriges första riksdag».

Det har som bekant även tvistats om den svenska riksdagen leder sitt ursprung ur rådsmötet-herredagen eller ur landslagens kungavalsnämnd vid Mora stenar. Tunberg förklarar i sin del av Sveriges riksdag, att kungavalsnämnden haft stort indirekt inflytande på en svensk riksrepresentations utveckling, i det att själva principen, att ombud från de svenska landen vid behov kunde samlas och fatta beslut i ett för hela riket viktigt spörsmål, betecknade en stor praktisk vinning. Men längre i medgivande vill han ej gå. Efter en undersökning av utlandets, främst Tysklands och Danmarks, förhållanden stannar han vid, att den egentliga roten till den svenska riksdagen är rådsmötet-herredagen. Edén synes vilja föra bevisningen längre, i det att han påpekar, att Erik av Pomern och Albrekt av Mecklenburg genom rådsmöten blivit inkallade

i landet och att deras val sedan bekräftats rent proforma av en kungavalsnämnd vid Mora stenar. På samma sätt skedde med Kristoffer av Bayern 1441. Med dessa exempel för ögonen menar sig tydligen Edén, ehuru han ej direkt utsäger det, ex analogia kunna sluta att den församling, som kallade Engelbrekt till riksföreståndare, var en på grund av de föreliggande omständigheterna vidgad herredag. Den enligt de ovan anförda exemplen därpå följande kungavalsnämnden var ej och kunde uppenbarligen ej heller vara verksam 1435, eftersom det ej var fråga om ett formligt konungaval.

Som synes väjer ej författaren för svårigheterna. Det tillgängliga materialet lägges fram, och med stöd av detta säger författaren sin mening under betoning av de vanskligheter, som ännu finnas för ett slutgiltigt avgörande av de omstridda frågorna.

Efter att tämligen utförligt ha skildrat de betydelsefulla händelserna 1435, följer författaren sedan riksdagens historia fram genom medeltiden. Hans framställning måste givetvis samtidigt giva en orientering i det yttre händelseförloppet, för att det hela skall bliva begripligt, och den har därför för långa tidsperioder format sig till en Sveriges inre historia.

Det visas upp, hur riksdagen till en början blir ett instrument i folkledarnas anti-unionella och anti-aristokratiska politik. Under tiderna, då aristokratien dominerar, såsom närmast efter Engelbrekts död, sammankallas däremot sällan några riksdagar, ty de härskande storherrarna hade självfallet ingen benägenhet för riksförsamlingar med inslag av köpstadsmän och bönder. Det blev åter som före Engelbrekts tid att rådsmöten och herredagar i regel beslöto å rikets vägnar. Men i särskilt kritiska situationer synas dessa dock ej längre ha varit till fyllest. Stormännen nödgades stundom vädja till möten med bredare folkligt underlag, de måste tydligen räkna med att köpstadsmännen och särskilt bönderna ej längre kunde helt förbigås. Det folkliga uppvaknande, som Engelbrektstiden medfört, hade konsekvenser för framtiden.

Med allt fog varnar författaren för att i dessa möten och »dagar» inlägga en senare tids riksdagsbegrepp. Det är, säger han, här fråga om en nybildning, en improviserad utökning av herredagen utan fasta konturer.

Med Vasa-tiden inträder en ny tid i riksdagens historia. Författaren har också kallat det kapitel, som skildrar perioden 1521—1592 »riksdagens konsolidering som ständerförsamling» och den därpå följande avdelningen fram till Karl XI:s regeringstillträde har fått överskriften »ståndsriksdagens utdanning». Med dessa rubriker är författarens syn på utvecklingens gång tämligen klarlagd. Sedan följa kapitel om »den karolinska envåldstidens riksdagar», »frihetstidens maktägande ständer» och »riksdagen under det gustavianska statsskicket».

Författaren har i dessa kapitel valt att för varje tidsperiod först giva en kronologisk skildring av det historiska händelseförloppet

med riksdagen som medelpunkt och att därefter för varje epok summera riksdagens maktställning, organisation och arbetsformer. Efter 1809 blir däremot framställningssättet ett annat såsom senare skall beröras.

Det ligger i sakens natur att dessa olika kronologiska och systematiska redogörelser i stort sett följa de resultat och synpunkter som författarna till resp. volymer i det stora jubileumsverket fört fram. Det finnes därför ingen anledning att i denna recension gå närmare in på de olika avsnitten. Framhållas bör dock, att man vid läsningen av Edéns framställning hela tiden är medveten om att man står inför en självständig författarepersonlighet, ej inför en kompilator. Det är t. ex. inte svårt att märka, att han har sin egen syn på frihetstiden, att han alltså ej utan vidare delar dess speciella skildrars bekanta höga uppskattning av de maktägande ständerna.

Edén framhåller, att den frihetstida riksdagen var föråldrad i sin sammansättning på grund av ståndens exklusivitet mot utomstående element, vilket, menar han, omöjliggjorde en fortgående regeneration och dessutom stod i strid mot statsskickets proklamerade demokratiska grundidéer. Sammansättningen av frihetstidens ständerriksdag bar ur denna synpunkt sett på inre svagheter, som ej kunde undgå att i längden undergräva statsskicket.

Men även från en annan utgångspunkt var riksdagen olyckligt sammansatt, framhåller författaren. »Frihetstidens maktägande ständer» dominerades nämligen, såsom ofta påpekats och här upprepas, av byråkratiska element. Det var alltså dessa, som uppbyro ett obegränsat ständervälde. Följden härav blev, att mängden av underordnade ämbetsmän vid riksdagarna utövade ständernas myndighet över den regering, som de i sin ämbetsgärning voro underordnade. Riksdagssessionerna fylldes därför med tvister om befordringar och förvaltningsdetaljer. Verkningarna av den frihetstida riksdagens byråkratiska sammansättning blevo, framhåller författaren, med tiden ödesdiga. Den förvaltningskontroll, som ständerna enligt författning och praxis kommo att utöva, utsträcktes allt mera. Till dem ingåvos från alla håll ämbetsberättelser, vilkas granskning blev den grundval, på vilken ständerna byggde upp en maktutövning, »som hör till statsskickets mest karakteristiska och mest betänkliga konsekvenser», såsom Edén uttrycker sig. Kontrollen över rättskipningen ledde in på allvarliga avvägar, så att det ej sällan hände att dom i högsta instans av riksdagen ändrades. Men i än högre grad företer kontrollen över förvaltningen »den mest omfattande urartning», i det att ständerna ansågo sig ha rätt att korrigerande ingripa i snart sagt vilka administrativa ärenden som helst. »Resultatet blev», framhåller författaren, »i stället för det åsyftade övervakandet av ämbetsmännens pliktenliga tjänsteutövning, en allmän osäkerhet och förvirring i rikets förvaltning».

Den kanske oftast upprepade anmärkningen mot det stora jubileumsverket Sveriges riksdag är att det efter 1809 saknar en sammanhängande skildring av riksdagens historia av den art, som givits

intill detta årtal och att det inte finnes någon historik alls för tiden efter 1866. Denna lucka har författaren i sin version av riksdags-historien i någon mån sökt fylla, i det att han efter en redogörelse för det nya statsskicket och den nya riksdagsordningens (1809—1810) tillkomst och karaktär sökt teckna den konstitutionella historien i korta drag. Konungens och statsrådets ställning till ständs-riksdagen under dess fem sista decennier, ständernas hävdande fullt ut av sin beskattnings- och statsregleringsrätt, deras expansion av sin inflytelsesfär genom användande av initiativrätten beröras översiktligt. Det hade nog ej skadat om detta parti blivit något fylligare och allsidigare. Utförligare skildras däremot representationsrefor-mens historia.

Även i fortsättningen, under tvåkammarssystemets tid, gives en liknande kortfattad översikt av den konstitutionella utvecklingen och därtill en summarisk framställning av de moderna partiernas uppkomst och utveckling. Det är tämligen naturligt, att det spörsmål, som härvid särskilt uppmärksammas, är rösträttsfrågan och den därmed sammanhängande demokratiseringen. Ett särskilt intresse tilldrager sig givetvis härvid författarens skildring av den stora författningsrevisionen 1918—1921, den epok under vilken han själv i egenskap av statsminister på ett ingripande sätt var medage-rande. Här får man en del glimtar och notiser om förhandlingar mellan partierna och om ministärbildningsprojekt, som väl tidigare ej funnits i tryck i en sammanfattande framställning och som ej minst därför äro av största intresse. Författaren har här, skulle man kunna säga, infogat ett memoarfragment, utan att därför stilen i den lugna objektiva redogörelsen på något sätt brytes.

Den svenska riksdagens historia under femhundra år har genom landshövding Edéns arbete fått en på en gång lättläst och grundlig skildring. Framställningen bär vittne om författarens gedigna kun-skaper och säkra omdömen. Den är ett värdefullt och välkommet tillskott till vår på moderna användbara översiktsarbeten fattiga historiskt-statsvetenskapliga litteratur.

Gunnar Hesselén.

EDGAR TATARIN-TARNHEYDEN: *Werdendes Staatsrecht. Gedanken zu einem organischen und deutschen Verfassungsneubau.* VIII + 183 sid. Carl Heymanns Verlag. Berlin 1934.

Professor Tatarin-Tarnheyden i Rostock inleder sitt arbete med en förklaring, som under det tredje rikets första tid tenderat till att återkomma med mekanisk regelbundenhet, nämligen att hans stats-uppfattnings utveckling under kejsardömet, weimarrepubliken och i det nya Tyskland visar ett sammanhängande helt och ej ändrats med de politiska vindkasterna. Mera säregen är hans ängsliga för-klaring, att han ej med detta sitt arbete på något sätt vill föregripa

Hitlers författningspolitiska nydaningsarbete. Det förra påståendet må vara aldrig så förklarligt i syfte att ej vilja räknas bland de nyomvändas och överlöparnas misstänkta skara, men å andra sidan skulle det nog vara litet mer sympatiskt, om man ej i tid och otid ävlades att framhäva sin utvecklings kontinuitet. Den nationella revolutionen är ju jämväl för utlandet en »äkta» revolution, d. v. s. den nationalsocialistiska terminologien för det faktum, att den åsyftar en omvälvning även på den andliga kulturens område. Det torde dock för Tatarin-Tarnheyden vara en smula svårt att slå en brygga mellan den uppfattning, som betecknar weimarförfattningen såsom det ondas och(!) agnosticisms inkarnation (s. 5) och samtidigt utmärkt av »einem kaum zu überbietende Servilität, Anbiederung (und) Vorteilsjägerei» (s. 153), och den tre år tidigare uttalade åsikten, att weimarförfattningen var ett »kulturåd»¹: »sie hat nicht allein die von Bismarck geschaffene Reichsganzheit gehütet, bewahrt und vertieft ... sie hat vor allem den ... Volksstaat auch verfassungsmässig verankert».²

Tatarin-Tarnheyden kan dock onekligen med större skäl än de flesta representanter för tysk statsrättsvetenskap av i dag betona sin utvecklings kontinuitet hän mot ideal, som gjorde övergången till det nya lätt. Redan 1922 ägnade han ett stort och grundligt arbete åt problemet rörande intresserepresentationen, vari han ser ett av de förnämsta botemedlen för bristerna i nutidens statsliv.³ Som lärjunge till Stammler har han ytterst energiskt brottats med de rättsfilosofiska problemen,⁴ och på ett tidigt stadium har han vänt sig från rättsformalismen till kravet på ett nytt enhetligt folketos som rättens grund.⁵ Härvidlag glappar hans utveckling måhända mest påtagligt. Stammlers tes om de allmängiltiga rättskategorier finner han nu för gott att helt och hållet utdöma. Nyligen har han hävdad, att folkrätten och varje folk har sin egen rättsidé, en åskådning, som han torde vara absolut ensam om att föreställa sig som logiskt hållbar: »Varje idé är dock substantiell och därmed också städse konkret. Varje folk bär sin egen rättfärdighetsidé i sig, och folkrättens ordning har återigen sin egen.»⁶ För övrigt har den forne balten ägnat Östersjöländernas statsliv ett livligt intresse.⁷

Efter att ha konstaterat Bismarcks skapelses fyra brister, nämligen partikularismen, partisöndringen samt splittringen i religiöst och klass-

¹ Volkstaat oder Parteistaat? s. 17. (Rostocker Universitäts-Reden. 12. 1931.)

² A. a. s. 8.

³ Die Berufsstände, ihre Stellung im Staatsrecht und die deutsche Wirtschaftsverfassung.

⁴ Särskilt må hänvisas till »Staat und Recht in ihren begrifflichen Verhältnis». (Festgabe für Rudolf Stammler zum 70. Geburtstage, s. 577 ff. 1926.)

⁵ T. ex. »Staat und Sittlichkeit». (Kant-Studien XXXV, s. 42 ff. 1930.)

⁶ Völkerrecht und organische Staatsauffassung, s. 297. (Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie. Bd 19. 1936.)

⁷ Senast i »Autokratische Regierungen in Estland und Lettland und deren völkische Politik» (1935).

hänseende, redogör förf. utförligt för den nationella revolutionens karaktär av »äkta» revolution, detta i motsats särskilt till 1918 års. Den äkta revolutionen är den, som skapar »ett nytt substantiellt stats-urnomos». »Därigenom är det innehållslösa i den agnostiska weimarförfattningen förintat. Man kan också säga: därigenom äro dessa fyra ovärden i weimarsystemet ersatta av ett nytt statligt grundvärde.» Detta grundvärde är »totaler, einheitlicher, völkisch-deutscher und sozialer Volksstaat organischen, herrschaftlich-gesellschaftlichen Gepräges und christlicher Art». Starkt betonar Stammlers lärjunge, att detta ordrika grundvärde gäller det att realisera vid alla avgöranden i det nya riket. Mera formellt betonade rättsprinciper kunna ha betydande värde, men av grundläggande betydelse äro de ej.¹ Med all makt föres begreppet rättsstat fram, som för säkerhets skull göres till specifikt tysk. Trogen tidigare uttalade tankegångar betecknas statens, den sociala maktens, och rättens, den sociala fridens, områden såsom cirklar, vilka delvis ej täcka varandra. Utom rättens område faller det »politiska». Den statliga nödrätten är enligt Tatarin-Tarnheyden över huvud taget ingen rätt utan blott ett maktfullt handlande för den nationella självbevarelsens skull.² Här glömmes han Hobbes' eviga fråga: quis iudicabit? Det är aldrig staten, som handlar, utan blott människor, som handla i dess namn. Om också handlingen i sin väldiga maktfullhet icke kan normeras, kan dock den, som handlar, bringas i avhängighet, d. v. s. normeras.³

¹ »Så är detta ur-nomos måhända icke aktuell rättsnorm i egentlig mening, men väl som högsta tyska juridiska rättsvärde tolkningsnorm för riktig rättstolkning», varvid hänvisning sker till ett uttalande från 1930, varvid kan bringas i åtanke, att han 1932 karakteriserat W. Jellineks onekligen vanskliga konstruktion att i fråga om expropriation ersätta det enstaka ingreppets grundläggande betydelse med frågan om den grad, i vilken egendomen är värd att skyddas, som »einem im geltenden Recht keineswegs begründeten, den Rechtsstaat gefährdenden Versuch, ein verhältnismässig exaktes Kriterium durch ein völlig vages, ganz auf Ermessen (welcher Instanzen?) abgestelltes zu ersetzen, wobei die Gefahr willkürlicher entschädigungsloser Enteignungen nur allzu nahe liegt». (Die Enteignung des deutschen Doms zu Riga im Lichte des modernen Staats-, Verwaltungs- und Völkerrechts, s. 23, not 49. Ergänzungsheft zu Bd 16 der Zeitschrift f. Völkerrecht. 1932.)

² Fingervisningen har som bekant Hitler icke följt. Se Gesetz über Massnahmen der Staatsnotwehr 3 juli 1934. (Reichsgesetzblatt 1934: I, s. 529.)

³ Så heter det t. ex.: »Hingegen ist der Staat eine dynamisch bewegliche souveräne (selbstherrliche) Willensverbindung, er trägt nicht nur der Idee nach, sondern auch begrifflich die Naturmerkmale Volk, Gebiet und Macht in sich» (s. 16). »Aber das Problem des Rechtsstaats liegt bei den Unterführern, d. h. dort, wo der handelnde Staat und der Volk in unmittelbare Berührung kommen» (s. 20). I detta senare uttalande betyder »staten» någonting helt annat än i det förra; här söndras stat och folk, vilket sannolikt är en mera verklighetstrogen bild, så till vida som någon avhängighet för den förra gentemot den senare ej existerar, i varje fall ej av sådan art, att den kan karakteriseras som norm. Rättsstatens problem faller sannerligen, som Tatarin-Tarnheyden framhåver, helt inom förvaltningsrättens område. Energiskt pläderar Tatarin-Tarnheyden för åtminstone ett minimum av positiv författning, och den skall vara okränkbar. Det är den legalitet, som även t. ex. Ryssland måst införa, den ordning och rättsbestämhet, som varje statsliv måste ha för att kunna

När förf. skall ge en översikt av de författningsrättsliga grundvalarna, få vi en skildring, som nog är tämligen betecknande för nutida tysk statsrättsvetenskap. Först talas om de avgörande stegen mot »völkischen dezentralisierten Einheitsstaat», där vi få veta åtskilligt om enheten men intet om decentralisationen. Och föga hjälper det, att uttrycket decentralisation i den följande framställningen utbytes mot »dekonzentration». Statens totalitet, som vidare framhäves, består i att det blott kan ges *en* uppfattning om folk-enhetens statsrättsliga struktur (även i enskildheter?), vilken utomordentliga definition lämpligen borde utbytas mot att de nuvarande maktinnehavarna icke tillåta mer än en uppfattning i dessa ting.¹ Det organiska, som är ett annat grunddrag i den nya staten, består i »erkännandet av ledarprincipen i förening med idéen om en folk-gemenskap (om en äkta folkstat)». Många definitioner på det organiska har anm. sett, men med tanke på det sannskyldiga ofog, som Tatarin-Tarnheyden bedriver med ordet, skulle anm. vilja se ordet bannlyst i tysk statsvetenskap. Effekten skulle nog bli förödande. Av bokens undertitel skulle man för övrigt kunna draga den intressanta slutsatsen, att det tyska icke är organiskt. Att i ett arbete, som uttryckligen säger sig hoppas på att åvägabringa bättre förståelse för det nya Tyskland i utlandet, tillerkänna Tyskland någon sorts rangställning som »äkta» folkstat, är säkerligen högst olämpligt, om därmed vill antydvas, att de nord- och västeuropeiska rättsstaterna äro mindre äkta. En ny punkt i översikten rör religionen och innehåller bl. a. konstaterandet av att det finnes två huvud-

bestå i nutidens komplicerade kraftnät. Men nog vittnar det snarast om dåligt samvete eller oskicklig propagandametod, när diktaturstaterna ta på entreprenad ord sådana som demokrati och rättsstat, ja, t. o. m. stämpla de egna staterna som de enda äkta i detta hänseende.

¹ Individens frihet säges bestå i att dess opolitiska skapande får utveckla sig utan allt statligt tvång, »aber in dem Augenblick, in dem der Künstler, der Gelehrte, der Gottesmensch um die Anerkennung der anderen zu werben beginnen — durch Ausstellung, Veröffentlichung, Verbreitung ihres Kunstwerks, durch Verbreitung ihrer wissenschaftlichen Lehre, durch Predigen ihres religiösen Bekenntnisses, geraten sie alle in dem Bannkreis der Gemeinschaftsgestaltung und damit der Politik». Vetenskapen skall dock »till en viss grad» tillåtas vara fri, emedan den riktar sig till en trängre krets, d. v. s. är relativt ofarlig. Bland dessa mera riskabla vetenskaper nämnes även historien, ehuru Tatarin-Tarnheyden, som fäster så stor vikt vid utlandets uppfattning, borde besinna, att Ranke allt fortfarande räknas som det yppersta, som tysk hävdforskning har att uppvisa. Tatarin-Tarnheyden har för övrigt själv i hastigheten råkat att illustrera den historieskrivning, som utlandet nog har en viss benägenhet att betrakta som för det nutida Tyskland karakteristisk. Det är då han om en Erzbergers åtgärd säger, att Erzberger därmed träffat det riktiga — av en tillfällighet. Den vetenskap, som får vara fri, definieras som det »aus dem Rhythmus der Volkseele Mitgeborenen». Man skulle vilja använda Tatarin-Tarnheydens ord om Ryssland för mindre än tio år sedan: »Die gesamte Bevölkerung müsste, so hiess es, zum kommunistischen Denken erzogen werden, der ganze Staat müsste 'ein Bureau und eine Fabrik' werden. Da sehen wir nun als Ergebnis, dass was heute z. B. auf russischen Universitäten gelehrt wird, keine Wissenschaft darstellt, sondern kommunistische Ideologie und Terminologie.» (Bolschewismus und Fascismus in ihrer staatsrechtlichen Bedeutung, s. 11. Zeitschrift f. d. ges. Staatswiss. Bd 80. 1925/26.)

kyrkor i Tyskland, varför det ej kan finnas någon statskyrka, vilket väl egentligen betraktas som en skönhetsfläck. Det sociala problemet har slutligen i motsats till den liberal-marxistiska weimarstaten (nypräglad kategori?) lösts genom en handfull lagar, vilka »tydligt visa klassmotsättningarnas förintande i den tyska arbetsgemenskapens tecken».¹

Vid det närmare utförandet av dessa grundläggande satsar kommer det givetvis för Tatarin-Tarnheyden framför allt an på att uppvisa kompetensfördelningar av mera betydande art. Förebilden vid deras begreppsmässiga precisering sökes framför allt hos Gierke, vilken Tatarin-Tarnheyden alltid hyllat som den främste. Gierkes terminologi utnyttjas på det mest hänsynslösa sätt, när det reella innehållet hotar att bli alltför tunt. Problemet om »underledarna» framställs som grundläggande. Trots alla mångordiga utläggningar om rådgivande och andra myndigheter blir det enda klart uttryckta deras beroende ställning av det centrala riksorganet, och med spärrad stil betonäs, att »alle Zuständigkeitsvermutung für den obersten Reichsführer spricht». Att det vid alla tjänsters tillsättande gives en »medverkan» från Hitler betecknas som »ein gesundes Korrektiv». Tatarin-Tarnheyden tvekar dock icke att beröra frågan, hur man skall förfara för att lösa själva riksledareproblemet, sedan weimarstatens mekaniska system icke visat sig tillfyllest. Det ligger närmast till hands att antaga, att man ej får något som helst svar på frågan, men vid närmare eftersinnande finner man, att i det följande uttrycket »organiskt» användes ännu mycket mer än vanligt, vilket troligen innehåller svaret.

Tatarin-Tarnheyden har kanske mer än någon annan framträdande representant av i dag varnat för ett fullständigt ignorande av den liberala erans begreppsarsenal såsom farligt för vetenskapens hela framtid och särskilt riskabelt för dess förhållande till utlandet. En radikal operation vore dock kanske att föredraga. Statsrätten måste lida betydande avbräck, när väldiga delar av dess ämnesområde skäras bort i den moderna diktaturstaten. Man kan fråga sig, om den över huvud kan existera som självständig vetenskap, där man näppeligen kan skönja någon kompetensfördelning mellan de högsta statsorganen. Härvidlag kunna förhållandena ändra sig först, när statsformen stabiliserats i detaljer. Tatarin-Tarnheyden har själv framstått som en av de livligaste förespråkarna för detta stabiliseringskrav, ett första livsvillkor för den vetenskap, han representerar. Den tyska statens »urnomos» kan ej närmare definieras, »allein der Führer der deutschen Nation, der Schöpfer des neuen Reiches, Adolf Hitler, wird ihm dauerhafte Prägung geben dürfen». Gneists gamla arkimediska punkt i rättsstaten får även för Tatarin-

¹ En gång har dock Tatarin-Tarnheyden vetat om, att genom omröstningar »wohl Meinungskämpfe entschieden werden können, nicht aber aus der Welt geschafft werden können ... Gegensätze sind nur durch Verständigung und Kompromiss auszugleichen». (Kopfzahldemokratie, organische Demokratie und Oberhausproblem, s. 115. Zeitschrift f. Politik. Bd 15. 1926.)

Tarnheyden grundläggande betydelse, då han betonar rättens generella karaktär, vars genombrytande i konkreta enskilda fall givetvis får ske på grund av nödvändighetens hårda krav, för vilket han hoppas, att folket skall äga tillräcklig förståelse. Men dessa undantag betecknas dock i hastigheten som »missbruk» (s. 161). Detta var nu en ganska djärv fingervisning för Hitler om den blivande statsrätten. På liknande sätt hävdas, att folkomröstning bör ske *före* vederbörande statsakt, ja, att folkomröstningen t. o. m. skulle betyda en legalisering (s. 80, 24). Det är ju i stället ledaren, som gått fram med »den förutilande handlingen». För förvaltningsrätten kunna möjligen förhållandena sägas te sig gynnsammare, om också kompetensernas löslighet även här gör sig starkt kännbar. Med gillande citeras en tes av Forsthoff, att ett visst spelrum alltid måste ges för den enskilde, ty därförutan gives icke heller något ansvar. Men först när detta spelrum och detta ansvar är närmare fixerat och stabiliserat, kan förvaltningsrätten bli till någonting mer än ett uppräknande av förvaltningsakter.

Trogen tidigare intressen ägnar förf. en betydande del av arbetet åt den korporativa rätten, vars utformning i diktaturstaten naturligtvis kan ha intresse som varje organisatorisk detalj. Men förvisso sakna korporationerna det, som ger rätten liv: makt.¹ Tatarin-Tarnheydens tro att korporationerna i någon mån skulle fritt framgå ur folket har ej vunnit gehör. Det är ett påfallande drag, att man vid behandlingen av dessa problem i diktaturländernas statsrättsvetenskap kan påträffa en formalism, som söker sin like i den just i detta hänseende så förkättrade äldre forskningen. *Lars Frykholm.*

GENMÅLE TILL DOCENTEN SIGFRID ANDGREN.

I Statsvetenskaplig Tidskrifts tredje häfte 1935 ss. 268—279 gjordes undertecknads gradualavhandling: »Ministerstyrelse- och kollegialprinciperna i svensk reformdiskussion 1812—40. Studier i departementalreformens förhistoria», till föremål för en ingående granskning av docenten Sigfrid Andgren, vilken tidigare fungerat som fakultetsopponent på avhandlingen. Åtskilligt av vad opponenter anför är emellertid direkt missvisande och av den halt, att det icke utan vidare kan stå oemotsagt.

¹ Gentemot den »liberal-marxistiska» staten hävda diktaturstaternas ideologer, att den dels lämnade intressena alltför fritt spelrum och dels att intressena ej voro riktigt representerade i det mekaniskt utsedda osakkunniga parlamentet. I själva verket synes det, som om »korporationernas» makt utom diktaturstaterna vore bra mycket större, ja, att dessa i realiteten äro mer korporativt byggda. Bland den överväldigande litteraturen på detta område må hänvisas till Maniolescu, M., *Le siècle du corporatisme* (Paris 1934) och Baconnier, F., *Le salut par la corporation* (Paris 1935), vilken senare håller det korporativa systemet såsom nödvändigt men tillika betonar, att staten ej skall positivt ingripa utan nöja sig med att legalisera de spontana tendenserna.

På författaren har opponenter ställt icke ringa dispositiva krav. Den vidtagna anordningen av stoffet med dess uppdelning på en kronologisk och en systematisk huvudavdelning anses inbjuda till tröttande upprepning eller till uteslutning av för sammanhanget nödvändiga partier, varjämte opponenter talar om, att en disposition som den vidtagna nödvändigt fordrar »en principiell gränsläggning mellan den kronologiska och den systematiska delen, mellan de båda huvudaspekter, under vilka man vill betrakta sitt ämne» (s. 269). Det är efter detta förf:s plikt mot sig själv att göra fakultetsopponenten uppmärksam på, att en dylik gränsläggning, och en mycket skarp sådan, verkligen företagits.

Förf. har i den systematiska delen velat ge en framställning av den idé- och motihistoriska utvecklingen, av reformförslagets typologi samt i övrigt av de teoretiskt-logiska undersökningar, som varit förbundna med en bearbetning av ämnet. Men för att denna icke skulle sväva i luften, har den som underlag fått en kronologisk avdelning, där den yttre gången av reformfrågan belysts, de viktigare projekten summariskt presenterats för läsaren och den tidigare utvecklingen blottlagts i den mån detta ansetts önskvärt och nödvändigt för förståelsen av den senare framställningen. I denna åter har den mera allmänt hållna principutredningen verkställt i en »allmän systematisk avdelning» medan de talrika specialinstituten skärskådats under en »speciell systematisk avdelning».

Det torde av det sagda framgå, att den principiella gränsläggning, som av opponenter efterlysts, blivit strängt genomförd i avhandlingen (uppenbarligen långt strängare än opponenter i grund och botten ansett lämpligt). Men det är tvivelaktigt om förf. någonsin fått tillfredsställelsen att tala om en dylik gränsläggning, om han vid utarbetandet följt opponenterens råd att efter vederbörlig omarbetning *flytta över stora partier av den allmänna systematiska avdelningen till den kronologiska*. Ett är visst: Inte hade det då blivit större klarhet och reda. Men det kan icke heller ha varit omtanke om detta, som förestavat opponenterens välmenta råd, utan i stället det förhållandet, att han önskat se den kronologiska framställningen mera ingående och fyllig. Därvid har han emellertid bortsett från sin egen iakttagelse (s. 269), att förf. »uppenbarligen lagt huvudvikten vid den systematiska delen». Detta är riktigt. Förf. har i första hand önskat verkställa en idé- och motihistorisk utredning, vilket borde ha framgått redan av titeln, men icke främst någon praktisk-politisk undersökning. Men för att idéerna skulle få något kött på benen har, som allaredan nämnts, den kronologiska avdelningen förutskickats. Denna är m. a. o. till för den systematiska delen och icke tvärtom, vilket torde fritaga förf. från de upprepade förebråelser opponenter gör för bristande fullständighet och grundlighet i det kronologiska inledningspartiet.

På ett ställe (s. 270) tillvitas förf. att vid tolkningen av det förebragta källmaterialet allt emellanåt visa ett mindre gott omdöme.

Det är en grav anmärkning. Men sällan har väl en dylik i ett vetenskapligt meningsutbyte slungats fram med stöd av ett — det är nämligen endast *ett* — svagare bevis. »Utan att närmare ingå därpå», heter det, »vilja vi som exempel peka på ss. 195 och 276, där han [förf.] låter uttrycket en 'collegial suveränitets-act' få en språkligt sett absurd betydelse, och vid närmare eftersyn visar det sig till på köpet, att brevskrivaren säkerligen icke haft det påsyftade aktstycket i tankarna, när han nedskrivit de citerade orden». Vi svara, att icke varje vetenskaplig avhandling, och kanske minst en sådan med det omfång som föreliggande, kan på varje sida eller rad innehålla ett koncentrat av vetenskapliga uppgifter. En vetenskaplig avhandling bör naturligtvis inte vare sig i första eller andra hand vara en litterär produkt, men det torde dock vara en utbredd önskan att den, litterära synpunkten icke alldeles försummas, om sådant kan ske utan intrång på vetenskaplig stringens och korrekthet. Under denna förutsättning är det alltså önskvärt att även det vetenskapliga arbetet gives en klar och översiktlig uppställning, att den språkliga dräkten icke försummas, och till sist kan det kanske icke heller alltid vara ur vägen om i de långa historiska utredningarna en liten vilopaus på någon eller några rader lägges in, där en uppgift meddelas, som vetenskapligt väger litet eller intet men, som på annat sätt kan försvara sin plats.

De båda orden »collegial suveränitets-act», som opponenter olyckligtvis råkat taga som enda belegg på förf:s påstådda vårdslöshet vis å vis sina källor, besitter visserligen i och för sig intet litterärt värde. De ha icke heller av förf. tillmätts någon som helst betydelse (= vikt) men ha tagits med på grund av sin pregnanta formulering och uttrycksfullhet. Detta förklarar, att förf. icke velat besvara sina läsare med någon specialundersökning, av vad han själv ansett vara en bagatell, utan tillåtit sig den lättsinnigheten att tolka orden så, som av hans beläsenhet på området och kännedom om Löfvenskjölds förvaltningsorganisatoriska idéer måste framstå som det mest resonabla. Men — vi skulle enligt opponenter ha givit dem en »språkligt sett absurd betydelse». Detta kunna vi icke gå med på. Å sidan 276 i den recenserade avhandlingen heter det, att Löfvenskjöld i sin kommittéreservation föreslog »en halvkollegial behandlingsform inom de centrala verken med chefen som ensam beslutande, varvid undantag endast gjordes för vissa s. k. plenimål samt brottmål». Orden »collegial suveränitets-act» skulle då betyda verkchefens »suveränitet», allena beslutanderätt, maskerad av kollegiala former. Skulle de emellertid ha fällits närmast med tanke på annat projekt av Löfvenskjölds hand, torde opponenter visa detta genom att publicera den undersökning, som efter allt att döma verkstälts, men av vilken vi endast meddelats resultatet.

Mot förf:s källmaterial riktar opponenter en lång och amper kritik (ss. 270 f.). Materialet anses visserligen vara »mer än tillräckligt vidlyftigt». Det har varit av »en betydlig omfattning och

därtill särdeles svårhanterligt» (s. 279), vartill kommer, att man »måste begränsa sig för att nå något resultat». Men trots det mer än tillräckligt vidlyftiga materialet befinnes källförteckningen ändå vara »ganska mager». Man får rent av »det intrycket, att förf. icke särdeles bekymrat sig om att snoka omkring för att söka upptäcka om och var det kan finnas något, som kan ge ny belysning åt någon viktig detalj eller åt det hela». Förf. skulle vidare huvudsakligen ha uppehållit sig vid, vad man kunde kalla »riksdagslinjen», medan »regeringens linje» endast sekundärt kommit till synes. Härefter följer en lång lista på arkivalier av olika slag, »som man a priori[!] kan förmoda innehålla för en viss sida av ämnet belysande saker». Till sist redovisar opponenter ett par aktstycken av delvis otvivelaktigt intresse.

Av utrymmesskal äro vi nödsakade fatta oss kort och anföra därför följande:

1:o. Att vi huvudsakligen uppehållit oss vid »riksdagslinjen», medan »regeringens linje» endast sekundärt kommit till synes, beror av det faktum, att reformfrågan under här behandlade period huvudsakligen togs omhand av riksdagen, medan regeringen visade den ett endast sekundärt intresse. Ett överväldigande material i ena fallet, ett synnerligen sparsamt i det andra har lett till samma resultat. För »regeringslinjen» hänvisas till bl. a. ss. 82—89, 133—137, 140.

2:o. Det torde i vetenskapliga avhandlingar vara kutym att endast redovisa det använda eller citerade materialet, men däremot icke de massor, som alltid måste genomgås men som icke kunna komma till användning. En del av det av opponenter s. 271 anförda materialet har sålunda genomgåts jämväl av förf.

3:o. Opponenten säger i sin granskning s. 279, att han »av naturliga skäl huvudsakligen sökt efter förefintliga fel i avhandlingen». Detta med all rätt. Men det måste väcka en stilla undran, då han som bevis på en påstådd underlåtenhetssynd anför en rad av källor, om vilka han i *skrivande stund* icke vet, om de innehålla något för ämnet av värde eller ej. Han endast *förmodar* att så »a priori» kan vara fallet. En vetenskaplig kritik förutsätter emellertid att man vet, vad man talar om. Det räcker där tyvärr ej att spekulera a priori. I övrigt hänvisas till föregående punkt.

4:o. Av de källor, som av opponenter direkt angetts innehålla sakliga upplysningar av värde, är den s. 271 omnämnda »P. M. om Krigsärenders förvaltning» tvivelsutan av ett visst intresse. Att den undgått förf. beror emellertid på, att *den tillhör en tid, som i allmänhet ej gjorts till föremål för självständiga undersökningar*. Dessa börja, fränsett ett specialfall, först sedan reformrörelsen ebbat ut vid 1812 års riksdag. Därförinnan har, som nämnts, arkivstudier endast i undantagsfall företagits.

5:o. Vi ha aldrig gjort oss minsta förhoppning om någon fullständig inventering av de källor, som kunna beröra det erkänt

omfattande gebit, med vilket vi sysslat. Dylika måste även efter detta kunna uppspåras.

Opponenten kommer så in på en speciell granskning av arbetsmetoden och påtalar (s. 272), att förf. på ett ställe sammanställt ett yttrande av handlanden Brinck i 1840 års borgarstånd med ett annat av prosten Lignell i 1834—35 års prästestånd och ett tredje av greve Gustaf Löwenhielm i dennes broschyr: Om styrelsens organisation i Sverige. Det blir en slående illustration till förf:s »rent logiska argumentkrönika». »Uttalanden från de mest skilda håll och tidslägen sammanställas eller ställas mot varandra utan någon annan urvalsprincip än den rent logiska . . .» (s. 273).

Saken förhåller sig emellertid så, att de nämnda uttalandena satts som inledning till ett längre kapitel, i vilket redogöres för den samtida kritiken av 1809 års statsrådsorganisation och av kollegialprincipen. Innan förf. gick in på denna kritik i alla dess enskildheter, trodde han, att det kunde gå för sig att inledningsvis meddela några *stickprov* på den allmänna betygsättningen av R. F:s hela system. Dessa avsiktligt isolerade uttalanden, vilka avsiktligt hämtats ur skilda läger och från skilda tider, avsågos att understryka det i vida kretsar rådande missnöjet med regeringsformen och ge den följande framställningen en viss relief.

Förf:s framställning av kritiken av kollegieväsendet blir föremål för enahanda anmärkning. Förf. sammanför, heter det å sid. 273, »ett uttalande av en bonderiksdagsman 1818, en passus ur en politisk broschyr 1839, ett utdrag ur ett utskottsutlåtande 1818, ett utdrag ur en underdånig P. M. 1785, ett anonymt tidsningsuttalande 1823 och ett yttrande i en kungl. kommitté 1820. Det är som synes snarast en brokig provkarta på olika litteraturarter från olika tidpunkter av tidsavsnittet». De vitt skilda förutsättningarna, de vitt skilda avsikterna, de vitt skilda tidsomständigheterna, allt detta skulle förf. ha tagit med upphöjd ro. Det låter bestickande och farligt. Förf:s uppgift har emellertid varit att i det nämnda kapitlet påvisa den negativa förutsättningen för den reformrörelse, vars yttringar tas upp till behandling i efterföljande avsnitt. Denna förutsättning utgöres av den dåtida förvaltningskritiken. Men för att ge en föreställning om icke endast de sakliga linjer efter vilka denna fördes fram utan i någon liten mån även om dess styrka och vidd har förf. trots sig böra söka belägg för densamma i såväl riksdagstryck, politiska tillfällighetsskrifter och press som i aktstycken av mer eller mindre officiös art. Förutsättningar, avsikter och tidsomständigheter ha dessutom icke varit så vitt skilda, som opponerten polemiskt låter påskina. Den kollegiala organisationen var hela tiden densamma, och samtliga ovannämnda yttranden utom ett förskriva sig från den föga omfattande perioden 1818—39, utom två från den än snävare perioden 1818—23.

Förf. förebrås för att han tagit för liten hänsyn till personer (s. 271). Att så ibland kan ha varit fallet, vilja vi icke bestrida, men

vi kunna förebrå opponenten för att han tagit för mycken hänsyn till personer, men för liten till tankar. Och dock bör väl i ett verk, som främst vill vara en principutredning, tanken, idén, väga tyngre än människan.

Opponenten övergår så till en innehållsgranskning, varvid han då först uppehåller sig vid de Liljencrantziska förvaltningsmemorialen. Genom den utförlighet förf. givit framställningen av dessa skulle deras karaktär av milstolpe i den svenska förvaltningshistoriska utvecklingen än ytterligare ha understrukits. »Detta har förut gång på gång poängterats, men ingen har före O. så prononcerat givit uttryck åt denna uppfattning. Därtill kommer, att de hos honom fått en i viss mån fristående plats genom att den närmast efterföljande tiden fått en mycket summarisk behandling. Man har ibland ett intryck av, att i och för sig betydelsefulla historiska dokument omåttligt uppreklamerats. Det är icke utan, att man känner något i den vägen i fråga om de Liljencrantziska memorialen». Till slut säger A., att den rangplats, som vindicerats åt dessa memorial, är en sak, som kan betvivlas, men »detta är en tanke, som tydligen icke en gång fallit förf. in» (s. 274).

Att de L:ska memorialen så utförligt behandlats, har tvenne orsaker. De ha tidigare, som Brusewitz anmärker i sin recension av Forssells avhandling »Ministerier och kollegier», ofta behandlats och kommenterats i den vetenskapliga litteraturen. Man skulle då, säger Brusewitz, kunna ha väntat, när de ånyo av Forssell »göras till föremål för en ingående undersökning, att denna skulle vara något så när uttömmande. Detta kan dock långt ifrån sägas vara fallet». ¹ När nu förf. ännu en gång sett sig nödgad ställa de L:ska projekten under debatt, har han i görligaste mån velat undvika att träffas av denna samma, mycket berättigade, anmärkning. Härtill kommer ytterligare en sak. Dokumenten i fråga har av Forssell givits en alltigenom felaktig tolkning, vilket gjort det än mera önskvärt att ytterligare underkasta dem en grundligare analys.

Det är alltså speciella skäl och icke *i första hand* vår uppfattning om memorialens objektiva värde, som betingat den utförliga framställning vi kostat på desamma. Opponentens tal om memorialen som en milstolpe i den svenska förvaltningshistoriska utvecklingen, vilket vi skulle hävdad mera prononcerat än någon före oss, blir därför alltigenom missvisande. I den mån vi betraktat dem som milstolpe, har det varit i formell, icke materiell, bemärkelse, då de äro de första mera märkliga inlägg, som gjorts i den långa diskussion, som kom att avlösa en äldre, relativt spontan förvaltningsutveckling. En uppmärksam, kanske också en smula mera välvillig, läsning borde ha övertygat opponenten om detta. I övrigt hänvisas till Forssell, som, utan att taga nämnvärd notis om de äldre förhållandena, just utgår från de L:ska förslagen. På en dylik

¹ H. T. 1918. Översikter och granskningar s. 66.

historieskrivning hade opponentens ovan återgivna anmärkning om prononcerat uttryck kunnat appliceras, men vi förstå ej, hur det skall kunna träffa oss, som under reaktion mot den forssellska metoden på 38 sidor (ss. 13—51) bemödat oss om att visa, hur Liljencrantz utan att lancera några speciellt nya idéer endast griper tillbaka på den föregående utvecklingen och summerar denna, därvid understödd av en främmande organisationsschablon. Detta har kommit opponenten att tala om omåttligt uppreklamerade historiska dokument.

I fortsättningen av recensionen (s. 274) heter det, att vår framställning av tiden 1786—1812 delvis utgöres av »en mycket enkel och mycket ofullständig katalog över de då framställda förslagen. Praktiskt taget allt det nya material, som framdragits av Forssell, och vilket delvis är mycket betydelsefullt, lämnas helt ur räkningen». I stället borde förf. här ha visat sin förmåga att ur en oklar och ojämn framställning (Forssells) taga ut det väsentliga.

Opponenten uppehåller sig med förkärlek vid utanverken, vid tiden före 1812, med vilken han genom egna forskningar kommit i speciell beröring. Vi våga därför än en gång erinra om, att *våra* undersökningar inriktats på efterföljande period, medan vi för äldre tid sökt ålägga oss den måttfullhet och begränsning, som varit nödvändig för att inledningskapitlet icke onödigt skulle svälla ut. Vi ha i detta eftersträvat översiktens perspektiv och stora linjer,¹ medan en specialundersökning som den av opponenten antydda av kompositionstekniska skäl icke varit på sin plats alldeles bortsett från att vi icke kunnat påtaga oss uppgiften att skriva om Forssells avhandling, hur önskvärt detta än varit.

Opponenten säger s. 277, att alla politiska frågor av förf. behandlas ytterst legert. Vi kunna ur recensionen anföra åtskilliga exempel på att fakultetsopponenten tagit sin uppgift lika bekymmerslöst. Han anmärker s. 275, »att förf. icke observerat, att den begynnande oppositionen 1815 tvärtom har sitt sammanhållande ferment i kravet på ökat näringskydd». Så vitt vi kunnat se, ha vi icke på antytt ställe² varken talat om eller ens åsyftat »oppositionen 1815». Vi ha där saknat varje anledning att gå in på densamma, vilket icke hindrar opponenten att identifiera den av oss å angivet ställe behandlade reformrörelsen med sagda opposition. — S. 276 (jmf. s. 275) frågar opponenten, varför vi tagit statsverkspropositionen av den 5 juli 1809 till utgångspunkt för reformrörelsen, då indragningpolitiken naturligtvis sammanhängde med det allmänna läget 1809. Efterlysningen förefaller överflödigt, då vi s. 64 (avhandl.) uttryckligen hänvisat till detta allmänna läge såsom främsta inspirationskälla för den indragnings- och besparingspolitik, ur vilken den senare reformrörelsen kom att springa fram.

¹ Ett undantag har, som redan nämnts, gjorts beträffande framställningen av de Liljencrantziska memorialen.

² Sida angives ej, men enligt opponentens sätt att uttrycka sig torde ss. 63 f. ha åsyftats.

Statsverkspropositionen har av oss endast angetts som »det direkta upphovet», d. v. s. det utlösande momentet. — S. 278 meddelar opponen- ten som en nyhet, att det beträffande v. Hartmansdorffs med- kommitterade hos samtiden närmast väckte löje och förargelse, då de insattes i styrelseverkskommittén. Härefter anför opponenter i en not ett utdrag ur ett brev från Per Lagerhjelm till v. Hartmansdorff av den 25/5 1820. I avhandlingen s. 95 heter det: »Dess [kommitténs] medlemmar hade icke ingivit honom [v. Hartmansdorff] någon hög tanke . . .». Någon källhänvisning har ej gjorts, då Almqvist på- pekat saken före både förf. och opponenter. Under alla förhållan- den tycka vi, att v. Hartmansdorffs vittnesbörd borde varit lika gott som Lagerhjelm.

Opponenten noterar tacksamt vår utredning om anledningen till regeringens uppskovspolitik vis à vis den av ständerna äskade kommittén. »Visserligen är hans lösning troligen icke den riktiga, men ändå!» Vilken är den riktiga, herr Andgren? Av vad vi hittills sett ha vi tydligen alla skäl att vänta en auktoritativ upplys- ning.

Åtskilligt annat vore att säga om docenten Andgrens sätt att interpretiera statsvetenskapliga avhandlingar. Kanske kunde docen- ten exempelvis tala om, var i den vetenskapliga litteraturen sam- bandet mellan den liberala indragnings- och besparingspolitiken samt departementalreformen tidigare blivit påvisat eller närmare utrett. Thomson har, förf. veterligt, länge varit förtrogen med för- hållandet, men i sin bok om Grundskatterna i den politiska diskus- sionen 1809—1866 har han nöjt sig med att konstatera det liberal- ekonomiska inslaget i styrelseverkskommitténs betänkande. Någon anledning att där ge sig in på nämnda politikens förhållande till de regeringsorganisativa spörsmålen har denne förf. där givetvis icke haft.

Lund i februari 1936.

Henrik A. Olsson.

SVAR.

I början av recensionen förekomma några allmänna reflexioner om principiell gränsläggning som underlag för den följande kriti- ken. Det är glädjande, att förf.¹ tycks högt och rent gilla dem. I och för sig utgöra de ingen kritik, men dessa gränsläggningsprinciper äro så oklart genomförda, att opp. icke vågade kategoriskt förklara, att de legat till grund för förf:s framställning, och det är naturligtvis i fråga om genomförandet som kritiken sätter in. Att opp. därvid en- bart skulle besjälats av en önskan att se »den kronologiska framställ- ningen mera ingående och fyllig», är felaktigt. Opp. har tvärtom pekat på åtskilligt överflödigt gods inom denna avdelning, men där-

¹ I det följande kommer D:r Olsson att genomgående heta förf(attaren), liksom undertecknad betecknas opp(onenten).

jämte har han å andra sidan framhållit att åtskilliga luckor förefinnas, vilket gör, att den kronologiska stommen icke blir tillräckligt bärkraftig för sin uppgift att uppbära den systematiska avdelningen. Det är en något underlig logik, att förf. skulle fritagas från kritik av den kronologiska avdelningen, därför att han lagt huvudvikten vid den systematiska; den förra är ju dock nödvändig, som han själv framhåller, för att den senare »icke skulle sväva i luften». Förf:s andra bild i detta sammanhang om idéer med och utan »kött på benen» har opp. icke lyckats bena upp.

Beträffande de meromskrivna orden: »Löfvenskjölds collegiala suveränitets-act», hade säkerligen förf. bättre visat sitt goda omdöme genom att oförbehållsamt erkänna, att ett litet misstag var begånget, än att taga sin tolkning som belägg för sin beläsenhet på området. Ett misstag är så mänskligt, att det nästan är lovligt. Opp. vill nöja sig med att framhålla, att han i sitt ursprungliga manuskript dels pekat på andra exempel av mer eller mindre likartad beskaffenhet, dels att han mera utförligt dröjt vid just detta exempel. Av utrymmesskäl nedskar redaktionen — naturligtvis efter opp:s hörande — detta parti, till vad som nu återfinnes i recensionen. Samma skäl torde i än högre grad nu hindra opp. att tillfredsställa förf:s krav på publicering av den undersökning, som skulle visa, att orden »ha fällt närmast med tanke på annat projekt av Löfvenskjölds hand». Orden gälla rimligtvis icke något projekt alls, utan en Löfvenskjölds ämbetsåtgärd och en sådan som för brukspatronerna var högaktuell 1826 och icke 1823. För övrigt är det dels i högsta grad tvivelaktigt, om en utförlig utredning där om skulle ha tillräckligt allmänintresse att motivera en publicering, dels kan det väl ifrågasättas, vem bevisningen påvilar: den som godtyckligt sammankopplar två disperata saker, eller den som bestrider riktigheten därav.

Opp:s uttalande, att källmaterialet kan anses »mer än tillräckligt vidlyftigt», är en retorisk invändning, som innebär ett erkännande av, att det ligger mycket arbete bakom genomplöjandet av det redovisade materialet — men detta hindrar naturligtvis ej, att det är ofullständigt. Vid en punkt, som opp. anmärkt på, anför förf. som förklaring, att källmaterialet där flutit »synnerligen sparsamt». Men opp. har ju dock just på denna punkt uppvisat, att så icke utan vidare behövde vara fallet. Förf:s insinuation om spekulation a priori i detta sammanhang kan lämnas åt sitt värde. När opp. talar om, att man a priori kan förmoda, att i de omnämnda källsamlingarna finnas för ämnet belysande aktstycken, betyder det naturligtvis, att var och en som sysslar med dessa ting måste på förhand säga sig: där finns säkerligen något att hämta. Opp. har inom recensionens begränsade ram givit exempel på vad som finnes där »av delvis otvivelaktigt intresse». Ingenting därav återfinnes i förf:s digra bok. — Reflexionerna om förf:s punkter 2 och 3 i genmälet (s. 195) ge sig själva:

Angående de Liljencrantzska memorialen räcker det att säga, att opp:s allmänna reflexion om »omåttligt uppreklamerade historiska dokument» gäller naturligtvis såväl förf. som Forssell et consortes.

Ett i viss mån likartat fall vidrör förf. på genmålet sista sida. Ovanuppå förf:s framställning har opp. ansett det vara synnerligen på sin plats att uttala en lätt varning för att övervärdera hela styrelseverkskommittén. Som ett samtida vittnesmål och ingalunda som en nyhet har anförts några ord av Per Lagerhjelms om v. Hartmansdorffs medkommitterade. Ur den synpunkt det här gäller kan v. Hartmansdorff knappast anses vara ojävigt vittne.

Och så komma vi slutligen till förf:s förtrytelse över att opp. uppehållit sig relativt länge vid tiden 1786—1819. Innan förf. för mycket fördjupar sig i bevekelsegrunderna därtill, bör han taga sig en allvarlig funderare, om det icke möjligen kan bero därpå, att detta parti av avhandlingen är mer än lovligt bristfälligt. »Översiktens perspektiv och stora linjer» vinnes icke genom att göra godtyckliga luckor här och var i framställningen, och jämvikten återställes icke genom mångordighet på andra ställen. Denna anmärkning kan förf. icke slunga tillbaka på opp., eftersom denne i sin recension öppet framhållit, att han framför allt slagit ner på svagare punkter i avhandlingen. Detta sistnämnda måste sägas på grund av vissa insinuationer i genmålet.

Det är närmast tiden 1809—1819 det gäller. Den fyller sidorna 63—89, vilket får anses vara alldeles tillräckligt vidlyftigt. Men icke förty är skildringen alldeles för litet differentierad. Att i detalj påvisa detta skulle tagit för stort utrymme i recensionen, och opp. har avstått därifrån. Ett memento i förbigående, att 1815 inträffade under den ifrågakommande tiden, blir i förf:s fantasi, att opp. identifierat den behandlade reformrörelsen med 1815 års opposition (s. 198).

Den lilla elakheten i recensionen om förf:s förhållande till en allmän fras i statsverkspropositionen 1809 bemöter förf. (s. 198) med att peka på s. 64 i avhandlingen, där han uttryckligen skall hava hänvisat till det efterlysta allmänna läget 1809 såsom »främsta inspirationskälla» för indragnings- och besparingspolitiken. Såvitt opp. kan finna, talas på s. 64 om att besparingssynpunktens betydelse »får i första hand tillskrivas den ekonomiska kris, som följde kriget och de upprepade missväxtåren 1811—13 i spåren». Hur statsverkspropositionen 1809 därvid kan vara »det utlösande momentet» måste opp. erkänna, att han icke förstår.

Den förkrossande slutklämmen i förf:s genmäle är litet svårförståelig. Tydligen är förf. misslynt över att opp. icke tillräckligt kraftigt understrukt hans prioritetsrätt till en vetenskaplig utredning. Av hans hänvisning till Thomson vill det synas, som om han närmast syftade på sin karakteristik av den ekonomiska liberalism, som präglar utredningarna angående statsrådets organisation 1818—1823 (s. 64—73 avh.). I så fall måste det endast gälla kvantiteten.

Det är möjligt att ingen förut talat därom på så stort antal sidor som förf. Men ingen som något sysslat med dessa saker har väl kunnat undgå att lägga märke till inslaget av ekonomisk liberalism i exempelvis styrelseverkskommitténs betänkande. Sålunda är detta klart och tydligt framställt av Sam Clason i *Sveriges historia till våra dagar*. Del XI (s. 312 ff.). Gäller förf:s förtrytelse åter uppvisandet av själva det historiska sambandet mellan statsverkspropositionen 1809 och särskilda utskottets arbete 1818, så har redan i recensionen (s. 275) påtalats det alltför enkla sätt — för att begagna ett mildt uttryck — varpå förf. därvid gått tillväga.¹ För så vitt opp. känner till, har förf. prioritetsrätt därtill. Det är en ära som opp. ingalunda vill undanhålla honom.

Sigfrid Andgren.

¹ Här kunde förf. för en gångs skull med fog ha framställt en anmärkning mot recensionen, i det att en felaktig hänvisning till Erik af Wetterstedts reservation insmugit sig. Någon ändring i sak innebär detta ej.

Till red. insända skrifter.

- Ekonomisk Tidskrift*. 1935. H. 6. 1936. H. 1. Uppsala 1936.
Ekonomiska Samfundets Tidskrift. Ny serie. H. 35. Hfors 1936.
Ericsson Review. 1936. N:o 1. Sthlm 1936.
Finlands officiella statistik. XXXII. Sociala specialundersökningar. 14. Levnadskostnadsundersökningar år 1928. A. Hfors 1936.
Finsk Kommunaltidskrift. 1936. Nr 1—2. Hfors 1936.
Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik. T. CXX. H. III—IV. Hfors 1936.
Helsingfors stads statistik. I. Terveyden- ja sairaanhoito: 1930—32. (2 osa). — IV. Kaupungin teknilliset laitokset. 1935. Hfors 1936.
Historisk Tidskrift. 1936. H. 1. Sthlm 1936.
Industria. Årg. XXXII. N:o 6—11. Sthlm 1936.
Institut International d'Agriculture, Rome. Revue Internationale d'Agriculture. 1936. N:o 2—4. Rome 1936.
International Labour review. Vol. XXXIII. N:o 3—5. Genève 1936.
Kommersiella Meddelanden. Årg. 23. Nr 5—9. Sthlm 1936.
Konsumentenbladet. 1936. Nr 11—22. Sthlm 1936.
Meddelanden från Handelskammaren i Gefle. 1935. H. 4—5. Gefle 1935.
Mercator. Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. XXXI. Nr 11—22. Hfors 1936.
Nationalekonomisk Tidsskrift. 1936. H. 2. Kbhvn 1936.
Nordisk Försäkringstidskrift. 1936. Nr 2. Sthlm 1936.
Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. 1936. H. 1—3. Sthlm 1936.
Skandinaviska Kreditaktiebolaget. Kvartalsskrift. 1936. Nr 2. Sthlm 1936.
Social Tidskrift. 1936. Nr 3—4. Hfors 1936.
Sociala Meddelanden. 1936. Nr 3—4. Sthlm 1936.
Statistisk Maanedsskrift. 1936. Nr 1. Kbhvn 1936.
Statistisk Månadsskrift. Årg. 31. Nr 2—4. Sthlm 1936.
Statsökonomisk Tidsskrift. 1936. H. 2. Oslo.
Stockholms stads statistik. X. Nr 14. Arbetslöshetshjälpen i Stockholm 1934. Sthlm 1936.
Sunt Föruft. Årg. XVI. Nr 3—4. Sthlm 1936.
Svensk Juristtidning. 1936. H. 3—4. Sthlm 1936.
Svensk Tidskrift. Årg. XXIII. H. 4—6. Sthlm. (tr. Uppsala) 1936.
Svenska Stadsförbundets Tidskrift. 1936. H. 2—3. Sthlm 1936.
Sveriges officiella statistik. - Industri år 1934. Av Kommerskollegium. Sthlm 1936.
Tiden. 1936. Nr 3—5. Sthlm 1936.
Tidskrift för Sveriges Advokatförbund. Årg. II. H. 1. Sthlm 1936.
Weekly News Sheet. Nr 59—70. Mexico City 1936.
Weltwirtschaftliches Archiv. Band 43. Heft 2—3. Jena 1936 (tr. Hamburg).
Årsbibliografi över Sveriges offentliga publikationer. Utg. av Riksdagsbiblioteket. 1935. Uppsala 1936.
Ökonomi og Politik. Aarg. 10. Nr 1. Kbhvn 1936.
EK, HILDING, Kring källorna till Gotlands medeltida sjö rätt. Sthlm 1936.
FAHLBECK, ERIC, Ideer och män. Sthlm 1936. P. A. Norstedt & Söners Förlag.
HÄSTAD, ELIS, Regeringssättet i den schweiziska demokratin. (Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala. VI.) Uppsala 1936. Almqvist & Wiksell.
JENSEN, HANS, Dansk Jordpolitik 1757—1919. Förste Del. 1757—1810. (Skrifter udg. af Institutet for Historie og Samfundskonomi. III.) Kbhvn 1936.
LAUFENBURGER, HENRY, Methoden der Krisenabwehr und der Konjunkturpolitik in Frankreich. (Kieler Vorträge. 44.) Jena 1936.
LIPINSKI, EDWARD, Deflation als Mittel der Konjunkturpolitik in Polen. (Kieler Vorträge. 42.) Jena 1936.
VERRIJN STUART, G. M., Die Industriepolitik der niederländischen Regierung. (Kieler Vorträge. 43.) Jena 1936.

Försäkringsaktiebolagen "Skåne" och "Malmö"

Huvudkontor i Malmö

Brand=
Liv=
Olycksfalls=
Automobil=
och andra
Försäkringar

Den 1 januari 1936 ansvarade »Skåne» för

Brandförsäkringar ca	1.900.000.000 kronor
Kapitalförsäkringar ca	240.000.000 kronor
Ränteförsäkringar ca (årligen)	2.700.000 kronor

Den 1 januari 1936 utgjorde »Skånes»

Samtliga fonder ca	100.000.000 kronor
(incl. garantifondförbindelser)	9.300.000 kronor)